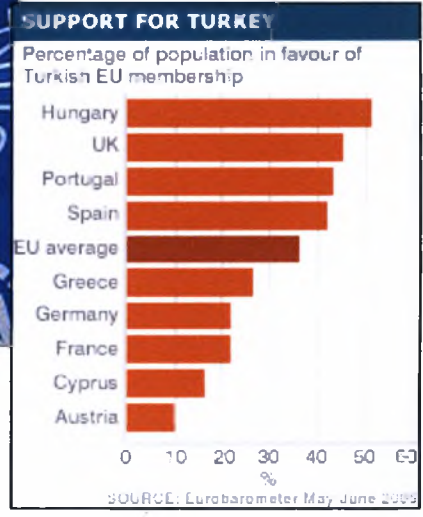

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Επιβλέπων Καθηγητής: κος Ν. Κυριαζής

Η Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας

ΒΑΜΒΑΚΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 5842/1
Ημερ. Εισ.: 14-09-2007
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΟΕ
2006
BAM

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Εισαγωγή	2
Από την αίτηση σύνδεσης στο κατώφλι της ένταξης: μια ιστορική αναδρομή	3
I. Η πολιτική δυναμική της Τουρκίας	5
Η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας	5
Το κεμαλικό κράτος και η τουρκική «ταυτότητα»	8
Στρατός – ο μοναδικός ισχυρός θεσμός	11
...Και η κοινωνία	13
Η εξουσία και ο ρόλος των πολιτικών	14
Οι πολιτικές εξελίξεις σήμερα	18
Η εκπλήρωση των πολιτικών κριτηρίων της Κοπεγχάγης	21
- Θεσμική σταθερότητα – σχέσεις πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας	21
- Το δικαστικό σύστημα και οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις	23
- Τα ανθρώπινα δικαιώματα & οι ελευθερίες	24
- Η προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων	27
- ...και το κουρδικό ζήτημα	28
Τελικά Συμπεράσματα	35
II. Οι οικονομικοί παράγοντες της ένταξης	36
Γιατί Αναπτυσσόμενη Χώρα; – Η οικονομική ιστορία της Τουρκίας	36
- Από την ίδρυση μέχρι το 1950	37
- Στασιμότητα και στρατιωτικά καθεστώτα (1950 – 1983)	38
- Φιλελευθεροποίηση και κρίση (1983 – 2002).....	39
Η μακροοικονομική κατάσταση – μια ελπιδοφόρα αρχή	41
...Αλλά οι κίνδυνοι δεν έχουν παρέλθει	44
Τα δημογραφικά μεγέθη της Τουρκίας	46
Ο κρίσιμος ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων	50
Συμμετοχή κλάδων στο ΑΕΠ – Ο μεγάλος αγροτικός τομέας	53
Ανατολή & Δύση: Το μεγάλο πρόβλημα της ανισοκατανομής του εισοδήματος	54
Η σύγκλιση με τα ευρωπαϊκά επίπεδα ανάπτυξης	56
Οι δημοσιονομικές επιπτώσεις της προσχώρησης της Τουρκίας	62
Τελικά Συμπεράσματα	68
III. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Τουρκία: Τα πολιτικά ζητήματα που ανακύπτουν	69
Ανήκει η Τουρκία στην Ευρώπη;	69
Η ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης	72
Το χάσμα μεταξύ οικονομίας και πολιτικής & το δημοκρατικό έλλειμμα.	76
Το δίλημμα μεταξύ εμβάθυνσης και διεύρυνσης και η Τουρκία	82
Ποια Ευρώπη θέλουμε;	85
Η στάση των ηγεσιών για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε.	88

Η Ελλάδα, η Κύπρος και η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας	91
Η θερμή στήριξη της ηγεσίας των Η.Π.Α.	94
Η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη	96
Οι επιπτώσεις της ένταξης στη λειτουργία των κοινοτικών θεσμικών οργάνων	97
Η προσωπική μας άποψη – επίλογος	100

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

19 Δεκεμβρίου 2004. Μια μέρα πριν, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών δίνει το πράσινο φως της ένταξης στην Τουρκία και ορίζει την πολυπόθητη ημερομηνία της έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ρετζέπ Τάγιπ Ερντογάν γίνεται δεκτός στο αεροδρόμιο της Κωνσταντινούπολης και αργότερα στην Άγκυρα από χιλιάδες πολίτες με σημαίες της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκή Ένωσης, συνθήματα και βεγγαλικά.

Την ίδια ημέρα, τα πρωτοσέλιδα των τουρκικών εφημερίδων εξέφραζαν με χαρακτηριστικό τρόπο την ευρύτερη ικανοποίηση της τουρκικής κοινωνίας για το γεγονός ότι «η Ευρώπη άνοιξε την αγκαλιά της για την Τουρκία» και παράλληλα τόνισαν ότι η Τουρκία έχει πλήρη συνείδηση της ιστορικής απόφασης της Ε.Ε.

«Ξαναγράφηκε η ιστορία κι ετέθησαν οι υπογραφές που θα μετατρέψουν την Τουρκία σε νέο αστέρι της Ευρώπης στον 21ο αιώνα» έγραφε η «Ακσάμ», «Πετύχαμε» έγραφε η «Χουριέτ», προσθέτοντας «Αρχίζουν διαπραγματεύσεις».

Πράγματι, δέκα σχεδόν μήνες αργότερα η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία αποτέλεσε γεγονός. Στις 3 Οκτωβρίου 2005, οι υπουργοί Εξωτερικών των κρατών – μελών συμφώνησαν στην υιοθέτηση του διαπραγματευτικού πλαισίου.

Ωστόσο, η Τουρκία αποτελεί για την Ευρωπαϊκή Ένωση ένα εξαιρετικά δισεπίλυτο πρόβλημα. Το μέγεθος της Τουρκίας, το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και το εύρος των διαφορών σε σύγκριση με τις χώρες μέλη της Ενωσης καθιστούν την προοπτική ένταξης της Τουρκίας δύσκολη και μάλλον επίφοβη για τους περισσότερους Ευρωπαίους.

Η παρακάτω διπλωματική εργασία έχει σα σκοπό κατά πρώτον, να παρουσιάσει όλες τις πτυχές της πιθανής ένταξης της Τουρκίας – σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο – και κατά δευτερόν, να προβεί στην ανάλυση όλων των ζητημάτων και προβληματισμών και προκλήσεων που εγείρει η Τουρκική υποψηφιότητα.

Αρχικά, στο πρώτο μέρος της θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε την *πολιτική δυναμική* της Τουρκίας, δηλαδή το κατά πόσο η Τουρκία είναι σε θέση να αποτελεί μια «εδραιωμένη δημοκρατία που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου και την προστασία των μειονοτήτων» (όπως άλλωστε όριζουν και τα κριτήρια του συμβουλίου της Κοπενχάγης)

Στη συνέχεια, θα επικεντρωθούμε στον *οικονομικό τομέα* και στο κατά πόσο η Τουρκία είναι σε θέση «να έχει μια λειτουργούσα οικονομία της αγοράς» και να ενταχθεί έτσι στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα γίνει επίσης μια γίνε μια ανάλυση του οικονομικού οφέλους και κόστους που πρόκειται να υπάρξει για την Ε.Ε. και την Τουρκία με την ένταξή της τελευταίας.

Τέλος, στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εργασίας, θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε την τουρκική υποψηφιότητα κάτω από το πρίσμα των *ευρωπαϊκών ζητημάτων* που αφορούν κυρίως το *μέλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*.

Πριν όμως ξεκινήσουμε, ας δούμε το χρονικό των σχέσεων Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, που παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΤΗΣΗ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Ο προοδευτικός ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Τουρκίας έχει ως αφετηρία το 1959. Δύο χρόνια περίπου μετά την υπογραφή της συνθήκης της Ρώμης και την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) το Μάρτη του 1957, η Τουρκία υποβάλλει αίτηση σύνδεσης, ακολουθώντας την ελληνική αίτηση σύνδεσης, που είχε υποβληθεί λίγες βδομάδες νωρίτερα. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1963 η ΕΟΚ και η Τουρκία υπέγραψαν τη *συμφωνία της Άγκυρας*, η οποία τίθεται σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 1964. Στόχος της συμφωνίας ήταν η σταδιακή πραγματοποίηση της Τελωνειακής Ένωσης που περιλάμβανε τους όρους για την ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων και πολιτών. Η συμφωνία σύνδεσης Τουρκίας – ΕΟΚ και η προοπτική ένταξης που έθετε σε κίνηση αντιμετώπιστηκαν από τις τουρκικές ελίτ ως το κορυφαίο γεγονός σε ό,τι αυτές θεωρούν ως πορεία δύο αιώνων εξευρωπαϊσμού. Είχε προηγηθεί άλλωστε μια δεκαπενταετία κατά την οποία η Τουρκία προσχώρησε περά από τον ΟΗΕ (1945) τη Διεθνή Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (1947), καθώς και σε άλλους ευρωπαϊκούς οργανισμούς (γίνεται μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης (1952) καθώς και του Οικονομικού Οργανισμού Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Ο τότε πρόεδρος της Κομισιόν, Βάλτερ Χαλστάιν στο διάγγελμα που εκφώνησε με την ευκαιρία της υπογραφής της συμφωνίας σύνδεσης δηλώνει: «Και κάποια μέρα θα έχει γίνει και το τελευταίο βήμα : Η Τουρκία θα είναι πλήρες μέλος της Κοινότητας»

Το 1967 με αίτηση της η Τουρκία ζητά την επίσημη της έναρξης της μεταβατικής περιόδου που θα οδηγούσε σε τελωνειακή ένωση εκμεταλλευόμενη την επικείμενη πρώτη διεύρυνση της ΕΟΚ με την Αγγλία, την Ιρλανδία, τη Δανία και, τότε, την Νορβηγία. Έπειτα από τριετή διαπραγμάτευση, υπογράφεται τον Ιούλιο του 1970 το πρόσθετο Πρωτόκολλο της Άγκυρας, το οποίο ορίζει την ελεύθερη διακίνηση τουρκικών βιομηχανικών προϊόντων, αλλά όχι των πλέον εξαγωγίμων (πρωτίστως των κλωστοϋφαντουργικών).

Η περίοδος που θα ακολουθήσει χαρακτηρίζεται από τη ραγδαία *επιδείνωση των σχέσεων Τουρκίας – ΕΟΚ*. Η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο (1974), η πολιτική και κοινωνική αναταραχή που θα ξεσπάσει στην Τουρκία ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με το δυσμενές διεθνές οικονομικό περιβάλλον (πετρελαϊκές

κρίσεις) και το νέο δικτατορικό πραξικόπημα το 1980, θα καταστήσουν το ενδεχόμενο απόρριψης της αίτησης ένταξης πολύ πιθανό. Ακόμα και η νέα συμφωνία Τουρκίας – ΕΟΚ (Ιούνιος 1980) που προβλέπει μείωση των δασμολογικών εισφορών, πρόσθετα κοινωνικά δικαιώματα για τους Τούρκους εργαζόμενους σε κράτη – μέλη της ΕΟΚ καθώς και τη χορήγηση δανείου (Τέταρτο Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο) είναι ικανή να σταματήσει τη σταθερή επειδείνωση των σχέσεων μεταξύ των δύο μερών. Το Τέταρτο Χρηματοδοτικό Πρωτόκολλο παγώνει ενώ λαμβάνονται αποφάσεις για την αύξηση και διεύρυνση των δασμολογούμενων τουρκικών προϊόντων, κυρίως αγροτικών και κλωστοϋφαντουργικών.

Η κατάσταση αρχίζει να διαφοροποιείται μετά το 1983 όταν αρχίζουν τα πρώτα δειλά βήματα εκδημοκρατισμού στην Τουρκία που θα σημάνουν την αναθέρμανση των ευρωτουρκικών σχέσεων. Τον Σεπτέμβριο του 1986 θα επαναλειτουργήσει το Συμβούλιο Σύνδεσης ΕΟΚ – Τουρκίας ενώ λίγους μήνες αργότερα, *τον Απρίλιο του 1987 η τουρκική κυβέρνηση υποβάλλει αίτημα ένταξης*. Εν μέσω ραγδαίων εξελίξεων στην Ανατολική Ευρώπη, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα απορρίψει με αρνητική της γνωμοδότηση την αίτηση της Τουρκίας (Δεκέμβριος 1989) προτάσσοντας λόγους εσωτερικής δυναμικής στη διαδικασία ολοκλήρωσης της Κοινότητας. Η επικύρωση ωστόσο της γνωμοδότησης από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επανεπιβεβαιώνει την εκλογιμότητα της Τουρκίας στην ΕΟΚ, αφήνοντας στην τουρκική διπλωματία και ηγεσία περιθώρια επαναπροσαρμογής των τακτικών τους. Οι νέες διαπραγματεύσεις διεύρυνσης αναβλήθηκαν για μετά το 1993, και μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η κατάληξη θα μπορούσε να είναι θετική. Συγχρόνως αρχίζει να τίθεται ως θέμα /πρόβλημα της διαδικασίας ένταξης η επίλυση του Κυπριακού προβλήματος. Ενδιάμεσα, στις 7 Νοεμβρίου 1992, υπογράφεται η συνθήκη του Μάαστριχτ, η ΕΟΚ μετασχηματίζεται σε Ευρωπαϊκή Ένωση, με την οποία ανοίγει έτσι ένα νέο κεφάλαιο και στις τουρκοευρωπαϊκές σχέσεις.

Η *Συμφωνία Τελωνειακής Ένωσης Τουρκίας – Ε.Ε.* που υπογράφεται στις 6 Μαρτίου 1995 επιτρέπει την ελεύθερη κυκλοφορία των κατεργασμένων καθώς και των αγροτικά επεξεργασμένων προϊόντων ανάμεσα στην Τουρκία και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εφαρμογή της όμως αρχικά προσέκρουσε στις δυσχέρειες από την κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις εξαιτίας του επεισοδίου στη νησίδα Ίμια, στις 29 Ιανουαρίου 1996. Τον Δεκέμβριο του 1997 τα πράγματα παίρνουν αρνητική τροπή για την Τουρκία καθώς το Συμβούλιο Κορυφής του Λουξεμβούργου υποβαθμίζει την ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας, ενώ ανοίγει το δρόμο για χώρες της κεντρικής Ευρώπης και την Κύπρο. Η τουρκική κυβέρνηση διακόπτει τον πολιτικό διάλογο με την Ε.Ε. και απειλεί με προσάρτηση του βόρειου κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου.

Το *Συμβούλιο Κορυφής του Ελσίνκι* αποφασίζει να δοθεί στην Τουρκία *η ιδιότητα του υποψηφίου μέλους* ενώ παράλληλα αποσυνδέει την ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας από την επίλυση του πολιτικού προβλήματος. Παράλληλα θα ίσχυε και για αυτήν μία προενταξιακή στρατηγική, η οποία ως κύριο στόχο θα είχε να υπάρξει ένα συνεκτικό πρόγραμμα προετοιμασίας της χώρας για την προσχώρησή της στην Ε.Ε. Ειδικότερα, η χώρα θα συγκεντρώνει τις διάφορες μορφές συνδρομής που παρέχει η Ε.Ε. σε ενιαίο πλαίσιο, δηλαδή την εταιρική σχέση προσχώρησης. Ένας άλλος στόχος ήταν να εξοικειώσει την Τουρκία με τις διαδικασίες και τις πολιτικές της Ε.Ε., παρέχοντάς της τη δυνατότητα να συμμετάσχει σε κοινοτικά προγράμματα.

Οι συνεχιζόμενες μεταρρυθμίσεις των τουρκικών κυβερνήσεων στα χρόνια που θα ακολουθήσουν, εν μέσω μάλιστα μιας οδυνηρής οικονομικής κρίσης το 2001, θα φέρουν την Τουρκία ένα βήμα πιο κοντά στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι, στις 6 Οκτωβρίου 2004, η Επιτροπή καταθέτει «Έκθεση Προόδου» σύμφωνα με την οποία η Τουρκία εκπληρώνει

τους όρους για την έναρξη των διαπραγματεύσεων με γνώμονα τα κριτήρια της Κοπεγχάγης.

Ο κύβος για την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ερρίφθη οριστικά στις Βρυξέλλες δύο μήνες αργότερα, στις 18 Δεκεμβρίου -όπως είπαμε και στην εισαγωγή- όπου το Συμβούλιο της Ε.Ε. αποφασίζει την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία μέσα στο δεύτερο εξάμηνο του 2005, στις 3 Οκτωβρίου. Παράλληλα, θέτεται ως όρος προς την Τουρκία η υπογραφή του πρωτοκόλλου επέκτασης της τελωνειακής ένωσης προς τα δέκα νέα κράτη μέλη της Ένωσης πράγμα που σημαίνει την de facto αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Πράγματι, στις 29 Ιουλίου 2005, η Τουρκία υπογράφει την επέκταση της ισχύος του πρωτοκόλλου σπεύδοντας να δηλώσει ότι η κίνηση αυτή δεν ισοδυναμεί με αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Μετά από διαβουλεύσεις αρκετών εβδομάδων οι ηγέτες των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταλήγουν σε συμφωνία για την απάντηση στη δήλωση της Τουρκίας. Στο κείμενο καθίσταται σαφές ότι η δήλωση της Τουρκίας είναι μονομερής και δεν την απαλλάσσει από τις υποχρεώσεις της σε σχέση με το πρωτόκολλο. Υπογραμμίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αναμένει χωρίς διακρίσεις εφαρμογή του πρωτοκόλλου και προειδοποιεί ότι η μη συμμόρφωση της Τουρκίας θα επηρεάσει την πρόοδο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων.

Η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την υιοθέτηση του διαπραγματευτικού πλαισίου γίνεται πλέον γεγονός στις 3 Οκτωβρίου. Θα ήταν άλλωστε αδύνατον να συμβεί διαφορετικά μετά την ομόφωνη απόφαση των ηγετών των 25 χωρών, της 18ης Δεκεμβρίου 2004.

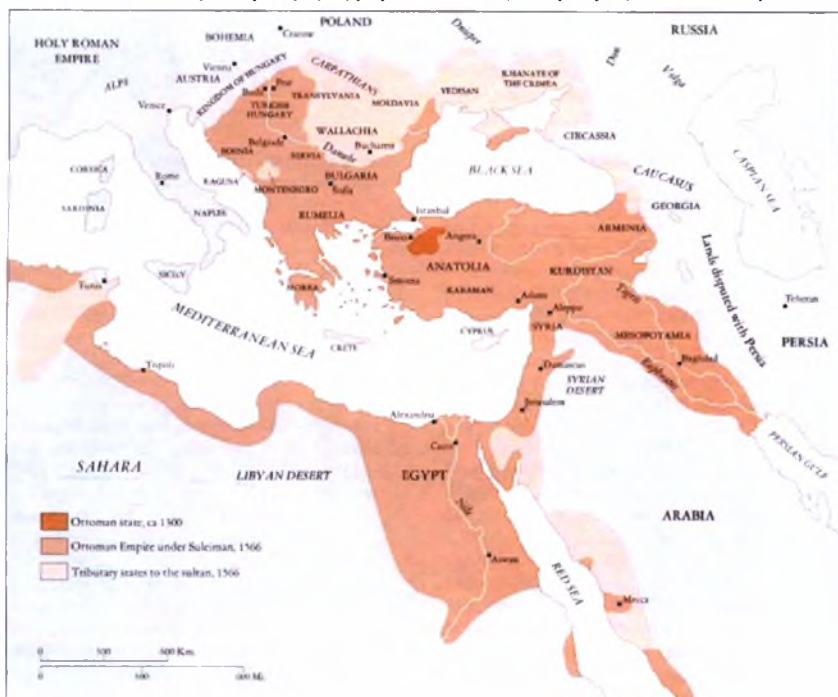
I. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Όταν πρωτοϊδρύθηκε το κράτος των Οθωμανών, στις αρχές του 14ου αιώνα, αποτελούσε μια μικρή ηγεμονία στις παρυφές του ισλαμικού κόσμου, αφοσιωμένη ολόψυχα στον

Γαζά, τον ιερό πόλεμο ενάντια στους Χριστιανούς άπιστους. Σιγά-σιγά το άσημο αυτό κρατίδιο κυρίεψε και απορρόφησε τα πρώην βυζαντινά εδάφη της Μικράς Ασίας και των Βαλκανίων, για να γίνει στο τέλος, με την κατάκτηση των αραβικών περιοχών το 1517, η κυριότερη δύναμη του ισλαμικού κόσμου.

Χάρη στις αλληπάλληλες στρατιωτικές επιτυχίες που σημειώνε, από τις χώρες της Ευρώπης μέχρι τα παράλια του Ινδικού Ωκεανού, η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε οικειοποιηθεί κατά τα χρόνια του Σουλεϊμάν Α' (1520-1566) τον τίτλο μιας παγκόσμιας δύναμης. Το 17ο αιώνα όμως, ύστερα από

αδιάκοπες πολεμικές συγκρούσεις, η ισορροπία έγειρε προς το μέρος της Δύσης. Η ισχύς των Οθωμανών εκφυλίστηκε και κατά τον 18ο αιώνα η ολοφάνερη ανωτερότητα των Δυτικών οδήγησε στην πολιτική και οικονομική εξάρτηση της αυτοκρατορίας από την Ευρώπη¹. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία διέρχεται φάση παρακμής σε σημείο να αποκαλείται «ο ασθενής της Ευρώπης» κάτι που καθιστούσε επιτακτική την ανάγκη μεταρρυθμίσεων. Έτσι εφαρμόστηκε στα μέσα του 19ου αιώνα το *Tanzimat*, μια σειρά μεταρρυθμίσεων και αναδιαρθρώσεων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ακολούθησαν τα Ευρωπαϊκά πρότυπα πάνω σε θέματα όπως η ιδιοκτησία, η εκπαίδευση και οι φόροι. Επρόκειτο ουσιαστικά για μεταρρυθμίσεις που είχαν ως στόχο την *μετατροπή της Αυτοκρατορίας σε ένα συγκεντρωτικό σύγχρονο κράτος, σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές ιδέες της εποχής*. Μέσα σε αυτό το κλίμα προβληματισμού και δεδομένων των επιρροών της Γαλλικής Επανάστασης, τμήμα των μεταρρυθμίσεων στράφηκε προς τις φιλοευρωπαϊκές ιδέες κάνοντας λόγο για την ανάγκη ύπαρξης Συντάγματος. Πράγματι σταδιακά άρχισε να ασκείται πίεση προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς μάλιστα, μετά τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις ο Σουλτάνος είχε αρχίσει να συγκεντρώνει στα χέρια του μεγάλη δύναμη. Στις 23 Δεκεμβρίου του 1876 ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β' εξήγγειλε την εφαρμογή ενός Συντάγματος, του πρώτου σε ισλαμική χώρα. Το Μάρτιο του 1877 άρχισε να λειτουργεί το Κοινοβούλιο. Η εφαρμογή ωστόσο των μεταρρυθμίσεων δεν κράτησε πολύ καθώς τα χρόνια που ακολούθησαν χαρακτηρίστηκαν από την αυταρχική διακυβέρνηση του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β' έως το 1908, ο οποίος διέλυσε το Κοινοβούλιο δίνοντας ανελέητα τους πολιτικούς του αντιπάλους.

Η περίοδος διακυβέρνησης του Αμπντούλ Χαμίτ Β' τελείωσε το 1908, με την *επανάσταση των Νεότουρκων*. Υπό την ονομασία «Νεότουρκοί» συμπορεύονταν πολλές και διαφορετικές ομάδες διανοουμένων και στρατιωτικών που *αντιτάσσονταν στη σουλτανική δεσποτεία*. Η πλειονότητά τους ήταν Μουσουλμάνοι Οθωμανοί οι οποίοι βρισκόταν κυρίως στο Παρίσι ή σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις (ακόμα και στην Αίγυπτο). Οι Νεότουρκοί, που οργανώθηκαν γύρω από την οργάνωση «Ένωση και Πρόοδος» συνωμοτούσαν κατά του καθεστώτος ήδη από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Αν και το σύνθημά τους ήταν «Ελευθερία και Σύνταγμα», τους επηρέαζαν εξίσου τα πλέον συντηρητικά έως τα πλέον επαναστατικά ιδεολογικά ευρωπαϊκά ρεύματα. Ενώ ορισμένοι επιθυμούσαν την αναγέννηση και ενδυνάμωση της αυτοκρατορίας, άλλοι απέβλεπαν σε μια επανάσταση. Κερδίζοντας την υποστήριξη μέρους του στρατεύματος, η Επιτροπή Ένωσης και Προόδου ανέλαβε τη διαχείριση της κατάστασης αναγκάζοντας το παλάτι να επαναφέρει το Σύνταγμα που είχε καταργηθεί για παραπάνω από τριάντα χρόνια.

Η επαναφορά του Συντάγματος και «η ανακήρυξη της ελευθερίας» χαιρέτιστηκε ως μια δεύτερη «Γαλλική Επανάσταση»². Σε μικρό χρονικό διάστημα δημιουργήθηκαν μουσουλμανικές, ελληνικές και αρμενικές πολιτικές οργανώσεις, τα πρώτα συνδικάτα, οι πρώτες γυναικείες οργανώσεις καθώς και πολλές μουσουλμανικές κοινότητες. Ωστόσο η αγγελία και μόνο της «επανάστασης» σε μια παρακμάζουσα αυτοκρατορία και μέσα σε ένα πολυεθνικό και πολυθρησκευτικό πλαίσιο επιτάχυνε τη διάσπαση της αυτοκρατορίας. Παράλληλα, η Επιτροπή άρχισε να ολισθαίνει προς τον *τουρκικό εθνικισμό*, ταυτιζόμενη πλήρως με την τουρκικότητα. Τα ευρωπαϊκά εδάφη της Αυτοκρατορίας οδηγήθηκαν σύντομα σε ανάφλεξη. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι αποτέλεσαν την αρχή της ολοκληρωτικής σχεδόν καταστροφής του ευρωπαϊκού σκέλους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πρώτο

¹ Wikipedia, the free encyclopedia, "Ottoman Empire"

² Bozarslan, H. "Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας". Σαββάλας, Αθήνα 2004, σ.22

Παγκόσμιο Πόλεμο (στάθηκε στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων) επιτάχυνε τις εξελίξεις με αποτέλεσμα τον ουσιαστικό διαμελισμό της με τη συνθήκη των Σεβρών.

Στην Κωνσταντινούπολη επικρατούσαν δύο κυρίως ιδέες σχετικά με το μέλλον της Τουρκίας: ο σουλτάνος και οι υποστηρικτές του σκέφτονταν να θέσουν τη χώρα υπό βρετανική προστασία, ενώ ορισμένοι γνωστοί Τούρκοι δημοσιογράφοι και διανοούμενοι προπαγάνδιζαν την άποψη να τεθεί η Τουρκία υπό αμερικανική «εντολή». Και στις δύο περιπτώσεις ο σκοπός ήταν να διατηρηθεί η οθωμανική αυτοκρατορία στην παλαιά της πολυεθνική διάρθρωση³. Μια ομάδα Τούρκων εθνικιστών έθεταν ως, ρεαλιστικότερο πλέον, στόχο τους όχι την ανασύσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά την *δημιουργία ενός τουρκικού εθνικού κράτους* στα γεωγραφικά όρια της τουρκόφωνης και μουσουλμανικής, κατά πλειονότητα, «Ανατολίας» (Μικράς Ασίας). Αρχηγός τους αναδείχθηκε ο *Μουσταφά Κεμάλ*. Ο Κεμάλ εκμεταλλεύτηκε τη θέση του στρατιωτικού επιθεωρητή των ανατολικών επαρχιών της Μικράς Ασίας στην οποία τον τοποθέτησε τον Απρίλιο του 1919 ο Σουλτάνος και άρχισε να οργανώνει την «αντίστασή» του. Ήρθε σε επαφή με εθνικιστικές οργανώσεις της περιοχής καθώς και με άλλους δυσαρεστημένους στρατιωτικούς ηγέτες. Οργάνωσε δύο «Εθνικά Συνέδρια», τον Ιούλιο του 1919 στο Ερζερούμ (Θεοδοσιούπολη), και το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου στην Σεβαστεία, σχημάτισε τακτικό στρατό και άρχισε να ασκεί πιέσεις στον Σουλτάνο. Στις 23 Απριλίου συγκάλεσε στην Άγκυρα μια συντακτική συνέλευση, την λεγόμενη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, η οποία διακήρυξε ότι η κυβέρνηση του Σουλτάνου είχε προδώσει τις τουρκικές αξίες και κάλεσε τους Μουσουλμάνους να αντισταθούν στις παρεμβάσεις των ξένων δυνάμεων. Η Μεγάλη Εθνοσυνέλευση ψήφισε στις *20 Ιανουαρίου του 1921* ένα προσωρινό Σύνταγμα, με το οποίο *ιδρύοταν, ουσιαστικά, η Τουρκική Δημοκρατία*.

Οι κεμαλιστές άρχισαν σταδιακά να κερδίζουν την διεθνή αναγνώριση. Το σουλτανάτο καταργήθηκε και τυπικά την 1η Νοεμβρίου του 1922 και στις 29 Οκτωβρίου του επόμενου χρόνου κηρύχθηκε επισήμως η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας. Είχαν μεσολαβήσει οι στρατιωτικές επιχειρήσεις απόκρουσης των Ελληνικών στρατιωτικών τμημάτων που από τον Μάιο του 1919 είχαν αποβιβαστεί στη Σμύρνη και είχαν αρχίσει να προχωρούν προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Η τουρκική νίκη επισφραγίστηκε με την Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923). Η ειδική σύμβαση των δύο πλευρών, που είχε προηγηθεί και ενσωματώθηκε στο κείμενο της Συνθήκης ως πρωτόκολλο, επέβαλε υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών, γεγονός που εξασφάλισε στο νέο κράτος θρησκευτική, τουλάχιστον, ομοιογένεια.

Η Τουρκία λοιπόν αποτελεί διάδοχο κράτος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία – καθ' ότι στα ερείπια της αυτοκρατορίας έχουν συσταθεί οι Βαλκανικές χώρες με πρώτη την Ελλάδα και το σύμπλεγμα των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου – είναι το γεγονός ότι *η ανάδυση της τουρκικής ταυτότητας και της Τουρκικής Δημοκρατίας ήταν αποτέλεσμα μιας όχι πάντα ομαλής εξισορρόπησης πολλών και διαφορετικών τάσεων και δυναμικών*. Σε μεγάλο βαθμό οι έντοντες αντιφάσεις, αντιγνώμιες και αμφιθυμίες που παρατηρούνται στη στρατιωτική και πολιτική ζωή της χώρας καθώς και στην ίδια την κοινωνία της, έχουν την αφετηρία τους σε αυτήν ακριβώς την ιστορική ιδιαιτερότητα της ίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας. Αυτό που πολύ συχνά αποκαλούμε «Τα πολλά πρόσωπα της Τουρκίας» και που συχνά αναφέρεται ακόμα και σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με την επιθυμία των πολιτών της και της ηγεσίας της να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι προϊόν αυτής της ιδιαιτερότητας.

³ Adanir, F. "The Ottoman Empire and its Heritage, Politics, Society and Economy"

ΤΟ ΚΕΜΑΛΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η «ΤΟΥΡΚΙΚΗ» ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Έχοντας συγκεντρωμένη στα χέρια του την πολιτική ηγεσία και τη στρατιωτική διοίκηση ο Κεμάλ είχε να διαχειριστεί μια ενιαία, υποτίθεται, και ομοιογενή κρατική και εθνική οντότητα, η οποία αναδύθηκε μέσα από τις στάχτες μιας πολύ ανομοιογενούς και καθόλου ενιαίας αυτοκρατορίας. Ο Κεμάλ από το 1917 ήδη είχε πει, με κάποια αφορμή που του δόθηκε, ότι αν είχε τη δύναμη και την εξουσία θα άλλαζε την κοινωνική ζωή της Τουρκίας. Το πολιτικό σύστημα το οποίο κληρονομούσε η Δημοκρατία το 1923 ήταν ταυτόχρονα πλουραλιστικό και εξαρτημένο από το πρόσωπο του Μουσταφά Κεμάλ⁴. Οι πολεμικές συνθήκες είχαν πράγματι αναγκάσει το στρατηγό να δεχθεί την ύπαρξη μιας μικρής δεύτερης πολιτικής ομάδας που συγκέντρωνε παλιούς ενωτικούς και φιλελεύθερους οι οποίοι είχαν μια τάση που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «ισλαμιστική». Τέλος, το Κομμουνιστικό Κόμμα έδειχνε κάποια σημάδια δραστηριοποίησης. Όμως καμιά από τις τάσεις αυτές δεν μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση την υπεροχή του Μουσταφά Κεμάλ. Το 1923 και το 1924, οι δύο κοινοβουλευτικές «ομάδες» μεταμορφώθηκαν σε πολιτικά κόμματα: στο Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα και το Προοδευτικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Αυτός ο πλουραλισμός ωστόσο δεν έμελλε να κρατήσει για πολύ. Και αυτό γιατί οι μικρές αυτές ομάδες είχαν καταφέρει όχι μόνο να μην περιοριστούν σε παθητικό ρόλο αλλά να κινητοποιήσουν αρκετές ομάδες ανθρώπων που δε δέχονταν την απόλυτη υπεροχή του Κεμάλ. Τόσο το Προοδευτικό Ρεπουμπλικανικό Κόμμα όσο και το Φιλελεύθερο Κόμμα που ιδρύθηκε λίγο αργότερα απαγορεύτηκαν, ενώ, η δολοφονική απόπειρα εναντίον του το 1926 έγινε αφορμή να ξεσπάσει ένα μεγάλο κύμα συλλήψεων και καταδίκης των πολιτικών του αντιπάλων με βαρύτατες ποινές.

Άλλωστε, ο ίδιος ο Κεμάλ αναγγέλλοντας στους τελευταίους οπαδούς της μοναρχίας, την αρχή που θα εφαρμόζονταν στο εξής στην επαναστατική Τουρκία τόνισε: «Στις μέρες μας, το έθνος εξεγέρθηκε και αποφάσισε να αναλάβει το ίδιο την άσκηση της εξουσίας. Πρόκειται για τετελεσμένο γεγονός στο οποίο τίποτα πλέον δεν μπορεί να αντιτεθεί, θα άρμοζε σε κάθε μέλος της συνέλευσης να συνταχθεί με αυτή την άποψη που στηρίζεται στο φυσικό δίκαιο. Σε αντίθετη περίπτωση, τα γεγονότα της αναπόφευκτης πραγματικότητας δε θα μεταβληθούν, μπορεί όμως να πέσουν κεφάλια».

Στην πραγματικότητα, η διατύπωση της φράσης αυτής φανερώνει το σχήμα της οθωμανικής πολιτικής σκέψης. Σύμφωνα με αυτό, *κοινωνία και κράτος είναι διαφορετικές έννοιες. Η πρώτη δε λαμβάνεται καθόλου υπόψη, υπάρχει αφ' αυτής, ενώ το κράτος είναι θεόπεμπτο, μάλιστα πολλές φορές εισάγεται εκτός της κοινωνίας. Η πάγια αυτή σκέψη βλέπει την κοινωνία ως πλάσμα του κράτους και όχι αντίστροφα*⁵. Κατ' επέκταση, πέρα από τη διαιώνιση του συστήματος δια της αναπαραγωγής του, ο

⁴ Bozarslan, H. *ό.π.*, σ. 42

⁵ Σαρής, Ν. "Εξωτερική πολιτική & πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία, Η άνοδος της στρατοκρατορίας (1923 - 1950)", Γόρδιος, Αθήνα 1992, σ. 29-30

μηχανισμός αυτός προϋποθέτει ότι η όποια εξέλιξη – οικονομική, πολιτισμική, πολιτική – θα αποτελεί προϊόν πρωτοβουλίας των μηχανισμών του κράτους και μόνο και κατ'εξοχήν των συνεργαζόμενων με το κράτος κοινωνικών δυνάμεων, ελεγχόμενων από αυτό, δηλαδή της *στρατογραφειοκρατίας*. Έτσι και κάθε πλουραλιστική αλλαγή όπως είδαμε παραπάνω έχει κατακόρυφη κατεύθυνση, επιβάλλεται από τα πάνω. Χαρακτηριστική είναι η ρήση ενός από τους πιο χαρακτηριστικούς γραφειοκράτες, του Νεβζάτ Τάντογαν, τότε νομάρχη της Άγκυρας: «Αν παρουσιαστεί ανάγκη για αριστερό κίνημα, και αυτό πάλι εμείς θα το συγκροτήσουμε»

Η ιδεολογική σκέψη του κεμαλικού καθεστώτος θα εμπλουτιστεί στο συνέδριο του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος στις 17 Μαΐου 1931 όπου για πρώτη φορά θα γίνει επεξεργασία δογματικών αρχών, οι οποίες καθορίστηκαν ως εξής⁶: α) Ρεπουμπλικανισμός: η προάσπιση της προεδρευόμενης δημοκρατίας και η ιεροποίηση της β) Εθνικισμός: Η δημιουργία ενός ενιαίου έθνους ως μοναδικής νόμιμης οντότητας της χώρας. γ) Ποπουλισμός: Η συνεχής κινητοποίηση του λαού δ) Κρατικισμός: Το κράτος κατέχει δεσπόζουσα θέση ως μετα-ιστορικός εκφραστής της εθνικής κυριαρχίας, αλλά και ως πρωταγωνιστής της οικονομίας. Είναι κατά κάποιο τρόπο το θερμοκήπιο μέσα στο οποίο καλλιεργούνται τα άνθη της κεφαλαιοκρατίας. ε) Σεκουλαρισμός (Λαϊκισμός): Πρόκειται για την προάσπιση της εκκοσμίκευσης, του διαχωρισμού και της διαφοροποίησης της πολιτείας από τη θρησκεία. Όριζε ότι το Ισλάμ δεν έχει θέση στη δημόσια ζωή στ) Επαναστατισμός: Οι αλλαγές πρέπει να γίνουν ακόμα και αν πρέπει να ασκηθεί βία. Οι παραπάνω έξι αρχές, τα «*Έξι Βέλη*» όπως ονομάστηκαν ενσωματώθηκαν στο Σύνταγμα το 1937.

Ολόκληρο το πλέγμα των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ ο οποίος με έναν ειδικό νόμο του 1934 «μετονομάστηκε» σε Ατατούρκ, δηλαδή «Πατέρας των Τούρκων», περιστρέφονταν γύρω από τις έξι αυτές αρχές. Ο εθνικισμός εκφράστηκε με δραστικά μέσα, μεταξύ των οποίων η εκστρατεία «Πολίτη! Μίλα τουρκικά», η ποινικοποίηση της προφορικής χρήσης άλλων γλωσσών ή ακόμα ένας εντυπωσιακός αριθμός λόγων που εξυμνούν την τουρκικότητα. Η προσπάθεια ωστόσο του εκτουρκισμού δεν περιορίζονταν στην επιβολή της γλώσσας καθώς η ιστορία ολόκληρης της Ανατολίας εκτουρκίστηκε και οι δημιουργοί του κεμαλισμού προσπάθησαν να αποδείξουν ότι οι Τούρκοι κατοικούν αυτή την περιοχή πρώτα έδω και πολλές δεκαετίες κι έπειτα από καταβολής κόσμου. Το Τουρκικό Ινστιτούτο Ιστορίας και το Τουρκικό Ινστιτούτο Γλώσσας, που στο μεταξύ είχαν ιδρυθεί διακήρυξαν την τουρκική καταγωγή της ανθρωπότητας καθώς και όλων των γλωσσών. Σύμφωνα με έναν από τους επίσημους ποιητές της εξουσίας, αυτή η ανωτερότητα καθιστούσε την τουρκική «μια φυλή άξια θεοποίησης, μπροστά στην οποία κάποια μέρα, η Ευρώπη θα υποκλιθεί εκ νέου». Οι Κούρδοι (κυρίως), οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, οι Εβραίοι και οι Άραβες ήταν οι στόχοι αυτού του κρατικού εθνικισμού. Χαρακτηρίστηκαν ως «εσωτερικοί εχθροί» της Τουρκίας και εκδιώχθηκαν με βίαιο και αιματηρό τρόπο.

Όμως ο χαρακτηρισμός του κεμαλισμού ως ενός καθεστώτος ριζοσπαστικού και εκσυγχρονιστικού αλλά και ευρωπαϊκού προέρχεται κυρίως από την πολιτική του στον θρησκευτικό τομέα. Μέσα σε λίγα χρόνια η *κεμαλική εξουσία κατάφερε να αναμορφώσει το τουρκικό θρησκευτικό τοπίο*. Την κατάργηση της μοναρχίας και του χαλιφάτου ακολούθησε η επιβολή νόμου για την ενοποίηση της διδασκαλίας σύμφωνα με τον οποίο καταργούνταν οι ανεξέλεγκτες ιδιωτικές σχολές και προπάντων τα ιεροδιδασκαλεία που παρείχαν γενικότερη παιδεία. Οι θρησκευτικές αδελφότητες απαγορεύτηκαν και οι περιουσίες των ισλαμικών ιδρυμάτων μεταβιβάστηκαν στο

⁶ Σαρρής, Ν. ο.π., σ. 55-56

Δημόσιο Ταμείο. Οι προσαγορεύσεις και οι τίτλοι όπως εφέντης μπέης, πασάς κλπ καταργήθηκαν ενώ η λεγόμενη μεταρρύθμιση του «καπέλου» έθεσε εκτός νόμου οτιδήποτε άλλο (το φέσι και ο φερετζές) κάλυπτε το κεφάλι εκτός απ' το καπέλο. Η αναφορά στην κρατική θρησκεία καταργήθηκε, το κάλεσμα στην προσευχή εκτουρκίστηκε και οι θεολογικές σχολές υποχρεώθηκαν να κλείσουν. Η Κυριακή των χριστιανών έγινε ημέρα αργίας αντί της Παρασκευής, που είναι η αγία μέρα του μουσουλμανικού κόσμου. Οι υπόλοιπες μεταρρυθμίσεις προσιδίαζαν στην αποδοχή ξένων πολιτισμικών στοιχείων. Πρόκειται για την υιοθέτηση του ελβετικού Αστικού Δικαίου με διάταξεις του οποίου καθιερώθηκε η υποχρεωτική σύναψη του πολιτικού γάμου - παράλληλη καθιέρωση της μονογαμίας - καθώς και η υιοθέτηση του γρηγοριανού ημερολογίου, της λατινικής γραφής και των αραβικών χαρακτήρων. Τέλος, αναγνωρίστηκε στις γυναίκες το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Η εκκοσμίκευση λοιπόν εκτός από θεωρητικό μοντέλο, ανήκουσα στα «Έξι Βέλη» θα γίνει πράξη καθιστώντας την κεμαλική εμπειρία μεταξύ των πλέον ριζοσπαστικών του μουσουλμανικού κόσμου.

Στον οικονομικό προγραμματισμό η νέα Τουρκία έδωσε έμφαση στον *κρατικισμό*. Ο κρατικισμός συμβιβάστηκε με το «περιουσιακό κράτος» κατά τρόπο που η ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής ήταν το δημόσιο ή ορθότερα το άτομο ή τα άτομα που το εκπροσωπούσαν. Είναι όμως φανερό ότι ο μονάρχης μόνος του δεν είναι σε θέση να διατηρήσει την εξουσία. Χρειάζεται στρατιωτικούς, όπως χρειάζεται και γραφειοκράτες. Έτσι, στη νεότερη Τουρκία ο κρατικισμός αποσκοπεί κατά κύριο λόγο στον έλεγχο της κοινωνίας και της οικονομίας από μέρους εκείνων που αποβλέπουν στον έλεγχο της κοινωνίας και της οικονομίας από μέρους εκείνων που αποβλέπουν στην πολιτική εξουσία, στην εξασφάλιση της κοινωνικής αρμονίας, δηλαδή τους στρατογραφειοκράτες⁷. Ουσιαστικά δηλαδή το κράτος, αντίθετα με το τι σημαίνει, όχι μόνο επιδιώκει αλλά και οργανώνει τη διάρθρωση της κοινωνίας διατηρώντας το προνόμιο του απόλυτου ελέγχου. Η *γραφειοκρατία και η στρατοκρατία έτσι θα αποκτήσουν το προβάδισμα έναντι των λαϊκών δυνάμεων*. Η στρατογραφειοκρατία με το παντοδύναμο κράτος θα γίνει το *φυτώριο παραγωγής κεφαλαιοκρατών*. Ο κρατικισμός θα σημαίνει τη δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων που ο αδύναμος ιδιωτικός τομέας δεν μπορεί να συγκροτήσει και την εν συνεχεία μεταβίβαση τους σε ιδιώτες, εκλεκτούς του καθεστώτος.⁸

Με τον Ατατούρκ λοιπόν, ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση παίρνει ένα ριζοσπαστικό επαναστατικό χαρακτήρα, που σε πολιτικό επίπεδο εκδηλώνεται ως πλήρης αλλαγή του πολιτικού συστήματος και σε πνευματικό επίπεδο ως μία πολιτιστική αλλαγή με πρότυπο το Δυτικοευρωπαϊκό. Εκείνο όμως που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι ότι ο θεμέλιος λίθος επί του οποίου οικοδομήθηκε το τουρκικό κράτος τίθεται πάνω στο ιδεολογικό όραμα και τους στόχους του κεμαλισμού. Η *διαδικασία εκσυγχρονισμού και δυτικοποίησης στην Τουρκία θα γίνει ταυτόσημη με τον κεμαλισμό* και θα αποτελέσει την πυξίδα της πολιτικής ζωής της χώρας που θα καθορίζει ποιες πολιτικές δυνάμεις θα συμμετέχουν σ' αυτή.

⁷ Σαρρής, Ν. ο.π., σ. 166

⁸ Χαρακτηριστικές είναι οι δηλώσεις του τότε υπουργού Οικονομίας και Εμπορίου Τζελάλ Μπαγιάρ κατά τη θεμελίωση ενός εργοστασίου: «Θα δημιουργήσουμε ένα εργοστάσιο. Επειδή τα κεφάλαια σας δεν είναι επαρκή, τούτο θα το πράξει το κράτος. Όταν τα κεφάλαια σας μεγενθυθούν με κρατική ενίσχυση, τότε όλες οι παρεμφερείς επιχειρήσεις θα σας παραδοθούν...» (Ozgur Ozlem, Η ανάπτυξη του Καπιταλισμού στην Τουρκία, Gercek, Istanbul 1972, σ. 96)

Ακόμη και σήμερα που η Τουρκία κτυπά την πόρτα της Ευρώπης, ο Κεμάλ και το όραμά του δεν έχασαν ποτέ το κύρος τους. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι τα νέα νομίσματα της Τουρκίας που κόπηκαν με αφορμή την αλλαγή της νομισματικής μονάδας, απεικονίζουν την μορφή του Κεμάλ. Σε μεγάλο βαθμό, χωρίς να παραγνωρίζουμε τις όποιες αλλαγές πραγματοποιήθηκαν μέχρι τώρα, οι πολιτικές δομές της χώρας καθορίστηκαν από τις επιταγές του κεμαλικού καθεστώτος. Έτσι έχουμε σήμερα μια Τουρκία η οποία αποτελεί κάτι μοναδικό: μια χώρα μουσουλμανική σε ποσοστό 99 % η οποία διαθέτει αναμφίβολα δημοκρατικές δομές. Το χαρακτηριστικό αυτής της αλλαγής όμως όπως είπαμε και παραπάνω είναι ότι επιβλήθηκε από μία ελίτ, την κεμαλική, που μονοπωλούσε τον έλεγχο του κράτους. Η επιβολή έγινε από τα πάνω προς τα κάτω και χρησιμοποιήθηκε για να νομιμοποιήσει τον κεμαλισμό ως επίσημη ιδεολογία στην Τουρκία και την αυταρχική στρατογραφειοκρατική ελίτ, που έλαβε υπερταξικό χαρακτήρα, ως το μόνο φορέα και θεματοφύλακα των αρχών του κράτους. Στην ουσία, αυτή η ελίτ ουδέποτε υιοθέτησε τις δυτικές αξίες ως πολιτική πρακτική και η έννοια του δυτικού πολιτισμού παρέμεινε γι' αυτήν μια αφηρημένη έννοια⁹.

ΣΤΡΑΤΟΣ – Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΙΣΧΥΡΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Η ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα της Τουρκίας όπως είδαμε ορίζεται από το στόχο της σωτηρίας του τουρκικού κράτους. Η εθνική ενότητα αποτελεί απόλυτη εθνική αξία. *Ο εγγυητής αυτής της ενότητας είναι ο στρατός, ο οποίος εμφανίζεται ως η απόλυτη κανονιστική δύναμη του έθνους.* Αυτός είναι ο παράγοντας που εγγυάται αλλά και αναλαμβάνει την ιδεολογική και πολιτική ηγεμονία για την επικράτηση και τη διάδοση στην κοινωνία των αρχών του κεμαλισμού. Έτσι από την εδραίωση του κεμαλικού καθεστώτος και έκτοτε, μέχρι και τις μέρες μας *ο στρατός αναδεικνύει και εδραιώνει το γόητρο του τουρκικού κράτους με το οποίο ταυτίζεται πλήρως.* Το μονοπώλιο ισχύος που διαθέτει ο στρατός του δίνει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή με βίαια μέσα είτε να εκδίδει αποφάσεις μέσω του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας μέσα στο οποίο διαθέτει την πλειοψηφία. Σε ό,τι αφορά την περίπτωση της βιαίας παρέμβασης, αυτή έχει εκφραστεί με μια *σειρά στρατιωτικών πραξικοπημάτων* στα έτη 1960 (οδήγησε στον

απαγχονισμό του έκπτωτου πρωθυπουργού Αντνάν Μεντερές), 1971, 1980 και 1997. Ως προς τη δεύτερη «αναίμακτη» μορφή παρέμβασης, τα πράγματα είναι περισσότερο δημοκρατικά. Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας (Milli Guvenlik Kurulu) είναι ένας από τους παλαιότερους θεσμούς στο τουρκικό κράτος, του οποίου η αρχική δημιουργία ανάγεται στα 1933. Η όλη εξέλιξη του μέσα στο τουρκικό κράτος του προσέδωσε ένα ρόλο κομβικής σημασίας που εντοπίζεται ουσιαστικά σε δύο άξονες:

⁹ Ιακώβου, Χ. Φάκελος: «Ο Στρατός στην Τουρκία», εφημερίδα Πολίτης, 17.03.02

1. αναφορικά με τη γενική εποπτεία της πολιτικής κατάστασης και των διαφόρων πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων, που έχουν μείζονα σημασία για την Τουρκία και
2. στον καταμερισμό αρμοδιοτήτων, λειτουργιών και εξουσιών μεταξύ πολιτικής ηγεσίας και στρατού, καθώς επίσης και στον έλεγχο της εφαρμογής των αποφάσεων που θα πρέπει να υλοποιήσει η κυβέρνηση.

Με αυτό τον τρόπο, *το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας* που απαρτίζεται κυρίως από στρατιωτικούς *έχει λάβει το χαρακτήρα του πιο ισχυρού θεσμού μέσα στο κράτος.*

Η κυριαρχία του στρατού όμως δεν σταματά μόνο στο πολιτικό επίπεδο. Η αμυντική βιομηχανία της χώρας, της οποίας ο ετήσιος κύκλος εργασιών ξεπερνά τα 5 δισεκατομμύρια δολάρια είναι υπό τον έλεγχο των στρατιωτικών. Ο στρατός επίσης ταυτίζεται με το ταμείο υποστήριξης της αμυντικής βιομηχανίας εισπράττοντας διάφορα ποσοστά από τα κέρδη των κρατικών λαχείων, την φορολόγηση των αλκοολούχων ποτών και της βενζίνης κτλ. Η εμπλοκή των στρατιωτικών όμως στην οικονομία δεν περιορίζεται στην αμυντική βιομηχανία. Ο στρατός στην Τουρκία συνιστά έναν οικονομικό παράγοντα μεγάλου μεγέθους. Το χαρτοφυλάκιο του επικουρικού του ταμείου ΟΥΑΚ (Ίδρυμα Αλληλοβοήθειας του Στρατού – περίπου 5 δισεκατομμύρια δολάρια κύκλος εργασιών το 2000) είναι, ανάλογα με τις χρονιές, η Τρίτη ή η τέταρτη οικονομική δύναμη της χώρας, εξασφαλίζοντας μια ισόβια σύνταξη στους αξιωματικούς του. Ο στρατός διαθέτει επίσης πολλές αλυσίδες διανομής, μεσιτικά γραφεία, κονσερβοποιείες, τσιμεντοποιείες και βιομηχανίες τροφίμων. Δραστηριοποιείται επίσης στον τραπεζικό, στον ασφαλιστικό και στον κατασκευαστικό τομέα.¹⁰

Ουσιαστικά λοιπόν *ο στρατός λειτουργεί ως μια ισχυρή ομάδα - κάστα ανθρώπων, η οποία οργανώνει οικονομικά και πολιτικά αφ' υψηλού το κράτος.*

Εδώ ακριβώς βρισκόμαστε μπροστά στη μεγάλη πρόκληση αλλά και συνάμα αντίφαση που έχει ασφαλώς τις ρίζες της στο κεμαλικό ιδεώδες. Από τη μία λοιπόν ο στρατός αποτελεί το θεματοφύλακα της εθνικής ενότητας, της κοσμικότητας αλλά και του φιλοδυτικού-φιλοευρωπαϊκού χαρακτήρα της χώρας, ενώ από την άλλη *έχει αποκτήσει ισχυρότατα προνόμια που καμία από τις ένοπλες δυνάμεις των κρατών της Ένωσης.* Ξεκινώντας από την αρχή ότι ο πολίτης είναι ανώριμος και υποανάπτυκτος, αποστολή του τουρκικού κράτους είναι να τον κατηχήσει στις αρχές του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης. Ο πολίτης λαμβάνει το ρόλο του στρατευμένου στην ιερότητα του Κεμαλισμού, όπου η πειθαρχία στην απόλυτη ισχύ του κράτους είναι κάτι περισσότερο από αναγκαία και επιβάλλεται από τη στρατιωτική ελίτ. Κάτι τέτοιο όμως δε συμβαίνει στη Δυτική Ευρώπη όπου η σύγχρονη κοινωνία ακολούθησε διαφορετική ιστορική εμπειρία. Η σύγχρονη δυτική δημοκρατία οικοδομήθηκε από κάτω προς τα πάνω και στηρίχθηκε στην αρχή ότι ο πολίτης έχει εξέλθει της ανωριμότητας και της υποανάπτυξης και μπορεί να εκφράζεται ελεύθερα ως άτομο. Με την παραχώρηση λοιπόν στην Τουρκία καθεστώς υποψήφιας χώρας προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και με την έναρξη των διαπραγματεύσεων, *η στρατογραφειοκρατία της Άγκυρας βρίσκεται μπροστά στην ιστορική πρόκληση να εκλάβει πλέον τη δυτικοποίηση ως μία συγκεκριμένη πολιτική εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού, σύμφωνα με τους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να παύσει να την εκλαμβάνει ως μία αφηρημένη έννοια.* Θα δεχθεί επομένως η στρατογραφειοκρατία, το «Βαθύ Κράτος» όπως συχνά αποκαλούμε, να απεμπολήσει τα συμφέροντά του μένοντας πιστό στο όραμα του Κεμάλ για μια ισχυρή και ευρωπαϊκών προδιαγραφών χώρα; Μια πρώτη ανάλυση μας κάνει ιδιαίτερα απαισιόδοξους. Και αυτό γιατί το στρατιωτικό κατεστημένο φαίνεται να εμφανίζει δύο τάσεις. Η πρώτη έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι εκπρόσωποί της στρατιωτικής ελίτ βλέπουν την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας ως μια οδό για

¹⁰ Bozarslan, H. *ό.π.*, σ. 116-118

επιβεβαίωση της «ευρωπαϊκότητας» της Τουρκίας η οποία, όμως, *δε συνεπάγεται κατ' ανάγκη ριζική αναδόμηση του τουρκικού κράτους*. Με άλλα λόγια, οι εκπρόσωποι αυτής της τάσης κατευθύνονται από μια ιδιαίτερη αντίληψη της ευρωπαϊκότητας της Τουρκίας η οποία, όπως σωστά τονίζει ο Ernest Gellner, παραμένει προσηλωμένη στις αρχές Δυτικοποίησης του 19ου αιώνα, με αποτέλεσμα να είναι ανίκανη να προσαρμοστεί στις ανάγκες του 21ου αιώνα. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που ανάμεσά τους βρίσκει κανείς έντονους αμφισβητίες του εκσυγχρονιστικού προγράμματος της Τουρκίας. Επίσης, η αντίληψή τους ότι η Τουρκία είναι εκ προοιμίου ευρωπαϊκή χώρα και απλά η ένταξή της στην Ε.Ε. θα επιβεβαιώσει αυτό το δεδομένο, τους οδηγεί σε αλαζονικές προσεγγίσεις. Η μόνιμη επωδός ότι η Ευρώπη «χρειάζεται» την Τουρκία ή ότι η Τουρκία «απαιτεί» από την Ε.Ε. να της προσφέρει αυτά που δικαιούται, είναι ενδεικτικά της προσέγγισης όσων ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Στη βάση της πιο πάνω λογικής, θεωρούν ότι η Ε.Ε. έχει ιδιαίτερες υποχρεώσεις έναντι της Τουρκίας, τις οποίες θα πρέπει να εκπληρώσει χωρίς η Τουρκία να κάνει κατ' ανάγκη ριζικές αλλαγές, ιδιαίτερα όσον αφορά στο ρόλο του στρατού.¹¹

Η δεύτερη τάση αφορά μέρος της στρατιωτικής ελίτ που αντιμετωπίζει την ευρωπαϊκή προοπτική ως *απειλητική για τη συνοχή του τουρκικού κράτους*, καθώς και ως "παράδοση" στις "ιμπεριαλιστικές" ευρωπαϊκές δυνάμεις. «Αν κάνουμε τη χειραψία με την Ε.Ε. θα πρέπει να μετρήσουμε τα δάχτυλα μας» είναι οι χαρακτηριστικές δηλώσεις ναυάρχων - θιασωτών αυτού του πνεύματος.

Είναι βέβαιο ότι και οι δύο αυτές τάσεις οδηγούν σε αλαζονικές προσεγγίσεις οι οποίες δεν εξυπηρετούν τους τουρκικούς στόχους αλλά ούτε και τις επιταγές της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως αυτές διατυπώνονται στις ετήσιες εκθέσεις προόδου.

... ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δεν είναι όμως μόνο η στρατιωτική ηγεσία η οποία εκπέμπει τέτοια αντιφατικά μηνύματα. Όπως και σε όλες τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης που τώρα ενσωματώνονται στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, στην κοινωνία υπάρχει ουσιαστική άγνοια του τι σημαίνει Ευρώπη ως ιδέα, αλλά και ως θεσμοί και αξίες. Επανερχόμενοι στις μεταρρυθμίσεις του κεμαλικού καθεστώτος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η εκκοσμίκευση που συντελέστηκε είχε κάτι παράδοξο, ίσως επειδή επιβαλλόταν σε ένα περιβάλλον που είχε πρώτα εξισλαμιστεί. *Η κεμαλική εξουσία εκδίωκε το ισλάμ από το δημόσιο βίο, αφού προηγουμένως το είχε αναγάγει σε κατεξοχήν θρησκεία του έθνους, και μάλιστα σε ομοούσιο συστατικό του*. Η τουρκικότητα ήταν σίγουρα το στοιχείο του έθνους, όμως, για να είναι κανείς Τούρκος, έπρεπε πρώτα να είναι μουσουλμάνος και να μοιράζεται την ίδια γλώσσα αλλά και την ίδια θρησκεία. Από τη μία λοιπόν το Ισλάμ δεν αποτελεί ένα αντίπαλο εκτός του κεμαλικού συστήματος, αλλά μια αξία που ο κεμαλισμός επιδιώκει να ενσωματώσει και να υπαγάγει στην κυριαρχία του μέγιστου στόχου που είναι η σωτηρία του τουρκικού κράτους, ενώ από την άλλη μεγάλα τμήματα του Ισλάμ με τις διαφορετικές εκδοχές τους επιδιώκουν να τεθούν επικεφαλής και εγγυητές των κεμαλικών αξιών, αμφισβητώντας έτσι έμπρακτα την πρωτοκαθεδρία του στρατού. Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι η σημερινή κοινωνία της Τουρκίας να εμφανίζει έντονα διστακτικό χαρακτήρα.

¹¹ Σαββίδης, Φ. «Τουρκία: Ενταξιακές - Η αρχή μιας αβέβαιης πορείας», εφημερίδα Πολίτης, 10.10.05

Έτσι, από τη μία, υπάρχει ένα κομμάτι της κοινωνίας της οποίας ο τρόπος ζωής και εργασίας δε διαφέρει σχεδόν καθόλου από αυτόν των σύγχρονων δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Ακόμα και οι ενδυματολογικές τους προτιμήσεις δε διαφέρουν σε τίποτα από αυτές των υπολοίπων Ευρωπαίων. Πρόκειται κυρίως για πολίτες οι οποίοι ανήκουν στα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα, (διανοούμενοι, δημοσιογράφοι, επιχειρηματική τάξη), κυκλοφορούν με άνεση στα διεθνή περιβάλλοντα και ζουν στα

δυτικά παράλια της χώρας. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι πόλεις όπως η Κωνσταντινούπολη ή η Σμύρνη δε διαφέρουν σε τίποτα από σύγχρονες ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις όπως το Παρίσι ή η Ρώμη. Είναι τέλος εύλογο ότι οι δυνάμεις αυτές προσβλέπουν θετικά την ευρωπαϊκή προοπτική συνειδητοποιώντας την ανάγκη θεσμικής προστασίας και πολιτικής σταθερότητας μέσω εκτεταμένων μεταρρυθμίσεων.

Από την άλλη, υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό ανθρώπων που ζουν κυρίως στην Ανατολική Τουρκία, οι οποίοι αφ' ενός ζουν κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες (τα περισσότερα σπίτια είναι αυτοσχέδια χωμάτινα κτίσματα) και αφ' ετέρου έχουν ένα τρόπο ζωής αυστηρά προσηλωμένο στην παράδοση και το ισλάμ. Το κομμάτι αυτό του πληθυσμού είναι

ασφαλώς ανελαστικό σε οποιαδήποτε τάση για αλλαγή. Στους κόλπους άλλωστε αυτής της ομάδας ο στρατός αντιμετωπίζεται ως θεσμός περιβαλλόμενος με αίγλη. Ο κόσμος αυτός στην καλύτερη των περιπτώσεων επιφυλλάσσεται και σε κάποιες περιπτώσεις αντιτίθεται στο ενδεχόμενο ένταξης της Τουρκίας. Στηρίζει ωστόσο την ελπίδα τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι η τουρκική αντίληψη της κοινωνίας για την Ευρώπη δεν είναι μονολιθική, ούτε μονοδιάστατη. Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν οι αντιθέσεις και οι αντιγνώμιες εντός της τουρκικής κοινωνίας θα συνεχιστούν και πιθανώς να ενταθούν. Πρόκειται για μια κατάσταση που πολύ εύστοχα κάποια έντυπα χαρακτήρισαν ως «Τουρκία έναντι Τουρκίας»¹²

Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

Έχοντας αναλύσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κεμαλικής εξουσίας και έχοντας διαπιστώσει ότι ο στρατός εξακολουθεί μέχρι και σήμερα να έχει ισχυρότατο ρόλο αναρωτιέται κανείς τι ρόλο αναλαμβάνουν οι εκάστοτε πολιτικοί ηγέτες. Προτού

¹² βλ. άρθρα των Κοχαϊμίδου Ε. «Τουρκία κατά Τουρκίας», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 09.10.05 & Κούρκουλα Α. «Τρεις Τουρκίες σε συσκευασία μίας», Βήμα της Κυριακής, 09.10.05

αναφερθούμε στις πολιτικές εξελίξεις της σημερινής Τουρκίας, είναι ενδιαφέρον να επιχειρήσουμε να ανατρέξουμε στην πολιτική ιστορία της χώρας από ιδρύσεώς της. Η κατάργηση του Σουλτανάτου το 1924 θα σημάνει την αδιαμφισβήτη πολιτική κυριαρχία του Κεμάλ. Οι αντιπολιτευτικές φωνές είτε ελέγχονται από το κεμαλικό καθεστώς είτε εξοντώνονται βιαίως. Μέχρι και το θάνατό του, το 1938 ο Κεμάλ θα αποτελέσει τον αδιαφιλονίκητο ηγέτη της χώρας εδραιώνοντας ένα μονοκομματικό (Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα) καθεστώς που συνδέοταν με τη λατρεία ενός προσώπου. Ο Κεμάλ θα παραμείνει πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας για συνολικά 15 χρόνια (1923 – 1938) διορίζοντας ουσιαστικά ο ίδιος τους εκάστοτε πρωθυπουργούς. Η κατάσταση δε θα διαφοροποιηθεί κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Ισμέτ Ινονού, ο οποίος θα διαδεχθεί τον Κεμάλ. Ο Ινονού ως οπαδός της συσπείρωσης κόμματος – κράτους, ήταν αυτός που καθιέρωσε όλους τους θεσμούς του νέου καθεστώτος διατηρώντας τον αυταρχικό του χαρακτήρα. Κατά τη διάρκεια του πολέμου η Τουρκία, έχοντας ήδη υπογράψει αμοιβαίο σύμφωνο μη επιθέσεως με την Γερμανία, κράτησε, συνολικά, ουδέτερη στάση για να συμπαραταχθεί με τους Συμμάχους όταν πια είχε αρχίσει να διαφαίνεται η ήττα του Άξονα.

Η επικράτηση του μονοκομματισμού θα διακοπεί το 1946. Οι φωνές εναντίον του προέδρου, ακόμα και μέσα στους κόλπους του κόμματος – κράτους ανάγκασαν τον Ινονού να επιτρέψει με τη συγκατάθεση της στρατιωτικής ελίτ τη σύσταση κομμάτων αντιπολίτευσης. Η ίδρυση του Δημοκρατικού Κόμματος με αρχηγούς τον Τζελάλ Μπαγιάρ και τον Αντνάν Μεντερές σηματοδοτούσε το πέρασμα στον πολιτικό πλουραλισμό. Αν και όλα έδειχναν ότι ο πολυκομματισμός θα λειτουργούσε ως μια μορφή «ελεγχόμενης αντιπολίτευσης» όπως και κατά το παρελθόν, τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά¹³. Στις πρώτες πολυκομματικές εκλογές που θα διεξαχθούν το 1947, θα αναδειχθεί πρώτο το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Όμως το νεοϊδρυθέν Δημοκρατικό Κόμμα θα καταφέρει να κλονίσει το καθεστώς συγκεντρώνοντας τις προσδοκίες των εκλογέων. Έτσι η 14η Μαΐου 1950 χάρισε τη νίκη στο νέο κόμμα, το οποίο κέρδισε τις εκλογές με ποσοστό 53, 6 %. Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέχθηκε ο Τζελάλ Μπαγιάρ και πρωθυπουργός ο Αντνάν Μεντερές. Για πρώτη φορά στην τουρκική ιστορία ο ρόλος του πρωθυπουργού καθίστατο σημαντικότερος από εκείνον του Προέδρου. Στη δεκαετία που ακολούθησε το Δημοκρατικό Κόμμα κυριάρχησε καθώς ανανέωσε τις εκλογικές του νίκες το 1954 και το 1957. Μην μπορώντας όμως να αναποκριθεί στις προσδοκίες των εκλογέων, ακολούθησε μια πολιτική εξαιρετικά εθνικιστική και λαϊκίστικη. Η κυβέρνηση μεταμορφώθηκε σε μια αυστηρά αυταρχική εξουσία. Οι εκλογικοί νόμοι τροποποιήθηκαν και ακολούθησε ένας συνεχής και ανοιχτός πόλεμος της κυβέρνησης κατά της αντιπολίτευσης με σκοπό την καθιέρωση ενός νέου καθεστώτος μονοκομματισμού. Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν την πραγματοποίηση διαδηλώσεων, τις οποίες η κυβέρνηση κατέπνιξε απειλώντας ότι θα «κατέφευγε σε αμερικάνικη στρατιωτική βοήθεια» για να αποκαταστήσει την τάξη. Η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση πολιορκίας. Μπροστά στην ταραχώδη αυτή κατάσταση, ο στρατός πήρε την κατάσταση στα χέρια του με το *πραξικόπημα της 27ης Μαΐου 1961*. Σημαντικό ρόλο στο γεγονός αυτό έπαιξαν οι «υποχωρήσεις» του Δημοκρατικού Κόμματος στον θρησκευτικό τομέα (ίδρυση πανεπιστημιακού τμήματος θεολογίας, επαναραβοποίηση του καλέσματος για προσευχή, σύσταση σχολών διδασκαλίας του Κορανίου).

Το καθεστώς των συνταγματαρχών αφού εκτέλεσε τον πρωθυπουργό Αντνάν Μεντερές και δύο υπουργούς του, ετοίμασε ένα Νέο Σύνταγμα, πιο φιλελεύθερο από το προηγούμενο (εγκρίθηκε στις 9 Ιουλίου 1961). Αποφάσισε τέλος να επιτρέψει τη

¹³ Bozarslan, H. ο.π. σ.69

διεξαγωγή εκλογών. Στις εκλογές του 1961 κανένα κόμμα δεν κέρδισε την πλειοψηφία. Το Λαϊκό κόμμα πήρε το 36,7% των ψήφων και 173 από τις 450 έδρες της Εθνοσυνέλευσης, ενώ το Κόμμα της Δικαιοσύνης, «κληρονόμος» της πολιτικής παρακαταθήκης του Μεντερές, πήρε το 34,7% των ψήφων και 158 έδρες. Πρόεδρος της Δημοκρατίας ψηφίστηκε ο Στρατηγός Γκιουρσέλ (θεωρούνταν ο θεματοφύλακας του πραξικοπήματος της 27ης Μαρτίου), και στις 20 Νοεμβρίου σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού των δεξιών του Κόμματος Δικαιοσύνης υπό την προεδρία του Ινονού, που ηγείτο του Λαϊκού Κόμματος. Επρόκειτο για την πρώτη υλοποίηση ενός μεικτού πολιτικού καθεστώτος που ονομάστηκε «τουρκική φόρμουλα». Σύμφωνα με αυτήν η προεδρία της Δημοκρατίας δινόταν στην ηγεσία του στρατού και η κυβέρνηση στα κόμματα. Η πρώτη κυβέρνηση Ινονού αποδείχθηκε αρκετά βραχύβια. Ακολούθησε μια περίοδος πολιτικής αστάθειας, κυβερνητικών ανακατατάξεων και αποπειρών πραξικοπήματος εκ μέρους του στρατού, η οποία διήρκεσε μέχρι τον Οκτώβριο του 1965 που έγιναν ξανά εκλογές. Σε αυτές το Κόμμα της Δικαιοσύνης έχοντας αρχηγό τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ πήρε το 53% των ψήφων. Παράλληλα, στα πολιτικά πράγματα της Τουρκίας είχε αρχίσει να παρατηρείται μια σημαντική αλλαγή, η ριζοσπαστικοποίηση των μικρότερων πολιτικών δυνάμεων των δύο άκρων του πολιτικού φάσματος. Στα αριστερά έκαναν την εμφάνισή τους οργανώσεις όπως η Συνομοσπονδία Επαναστατικών Εργατικών Συνδικάτων (DISK), το Dev Genc («Επαναστατική Νεολαία», ένα κίνημα ριζοσπαστικοποιημένων αριστερών νέων), η οργάνωση Dev Yol («Επαναστατικός Δρόμος»). Οι δυνάμεις αυτές προωθούσαν αντικαπιταλιστικές και αντιδυτικές θέσεις, συχνά συνοδεύοντάς τις με βίαιες ενέργειες. Στα δεξιά εμφανίστηκε το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης (MHP) που αποτέλεσε το φορέα πολιτικής έκφρασης της παραστρατιωτικής οργάνωσης των Γκρίζων Λύκων η οποία συγκρούστηκε πολλές φορές με τις αριστερές ριζοσπαστικές οργανώσεις. Η ριζοσπαστικότητα της περιόδου αυτής θα εκφραστεί ακόμα μέσω των ισλαμιστών, οι οποίοι με αρχηγό τον Νετζμετίν Ερμπακάν θα ιδρύσουν το Κόμμα Εθνικής Τάξης (MNP) κατηγορώντας το «άπιστο» καθεστώς χωρίς όμως να ήταν αντιαμερικανόι, και μέσω των Κούρδων εθνικιστών οι οποίοι συγχέονταν με τη ριζοσπαστική αριστερά.

Το 1969 έγιναν ξανά εκλογές και το Κόμμα της Δικαιοσύνης πήρε την πλειοψηφία των εδρών της Εθνοσυνέλευσης. Στο εσωτερικό του άρχισε να αποκτά δύναμη η δεξιά του πτέρυγα δημιουργώντας πολιτική ένταση. Οι εξελίξεις άρχισαν να θορυβούν το στρατό,

ο οποίος, φοβούμενος ότι οι πολιτικές αντιπαραθέσεις θα έφταναν και στο εσωτερικό του στρατεύματος, έστειλε αυστηρή προειδοποίηση στην κυβέρνηση το Μάρτιο του 1970, και επενέβη έμπρακτα με πραξικόπημα στις 12 Μαρτίου του 1971. Σημειώθηκαν πολλές ένοπλες συγκρούσεις, και έγιναν αρκετές συλλήψεις και δίκες. Τα εξτρεμιστικά πολιτικά κόμματα τέθηκαν εκτός νόμου, μεταξύ των οποίων το ισλαμικών πεποιθήσεων Κόμμα Εθνικής Τάξεως (MNP).

Τα χρόνια που θα ακολουθήσουν μέχρι το 1980 θα χαρακτηριστούν ως «τα χρόνια της ακυβερνησίας».¹⁴ Από το 1973 μέχρι το 1980 οι τουρκικές κυβερνήσεις ήταν *βραχύβιες και αδύναμες, στηριζόμενες σε περιστασιακούς συνασπισμούς στους οποίους ελάμβαναν ενίοτε μέρος*. Η βία που είχε σταματήσει με το πραξικόπημα, ξανάρχισε ακόμα σφοδρότερη για να καλύψει σύντομα το σύνολο της κοινωνίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι την περίοδο αυτή γίνονταν καθημερινά από 15 έως 20 πολιτικές δολοφονίες¹⁵. Η διατηρούμενη πολιτική ρευστότητα και η βία που οδήγησε τη χώρα στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου ανάγκασε το στρατό να επέμβει για μία ακόμη φορά, με πραξικόπημα στις 12 Σεπτεμβρίου 1980. Φτιάχτηκε νέο Σύνταγμα, το οποίο εγκρίθηκε με δημοψήφισμα το 1982. Σε αυτό προβλεπόταν η ύπαρξη ενός ισχυρού προέδρου που είχε δικαίωμα να διορίζει τον πρωθυπουργό, να διαλύει την Βουλή και να κηρύττει την χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

Στις εκλογές του 1983 νικητής ανεδείχθη το νεοϊδρυθέν Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας, λαμβάνοντας το 45% των ψήφων. Ηγέτης του ήταν ο Τουργκούτ Οζάλ, ένας μηχανικός που εθεωρείτο αυθεντία στα οικονομικά, υποστήριζε τον ακραίο φιλελευθερισμό και πριν από το πραξικόπημα. Έπειτα από μια σειρά επιτυχιών στον οικονομικό τομέα, το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας επικράτησε εκ νέου στις εκλογές του 1987, έστω και με ελαφρώς μειωμένη δύναμη. Αυτή την φορά, ωστόσο, ο Οζάλ είχε να αντιμετωπίσει τους παλαιούς πολιτικούς της χώρας τα πολιτικά δικαιώματα των οποίων είχαν αποκατασταθεί. Ο Ντεμιρέλ ήταν πλέον αρχηγός του Κόμματος του Ορθού Δρόμου, ο Ερντάλ Ινονού, γιος του Ισμέτ Πασά, ήταν επικεφαλής του Σοσιαλδημοκρατικού Λαϊκού Κόμματος, ο Νετζμετίν Ερμπακάν ηγείτο του ισλαμιστικού Κόμματος της Ευημερίας και ο Αλπαρσλάν Τουρκές του ακροδεξιού Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης.

Η δημοτικότητα του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας άρχισε να πέφτει μετά το 1987 και στις εκλογές του 1991 το κόμμα του ηττήθηκε. Ο ίδιος ο Οζάλ είχε μεταπηδήσει στην προεδρία της Δημοκρατίας από το 1989. Σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού μεταξύ του Κόμματος του Ορθού Δρόμου, του Ντεμιρέλ, με το Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς, του Μπουλέντ Ετζεβίτ. Οι εκλογές του 1991 σηματοδοτούν και την αρχή ενός πολιτικού κατακερματισμού, ενώ ταυτοχρόνως ο στρατός συνεχίζει να περιορίζει τους πολιτικούς. Στα τέλη του 1991 ο Ντεμιρέλ δήλωσε στη μεγαλύτερη κουρδική πόλη, το Ντιγιαρμπακίρ, ότι η κυβέρνησή του αναγνώριζε την «κουρδική πραγματικότητα». Ο στρατός αντέδρασε δολοφονώντας Κούρδους πολίτες αναγκάζοντας τον Ντεμιρέλ να εγκρίνει κάθε στρατιωτική πράξη. Αλλά και η διάδοχος στην πρωθυπουργία Τανσού Τσιλέρ αποδείχθηκε οπαδός του εθνικισμού. Οι λόγοι της συνοψίζονταν σε μερικές κεμαλικές φράσεις και σε στρατιωτικά συνθήματα. Την άνοιξη του 1997 ο στρατός θα επέμβει για μια ακόμη φορά αναγκάζοντας την κυβέρνηση του ισλαμιστή Ερμπακάν να διαλυθεί. Είχε προηγηθεί τελεσίγραφο του στρατού στην κυβέρνηση με σαφή εντολή να καταστείλει στην Τουρκία κάθε ισλαμική εκδήλωση και δραστηριότητα. Το διάστημα που ακολούθησε τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας υπό τον Μεσούτ Γιλμάζ, σε συνεργασία με το Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς του Μπουλέντ Ετζεβίτ και του Κόμματος της Δημοκρατικής Τουρκίας που ίδρυσαν στο μεταξύ βουλευτές που αποσκήρτησαν από την παράταξη της Τσιλέρ. Η κυβέρνηση αυτή κατόρθωσε να παραμείνει στην εξουσία μόνο 17 μήνες. Οδηγήθηκε σε πτώση κατόπιν προτάσεως μομφής το Νοέμβριο του 1998, και ακολούθησε ένα διάστημα ακυβερνησίας, έως τις 17 Ιανουαρίου του επόμενου έτους,

¹⁴ Bozarslan, H. ο.π. σ. 83-85

¹⁵ Χαρακτηριστικά, τα θύματα της βίας ήταν 5.713 νεκροί και 18.840 τραυματίες, περισσότεροι από τα θύματα που είχε αφήσει ο Αγώνας της Ανεξαρτησίας του 1919-1923 (5.241 νεκροί και 14.152 τραυματίες) Vaner, S. "Violence politique et terrorisme en Turquie", *Espirit*, 1984, σ. 79-104

οπότε ιδρύθηκε κυβέρνηση μειοψηφίας υπό τον Ετζεβίτ, με τη στήριξη του Κόμματος του Ορθού Δρόμου, που οδήγησε τη χώρα στις πρόωρες εκλογές της 18ης Απριλίου 1999.

Οι κάλπες ανέδειξαν με ποσοστό 21% ως ισχυρότερο το κόμμα του Μπουλέντ Ετζεβίτ, ο οποίος στο μεταξύ πιστώθηκε την επιτυχία της σύλληψης - απαγωγής του Αμπντουλάχ Οτζαλάν στην Κένυα. Έτσι σχηματίστηκε υπό τον Ετζεβίτ η 57η τουρκική κυβέρνηση, με τη συμμετοχή του ακροδεξιού Κόμματος Εθνικιστικής Δράσης (MHP) και του Κόμματος της Μητέρας Πατρίδας (ANAP).

Η κυβέρνηση Ετζεβίτ θα αποτελέσει την τελευταία πράξη σε μια περίοδο στην οποία κυριάρχησε η πολιτική βία, οι ένστολες συμμορίες, τα σκάνδαλα και η γενικότερη πολιτική αστάθεια. Τα συνεχή κρούσματα διαφθοράς και οικονομικών σκανδάλων, η οικονομική κρίση που έπληξε την Τουρκία την άνοιξη του 2001 αλλά και η εξαιρετικά κατασταλακτική πολιτική που ασκήθηκε (ειδικότερα έναντι των φυλακισμένων της ριζοσπαστικής αριστεράς), έφεραν την κυβέρνηση σε πολύ δύσκολη θέση. Παράλληλα η κυβέρνηση είχε καταφέρει να πάρει το χρίσμα της υποψήφιας για την Ευρωπαϊκή Ένωση χώρας, αλλά έκανε τα πάντα για να εμποδίσει την εκπλήρωση των απαραίτητων για την ένταξη συνθηκών. Υπό το βάρος των εσωτερικών προβλημάτων συνοχής της αλλά και της επιδείνωσης της υγείας του πρωθυπουργού Ετζεβίτ, η κυβέρνηση θα προκηρύξει πρόωρες εκλογές στις 3 Νοεμβρίου 2002 οδηγώντας την Τουρκική Εθνοσυνέλευση σε διάλυση.

ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ

Η προηγούμενη ιστορική αναδρομή στις πολιτικές εξελίξεις της Τουρκικής Δημοκρατίας από ιδρύσεώς της, αφ' ενός πραγματοποιήθηκε έτσι ώστε να έχουμε την αίσθηση της συνέχειας που χαρακτηρίζει τον πολιτικό βίο μιας χώρας (είναι πρόδηλο ότι μια πολιτική κατάσταση δεν προέρχεται από παρθενογένεση) και αφ' ετέρου να μας οδηγήσει σε ορισμένα συμπεράσματα. Η τουρκική πολιτική τάξη μετά την κατάργηση του μονοκομματισμού θα παραμένει δέσμια της στρατιωτικής πολιτικής. Συχνά, οι εκάστοτε πολιτικοί ηγέτες θα αναπτύξουν σχέσεις συνεργασίας στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τις πολιτικές ισορροπίες. Οι πολιτικοί και τα κόμματα που επιχειρήσαν θα διαταράξουν τις ισορροπίες, περνώντας την «κόκκινη γραμμή» θα υποστούν τις συνέπειες της επέμβασης του στρατού.

Αυτή είναι λίγο πολύ η κατάσταση που επικρατεί πριν από τη διεξαγωγή των πρόωρων εκλογών της 3ης Νοεμβρίου οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως ιδιαίτερα κρίσιμες για το μέλλον της χώρας. Οι Τούρκοι πολίτες προσήλθαν στις κάλπες ευελπιστώντας να δοθεί ένα τέλος στη μακρά κυβερνητική αστάθεια και να αντιμετωπίσουν τα «καυτά» προβλήματα της χώρας.

Τα αποτελέσματα των εκλογών σήμαναν τη δύση της τουρκικής πολιτικής τάξης. Η παλιά φρουρά, όπως ο Ετσεβίτ και ο Ερμπακάν, που διένυαν την ένατη δεκαετία της ζωής τους, ή οι νεότεροι, όπως ο Γιλμάζ, η Τσιλέρ και ο Μπαχτσελί που πλησίαζαν τα εξήντα, εκτοπίστηκαν πέφτοντας πολύ κάτω από το όριο του 10 % που απαιτείται για να εκπροσωπηθεί ένα κόμμα στην Εθνοσυνέλευση. Μόνο δύο κόμματα μπήκαν στο

Κοινοβούλιο, απλοποιώντας έτσι σημαντικά το πολιτικό σκηνικό. Το AKP του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης) με 34,26 %, και το CHP (Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα) του Ντενίζ Μπαϊκάλ με 19,4 %. Ο τουρκικός λαός απέκτησε έτσι μονοκομματική κυβέρνηση για πρώτη φορά μετά το 1987.

Η επιτυχία του AKP, ενός κόμματος «μετριοπαθούς» και συγχρόνως «αντισυστημικού», ήταν πάνω απ' όλα η *απόδειξη της χρεοκοπίας ενός πολιτικού συστήματος κατακερματισμένου, δομημένου γύρω από φθαρμένες προσωπικότητες*. Στις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν το πραξικόπημα του 1980, τα πολιτικά κόμματα είχαν χάσει κάθε ικανότητα να παράγουν πολιτική και αρκούσαν σε τοπικά ή εθνικά πελατειακά παιχνίδια. Αυτό που κυριάρχησε ως μοναδικός τρόπος επιβολής ήταν ένας πολεμοχαρής εθνικισμός και σε ορισμένες περιπτώσεις ένας πρωτόγονος αντιισλαμισμός. Ωστόσο ο Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης που είχε ιδρυθεί λίγους μήνες πριν από τις εκλογές δεν έμοιαζε με τις κλασικές ισλαμιστικές παρατάξεις της μέσης ανατολής. Χωρίς να αρνείται τη σημασία της μουσουλμανικής αναφοράς στο πρόγραμμά του, πρόβαλε στην Τουρκία ως ο εγγυητής της δημοκρατίας και της εκκοσμίκευσης. Έναντι στην αντιευρωπαϊκή καθεστηκυία τάξη *καθιστούσε σαφώς την ευρωπαϊκή επιλογή άμεση προτεραιότητά του*. Κατάφερε έτσι να κινητοποιήσει ένα τεράστιο ετερόκλητο πλήθος: ισλαμιστές που έβλεπαν στον Ερντογάν τον άνθρωπο που εξασφάλιζε μια συνέχεια, άλλοι τον άνθρωπο της τόσο αναμενόμενης ρήξης, φιλελεύθεροι εκλογείς που χαιρέτιζαν στο πρόγραμμά του το διάδοχο του Οζάλ και άλλοι που τον θεωρούσαν ως τη μοναδική δημοκρατική επιλογή της στιγμής, ένα μέρος της αστικής τάξης της Κωνσταντινούπολης που έπαιρνε στα σοβαρά το πρόγραμμα του υπέρ της Ευρώπης και το κουρδικό σώμα των μεγαλουπόλεων¹⁶.

Όντας δήμαρχος Κωνσταντινούπολης, ο Ερντογάν είχε πυρπολήσει το ακροατήριό του με εμπρηστικά συνθήματα του τύπου «Τα τζαμιά είναι οι στρατώνες μας, οι μιναρέδες είναι οι ξιφολόγχες μας και οι πιστοί ο στρατός μας». Η συνακόλουθη καταδίκη του σε ποινή φυλάκισης και σε διά βίου στέρησης των πολιτικών του δικαιωμάτων για «αναμόχλευση των θρησκευτικών παθών» δεν του επέτρεψε να ηγηθεί της κυβέρνησής του, την αρχηγία της οποίας ανέλαβε ο Αμπντουλάχ Γκιουλ. Οι απαγορεύσεις που αφορούσαν τον πραγματικό αρχηγό άρθηκαν μετά από νομοθετική ρύθμιση και μετά από τοπικές εκλογές το Μάρτιο του 2003 ο Ερντογάν έγινε και επίσημα πρωθυπουργός. Ο Ερντογάν εμφανίστηκε ενώπιον της δυτικής γνώμης με το πολύ μετριοπαθέστερο προφίλ του Τούρκου «μουσουλμανοδημοκράτη» κατ' αναλογία προς τα κεντροδεξιά, χριστιανοδημοκρατικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης. Αμέσως μόλις ανέλαβε φρόντισε να δώσει το στίγμα των προθέσεών του: « Η πρώτη μας δουλειά θα είναι οι σχέσεις μας με την Ευρωπαϊκή Ένωση». Λίγες μέρες μάλιστα μετά τις εκλογές, ξεκινούσε περιοδεία στις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες.

Η προτεραιότητα της τουρκικής κυβέρνησης για την ένταξη της στην Ε.Ε. θα αναδείξει τον Ερντογάν ως έναν ένθερμο πραγματιστή. Εγκαταλείποντας τις ακραίες ισλαμικές θέσεις, ο Ερντογάν θα επιδιώξει να κρατήσει τις ισορροπίες ανάμεσα στο στρατηγικό προσανατολισμό προς την Ευρώπη και τα ανοίγματα προς το Ισλάμ. Η θεαματική βελτίωση των σχέσεων της Τουρκίας με τη Συρία και τους Παλαιστίνιους και οι σημαντικές εσωτερικές μεταρρυθμίσεις με στόχο την πλήρη ένταξη στην Ε.Ε. εγγράφονται σε αυτή τη λογική. Παράλληλα, το στοιχείο της «ευρωπαϊκής πορείας» θα εμπλουτίσει το ιδεολογικό στίγμα του κόμματος σε σημείο που πολλοί ισχυρίστηκαν ότι το κύριο ιδεολογικό στοιχείο του AKP είναι η μπλε σημαία με τα δώδεκα αστέρια¹⁷. Κοντά στην κυβέρνηση Ερντογάν θα συστρατευτεί μεγάλη μερίδα των διανοουμένων

¹⁶ Bozarslan, H. ο.π. σ.130

¹⁷ Αμπατζής, Α. «Η Τουρκία σήμερα – Πόσο κοντά είναι στην Ε.Ε.», Ελευθεροτυπία, 08.10.05

(ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων, κλπ), καθώς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της προώθησης του εκδημοκρατισμού του τουρκικού κράτους. Στην ουσία πρόκειται για μια ομάδα προσδευτικών ευρωπαϊστών όπως ονομάστηκαν που υποστηρίζουν μια ρηξικέλευθη προσέγγιση, που θα οδηγήσει στην υιοθέτηση ουσιαστικών δημοκρατικών θεσμών. Σχεδόν όλοι επιχειρηματολογούν για μια άμεση και σχετικά γρήγορη σύγκλιση και στη συνέχεια εσωτερικοποίηση του ευρωπαϊκού κεκτημένου.

Φαίνεται λοιπόν ότι ο Ερντογάν φρόντισε να αρπάξει και να σφίξει γερά την ευρωπαϊκή σημαία. Η κυβέρνησή του, προσηλωμένη στον ευρωπαϊκό δρόμο δικαιούται – και σε ένα βαθμό έχει απόλυτο δίκιο – να ισχυρίζεται ότι θέλει να ξεφύγει από το παρελθόν και να προχωρήσει στο μέλλον. Ωστόσο, οι αμφιβολίες και οι ενστάσεις έχουν και εδώ τη θέση τους. Τα γεγονότα άλλωστε θα αποδείξουν του λόγου το αληθές. Η υποχώρηση της κυβέρνησης κάτω από την πίεση του στρατού στο (τότε αρχικό) ειρηνευτικό σχέδιο Ανάν για τη λύση του Κυπριακού, το 2002 δεν μπορεί παρά να είναι χαρακτηριστική της όχι τόσο μεγάλης αυτονομίας της κυβέρνησης έναντι στο στρατό. Η εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ, η άρνηση της Τουρκίας να επιτρέψει ένα δεύτερο μέτωπο στα τουρκικά εδάφη και η επακόλουθη κρίση στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις θα επιβεβαιώσει την παραπάνω κρίση. Η πλειοψηφία των κεμαλιστών στην Κωνσταντινούπολη και στην Άγκυρα θεωρεί ότι ο Ερντογάν δεν έχει αποκαλύψει ακόμα τις πραγματικές του προθέσεις: την καθιέρωση του ισλαμισμού. Οι αμφιβολίες σχετικά με την έκβαση της προσπάθειας της κυβέρνησης να κάμψει την κυριαρχία των στρατιωτικών στην πολιτική ζωή θα ενισχυθούν όταν μετά από αδιαφανείς διαδικασίες η πέμπτη μεγαλύτερη τουρκική επιχείρηση, η Χαλυβουργία «Εντεμίρ» στην ΟΥΑΚ, τον όμιλο επιχειρήσεων των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων¹⁸. Στο εσωτερικό πολιτικό πεδίο η κατάσταση στο κοινοβούλιο θα θυμήσει μια μίνι – αναστάτωση: παραιτήσεις του Υπουργού Πολιτισμού, αποχωρήσεις κυβερνητικών βουλευτών και ένταξή τους σε άλλα κόμματα. Τα κόμματα: Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας, Κόμμα του Ορθού Δρόμου, Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης βρέθηκαν να έχουν, εκ του μη όντος, κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Η συρρίκνωση της κυβερνητικής πλειοψηφίας έχει πυροδοτήσει μια έντονη φημολογία περί πρόωρων εκλογών την οποία ο πρωθυπουργός της Τουρκίας συνεχώς σπεύδει να διαψεύδει¹⁹. Αν σε όλα τα παραπάνω λάβουμε υπόψη ότι το κυβερνητικό κόμμα εκλέχτηκε από μια μικρή πλειοψηφία από ένα ετερόκλητο εκλογικό σώμα με ποικίλες προσδοκίες, τότε είναι βέβαιο ότι οποιαδήποτε πρόβλεψη για μελλοντική πολιτική σταθερότητα καθίσταται παρακινδυνευμένη.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι για πρώτη φορά, μετά από μια μακρά περίοδο όπου οι επεμβάσεις του στρατού αποτελούσαν συχνό φαινόμενο και τα οικονομικά και πολιτικά σκάνδαλα βρισκόταν στην ημερήσια διάταξη της τουρκικής πολιτικής ζωής, βρίσκεται στην εξουσία μια κυβέρνηση ευρείας λαϊκής αποδοχής με εκσυγχρονιστικό προφίλ. Ωστόσο η σημερινή πολιτική της κυβέρνησης του ΑΚΡ είναι πιθανό σε ζητήματα για «ευαίσθητους τομείς» (όπως για παράδειγμα η αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας) να οδηγηθεί σε έναν πόλεμο φθοράς από τον οποίο δύσκολα θα βγει νικητής. Διαθέτοντας μόνο μια λαϊκή εντολή που περιορίζεται σε πέντε χρόνια είναι αμφίβολο αν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει επιτυχώς την αιωνιότητα που το «πνεύμα του Μουσταφά Κεμάλ» χαρίζει στους στρατιωτικούς. Οι εξελίξεις επί της ενταξιακής διαδικασίας είναι πολύ πιθανό να δώσουν την απάντηση.

¹⁸ Αμπατζής, Α.ο.π.

¹⁹ Καραμπελιάς, Γ. «Τουρκία. Επιστροφή στην Πολιτική Αστάθεια», Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 11.03.05

Η ΕΚΠΛΗΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΚΟΠΕΓΧΑΓΗΣ

Τα όσα αναφέραμε μέχρι τώρα για την Τουρκία, σχετικά με τις αντιθέσεις που παρατηρούνται στην κοινωνική και πολιτική ζωή της, ασφαλώς και θα επηρεάσουν σε σημαντικό βαθμό την πορεία των ένταξιακών διαπραγματεύσεων οι οποίες θα σημάνουν την έναρξη μιας «ενδοοικογενειακής μάχης» στη χώρα.

Ωστόσο τα ζητήματα αυτά, καθώς και μια σειρά από άλλα, δεν ενδιαφέρουν μόνο ως μια διαδικασία που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της Τουρκίας. Και αυτό διότι πρέπει να εξεταστούν κυρίως από την πλευρά της Ένωσης, δεδομένου ότι αυτή θα είναι που θα θέσει τους όρους και τις προϋποθέσεις της ένταξης. Με άλλα λόγια, η έκβαση της «ενδοοικογενειακής» μάχης δεν τοποθετείται αόριστα, αλλά είναι προδιαγεγραμμένη από την Ευρώπη.

Έτσι λοιπόν, ήδη από το 1993 έχουν οριστεί με γενικούς όρους, για όλες τις ενδιαφερόμενες χώρες, τα κριτήρια ένταξης, τα ονομαζόμενα «κριτήρια της

Κοπεγχάγης», από το όνομα της πόλης όπου συνήλθε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που τα υιοθέτησε. Στο κείμενο αυτό, μεταξύ άλλων ορίζεται:

«Η ένταξη απαιτεί από τις υποψήφιες χώρες να έχουν σταθερούς θεσμούς που εγγυώνται τη δημοκρατία, την προτεραιότητα του δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα, το σεβασμό των μειονοτήτων και την προστασία τους...»

Πρόκειται ουσιαστικά για τα πολιτικά κριτήρια με τα οποία λαμβάνεται η

απόφαση ένταξης ενός υποψήφιου κράτους – μέλους στην Ένωση. Στην ενότητα αυτή της εργασίας μας θα παρουσιάσουμε την κατάσταση που επικρατεί στην Τουρκία αναφορικά με τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης καθώς και την αξιολόγηση των μεταρρυθμίσεων που θέτουν ως στόχο την εκπλήρωσή τους:

Θεσμική σταθερότητα – Σχέσεις στοατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας

Η σταθερότητα των θεσμών και η δημοκρατία αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη ενός υποψήφιου κράτους – μέλους στην Ένωση σε σημείο που Ευρώπη και δημοκρατία έχουν ταυτιστεί ως έννοιες. Όπως έχουμε τονίσει η Τουρκία χάρη στον Ατατούρκ μετατράπηκε σε κάτι μοναδικό: μια μουσουλμανική δημοκρατία. Συχνά η ρήση που ακούγεται είναι ότι «Η Τουρκία έχει καταφέρει να μην είναι Ιράκ ή Συρία». Πράγματι η χώρα διαθέτει δημοκρατικές δομές που παραπέμπουν στα σύγχρονα δημοκρατικά κοινοβουλευτικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Έτσι κατά το Σύνταγμα, διεξάγονται κάθε πέντε χρόνια ελεύθερες βουλευτικές εκλογές για την ανάδειξη των 550 νέων μελών της Μεγάλης Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης²⁰. Δικαίωμα εκλέγεσθαι σε αυτές έχουν όλοι οι πολίτες της χώρας που έχουν συμπληρώσει το 30ό έτος της ηλικίας τους και δεν έχουν στερηθεί για οποιονδήποτε λόγο τα πολιτικά τους δικαιώματα. Δικαίωμα ψήφου διαθέτουν όσοι έχουν συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας τους. Η Βουλή με τη σειρά της εκλέγει τον πρόεδρο της Δημοκρατίας κάθε επτά χρόνια ο οποίος

²⁰ Για το πλήρες κείμενο του Συντάγματος βλ. <http://www.hri.org/cgi-bin/brief?/docs/turkey/>

δεν έχει δικαίωμα επανεκλογής. Πρόκειται για ένα πολιτικό σύστημα που ελάχιστα διαφέρει από αυτό των Δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Ο δημοκρατικός χαρακτήρας του πολιτεύματος ωστόσο δεν αποδίδεται αποκλειστικά στις πολιτικές δομές – αυτές άλλωστε υπήρχαν και παλαιότερα όταν η κατάσταση στη χώρα θύμιζε εμφύλιο πόλεμο – . Με μια προσεκτική ματιά στις τελευταίες πολιτικές εξελίξεις, κάποιος θα διαπιστώσει ότι η χώρα έχει πραγματοποιήσει σημαντικά βήματα προόδου ως προς την επίτευξη πολιτικής και θεσμικής σταθερότητας. Η άνοδος του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ευημερίας στην εξουσία - η πρώτη μονοκομματική κυβέρνηση μετά το 1987 - έχει σημάνει την *έναρξη μιας περιόδου που χαρακτηρίζεται από τη σύγκλιση με τα ευρωπαϊκά πρότυπα στο νομοθετικό και θεσμικό τομέα*. Στο γεγονός αυτό άλλωστε θα συμβάλει και η - παρά τις όποιες διαφωνίες στα επιμέρους ζητήματα - σχεδόν καθολική συναίνεση των υπολοίπων κομμάτων και ιδιαίτερα του επικεφαλής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος για την ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας.

Παρ' όλο όμως που η σημερινή εικόνα της Τουρκίας μας παραπέμπει σε μια σύγχρονη δημοκρατία δυτικού τύπου, κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η κυριαρχία του στρατού ως ενός από τους σημαντικότερους παράγοντες (ίσως και ο σημαντικότερος) της πολιτικής ζωής το ίδιο το δημοκρατικό μοντέλο της χώρας σε κίνδυνο. Παρόλο τον επίσημο διαχωρισμό τους, έχει σχηματιστεί «μια ατελής συμφωνία» μεταξύ του στρατού και των πολιτικών ελίτ. Χάρη στο θεσμό του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, ο στρατός έχει αποκτήσει το ρόλο του θεματοφύλακα της εδαφικής και εθνικής ακεραιότητας του κράτους και των εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ Ατατούρκ.

Όντας ο ίδιος θύμα διωγμών από το «βαθύ κράτος», ο πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν έλαβε συγκεκριμένα μέτρα προκειμένου οι σχέσεις μεταξύ στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας να εξελιχθούν προς την κατεύθυνση των ευρωπαϊκών προτύπων. Οι μεταρρυθμίσεις πήραν τη μορφή ψήφησης τον Ιούλιο του 2003 δύο τροποποιήσεων των καταστατικών του Συμβουλίου Ασφαλείας: εφεξής θα συνεδρίαζε κάθε δύο μήνες αντί κάθε μήνα, και θα μπορούσε να έχει για γενικό γραμματέα του έναν πολίτη. Με νεότερες μεταρρυθμίσεις, οι πολιτικοί στο εν λόγω όργανο απέκτησαν μεγαλύτερη εκπροσώπηση έναντι των στρατιωτικών ενώ ο αριθμός των υπαλλήλων της γραμματείας του μειώθηκε από 408 σε 305. Η προσπάθεια απεμπλοκής των στρατιωτικών θα συμπεριληφθεί και στην αναθεώρηση του Συντάγματος το 2004. Συγκεκριμένα, προστέθηκαν άρθρα τα οποία επιτρέπουν στο κοινοβούλιο να ασκεί μεγαλύτερο έλεγχο επί των αμυντικών δαπανών.

Όλες οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις ασφαλώς και αποτελούν βήματα προόδου για την Τουρκία, κάτι που άλλωστε επισημαίνεται στις περιοδικές εκθέσεις προόδου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εντούτοις δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι *οι σχέσεις πολιτικής και στρατιωτικής εξουσίας αποτελούν το «μεγάλο αγκάθι» στην προσπάθεια εκδημοκρατισμού της χώρας*. Φαίνεται ότι δεν είναι τόσο οι πολιτικές δομές αυτές καθ' αυτές που επιτρέπουν να ασκεί αυτή την τόσο μεγάλη επιρροή ο στρατός, όσο η βαθιά-από ιδρύσεως της Τουρκικής Δημοκρατίας - ριζωμένη αντίληψη ότι αυτός έχει αναλάβει το ρόλο του προστάτη και θεματοφύλακα του απειλούμενου λαϊκού καθεστώτος της πατρίδας. Η αντίληψη μάλιστα αυτή είναι διαδεδομένη τόσο σε κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Όπως συμβαίνει συνήθως όμως, οι αντιλήψεις και οι νοοτροπίες δύσκολα αλλάζουν ή στην καλύτερη περίπτωση απαιτούν μακρόχρονες περιόδους προσαρμογής. Έτσι λοιπόν, παρ' όλες τις όποιες - αναμφίβολα προοδευτικές - μεταρρυθμίσεις, ο στρατός εξακολουθεί να αποτελεί πηγή ισχύος. Χαρακτηριστική είναι η εικόνα πολλών στρατιωτικών που συνεντευξιαζόμενοι, δε

διστάζουν να χαράσσουν εξωτερική πολιτική²¹. Έτσι η σημερινή πολιτική ηγεσία παρά τις προσπάθειές της, *είναι αναγκασμένη να αναδιπλώνεται και να παίρνει θέσεις πολύ συντηρητικές ή υπέρ των στρατιωτικών* όταν πρόκειται για «ευαίσθητους τομείς» (Κυπριακό πρόβλημα, Κουρδικό ζήτημα κ.α.). Σε αυτό ακριβώς αποδίδονται οι συνεχείς δηλώσεις του πρωθυπουργού Ερντογάν ότι η Τουρκία δεν πρόκειται όχι μόνο να αναγνωρίσει την Κυπριακή Δημοκρατία αλλά ούτε και να επιτρέψει σε κυπριακά πλοία και αεροπλάνα να προσεγγίσουν σε τουρκικά λιμάνια και αεροδρόμια καθώς και το πιο πρόσφατο περιστατικό της άρνησης του πρωθυπουργού να δώσει από κοινού με τον Δανό ομόλογό του προγραμματισμένη συνέντευξη τύπου επειδή σε αυτή συμμετείχε ένας Κούρδος δημοσιογράφος(!)

Ακούγεται τέλος παράδοξο ότι περισσότερη δημοκρατία στην Τουρκία θα σημαίνει πιθανόν και περισσότερη εξουσία για τα ισλαμικά πολιτικά κόμματα, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον. Αυτή η εξέλιξη θα εντείνει την ανησυχία στους αυτόκλητους προστάτες του κοσμικού χαρακτήρα του τουρκικού κράτους. Όσο βέβαια τα ισλαμικά κόμματα θα σέβονται και θα τηρούν τις βασικές αρχές της δημοκρατίας, ίσως τελικά η κατάσταση που τείνει να διαμορφωθεί να μην είναι τόσο παράδοξη. Όμως, μπορεί άραγε να θεωρεί κανείς δεδομένο ότι έτσι θα εξελιχθούν τα πράγματα; Οι δυνάμεις εκείνες που προσβλέπουν στην ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε. ως μέσο για τον εκσυγχρονισμό και τον εξευρωπαϊσμό της χώρας, θα βρεθούν, πιθανόν, αντιμέτωπες με κρίσιμα διλήμματα.²²

Το δικαστικό σύστημα και οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις

Αν και η διαμόρφωση ενός κράτους δικαίου δε στοιχειοθετείται μόνο από το δικαστικό σύστημα, εντούτοις, η εφαρμογή των κανόνων δικαίου, η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης και η ορθή και αμερόληπτη απονομή της αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την εύρυθμη λειτουργία ενός κράτους. Έχοντας παρουσιάσει κατά το παρελθόν ιδιαίτερα ανησυχητικά δείγματα σε σχέση τόσο με το δικαστικό όσο και με το σωφρονιστικό της σύστημα, η Τουρκία ανέλαβε σοβαρές υποχρεώσεις για τη νομοθετική μεταρρύθμιση όσον αφορά το δικαστικό της σύστημα.

Κατά την προηγούμενη τριετία λοιπόν η σημερινή κυβέρνηση προέβη σε μια σειρά μεταρρυθμίσεων με σκοπό την ενδυνάμωση της δημοκρατικής διακυβέρνησης και του κράτους δικαίου. Αρχικά, μια από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις στον τομέα αυτό αφορούσε την *κατάργηση των κρατικών δικαστηρίων ασφαλείας* που αποτελούσαν έναν από τους κύριους μηχανισμούς των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η κίνηση αυτή μάλιστα χαιρετίστηκε στη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο της Τουρκίας προς την προσχώρηση (Οκτώβριος 2004). Οι υποθέσεις που εκδικάζονταν (διακίνηση ναρκωτικών, το οργανωμένο έγκλημα και οι τρομοκρατικές επιθέσεις) στα εν λόγω δικαστήρια μεταφέρθηκαν σε νεοσύσταθέν Ειδικό Δικαστήριο που θα επιλαμβάνεται των υποθέσεων αυτών (Regional Serious Felony Courts). Παράλληλα, έγιναν προσπάθειες για τη *βελτίωση της εκπαίδευσης των δικαστών* (ειδικότερα σε υποθέσεις παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε υποθέσεις που υπάγονται στο διεθνές δίκαιο) μέσω της ίδρυσης και λειτουργίας σχολής δικαστών. Ως ένα ακόμα εκσυγχρονιστικό βήμα, οι αποφάσεις του Στρασβούργου μεταφράζονται

²¹ European Commission «Turkey 2005 Progress Report», 09.11.05 σ.14

²² Τσοούκαλης, Λ. «Ποια Ευρώπη;», Ποταμός, Αθήνα 2004, σ.292

στα τουρκικά και πολλοί δικαστές ενημερώνονται, ενώ πραγματοποιούνται και εκπαιδευτικού χαρακτήρα επισκέψεις.

Σε ό,τι αφορά το νομοθετικό πλαίσιο, το μεγαλύτερο βήμα αποτέλεσε η *ψήφιση και εφαρμογή του νέου Ποινικού Κώδικα* τον Ιούνιο του 2005²³. Σύμφωνα με τον νέο κώδικα, τα βασανιστήρια θα τιμωρούνται με ποινές φυλάκισης που θα φθάνουν έως και τα 15 χρόνια ενώ θα τιμωρούνται ακόμη και αστυνομικοί όταν κάνουν αδικαιολόγητα χρήση βίας, για παράδειγμα εναντίον διαδηλωτών. Καταργήθηκε επίσης η ποινικοποίηση της μοιχείας (θέμα που είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση) ενώ τα εγκλήματα τιμής θα δικάζονται πλέον ως δολοφονίες. Εξάλλου, ο νέος Ποινικός κώδικας επιβάλλει την κατάργηση απαγόρευσης για χρήση της κουρδικής γλώσσας σε ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις και ιδρύματα, και καταργεί τους γραφειοκρατικούς περιορισμούς για τις μη Μουσουλμανικές θρησκευτικές κοινότητες. Σε ό,τι αφορά τη θανατική ποινή, αυτή έχει καταργηθεί με την υπογραφή του πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Συνθήκης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τον Ιανουάριο του 2004. Έτσι, η Τουρκία αναγνωρίζει την υπεροχή του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου. Τέλος, καταβάλλονται οι μεγαλύτερες δυνατές προσπάθειες, προκειμένου να επιστευθεί η κατάθεση του σχετικού νομοσχεδίου για την ίδρυση του Συνήγορου του πολίτη, ενός θεσμού συνδεδεμένου με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.²⁴

Όλες οι παραπάνω μεταρρυθμίσεις καθώς και πλήθος άλλων που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις δημοκρατικές ελευθερίες, ασφαλώς και αποτελούν βήματα προόδου και εκδημοκρατισμού της Τουρκίας. Είναι γεγονός ότι η σημερινή κυβέρνηση όντως κατέβαλε σημαντικές προσπάθειες στους ευαίσθητους αυτούς τομείς. Ωστόσο, θα πρέπει να τονισθεί ότι *η μη αναστρεψιμότητα της διαδικασίας μεταρρυθμίσεων και η εφαρμογή της, κυρίως όσον αφορά τις θεμελιώδεις ελευθερίες θα πρέπει να επιβεβαιωθούν εντός μακρύτερου χρονικού ορίζοντα*. Πέρα όμως από τη γενική αυτή διατύπωση, που ισχύει άλλωστε σε όλα τα κράτη του κόσμου, θα πρέπει να μιλήσουμε ειδικότερα για τις ασαφείς και γενικές διατάξεις των ανωτέρω μεταρρυθμιστικών νόμων που οδηγούν πολλές φορές στην καταπάτηση των ελευθεριών.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα & οι ελευθερίες

Η υπόθεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία αποτελεί πηγή έντονων συζητήσεων και προβληματισμών. Έχοντας αναλάβει το δύσκολο έργο της ανατροπής ενός πραγματικά βεβαρυμένου παρελθόντος, η σημερινή κυβέρνηση έχει προσπαθήσει να περιορίσει την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Έτσι η Τουρκία έχει συνυπογράψει και ενσωματώσει τα περισσότερα από τα πρωτόκολλα της Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ενώ ενέκρινε την παραπομπή υποθέσεων για εκδίκαση στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Παράλληλα ιδρύθηκαν όργανα όπως η Συμβουλευτική Επιτροπή Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Advisory Committee), το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Board) ενώ εμφανίστηκαν πλήθος άλλων τόσο κυβερνητικών όσο και μη κυβερνητικών οργανώσεων (NGO's) με σκοπό τον έλεγχο της τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Σε συνδυασμό και με την υιοθέτηση του νέου Ποινικού Κώδικα στον οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως,

²³ Dymond, J. "Turkey adopts penal code reforms" BBC News, Istanbul, 27.05.05

²⁴ βλ. συνέντευξη του προέδρου της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της τουρκικής Βουλής, Μεχμέτ Ελκατμίς στην εφημερίδα Καθημερινή, 13.11.05

η Τουρκία κατάφερε όντως να σημειώσει μια πρόοδο στον τομέα αυτό. Έτσι ορισμένες υποθέσεις για τις οποίες οι κατηγορούμενοι είχαν καταδικαστεί με βάση τον παλαιό Ποινικό Κώδικα επανεξετάστηκαν. Ένας σημαντικός αριθμός δημοσιογράφων και πολιτικών αποφυλακίστηκαν. Χαρακτηριστική ήταν η απόφαση αποφυλάκισης της Λεϊλά Ζανά, και των τεσσάρων άλλων πρώην βουλευτών του Κουρδικού Δημοκρατικού Κόμματος (DEP). Η ποινή τους προέβλεπε 15ετη κάθειρξη, ενώ τους βάραιναν κατηγορίες για συμμετοχή σε κουρδική ανταρτική ομάδα.

Η πρόοδος όμως της Τουρκίας στον τομέα αποτελεί τη μισή αλήθεια. Μπορεί μεν οι μαζικές καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να έχουν μειωθεί, ωστόσο ο *απολογισμός των τελευταίων ετών συνεχίζει να παραμένει ανησυχητικός*. Ποινολόγοι που μελέτησαν το νέο ποινικό κώδικα ισχυρίζονται ότι στο αναθεωρημένο άρθρο 305 του Ποινικού κώδικα προβλέπεται ότι «η υποστήριξη θέσεων που έρχονται σε αντίθεση με 'βασικά εθνικά συμφέροντα'...θα αποτελεί αδίκημα»²⁵. Και ως παράδειγμα σχετικού αδικήματος αναφέρεται «η δημοσίευση στον Τύπο θέσεων για απόσυρση στρατευμάτων από την Κύπρο και την πραγματοποίηση γενοκτονίας εις βάρος των Αρμενίων». Στο επίσης πολυσυζητημένο άρθρο 301 του νέου ποινικού κώδικα προβλέπονται ποινές για

όσους καταδικαστούν για «εξύβριση του τουρκικού κράτους» ή ακόμα για εξύβριση της ιδιότητας του να είσαι «Τούρκος». Γίνεται φανερό ότι τέτοιες διατάξεις γίνονται αποδέκτες υποκειμενικών κρίσεων με αποτέλεσμα να *φαλκιδεύεται η ελεύθερη έκφραση και να περιορίζονται οι ελευθερίες* όταν η παραδοσιακά η τουρκική δικαιοσύνη θέτει τα κρατικά συμφέροντα υπεράνω των ατομικών.

Τα γεγονότα έρχονται – δυστυχώς για την Τουρκία – να επιβεβαιώσουν τα παραπάνω: Ο γνωστός τούρκος μυθιστοριογράφος, Ορχάν Παμούκ πρόκειται να δικαστεί για «εξύβριση του τουρκικού κράτους», επειδή σε συνέντευξη του δήλωσε ότι το τουρκικό κράτος «πρέπει να αποδεχθεί την ευθύνη» για τη Γενοκτονία των Αρμενίων, στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά και τους θανάτους Κούρδων στις δεκαετίες του 1980 και του 1990²⁶. Ο δημοσιογράφος Μπουράκ Μπενκντίλ, που συνεργάζεται με την αγγλόφωνη εφημερίδα «Turkish Daily News» καταδικάστηκε σε 20 μήνες φυλάκιση, με αναστολή, «για προσβολή της δικαστικής εξουσίας». Ο Κούρδος ακτιβιστής Ρεζίτ Γιαρντιμτσι καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης έξι μηνών απλά και μόνο επειδή αποπειράθηκε να εκφωνήσει ομιλία στην κουρδική γλώσσα. Ο γελοιογράφος Μουσα Καρτ που εργάζεται στην εφημερίδα Cumhuriyet κρίθηκε ένοχος για δημόσια ταπείνωση του πρωθυπουργού και του επέβληθη πρόστιμο 3.000 ευρώ. Στο σατιρικό σκίτσο, ο Ερντογάν έμοιάζε με γάτο που έχει μπλέξει στο κουβάρι των θρησκευτικών σχολείων.

Ο κατάλογος μοιάζει να είναι μακρύς. Πριν λίγους μήνες, η επίσκεψη αντιπροσωπείας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ανατολική Τουρκία με σκοπό να εκτιμήσει την πρόοδο που έχει κάνει η χώρα στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα εντείνει τις ανησυχίες. Η κοινοβουλευτική επταμελής επιτροπή θα επιβεβαιώσει καταγγελίες για

²⁵ «Νέα προβλήματα ο Ποινικός Κώδικας...», BBCGreek, 22.09.04

²⁶ «Ο Ορχάν Παμούκ σε δίκη το Δεκέμβριο – Η τουρκική εκδοχή της υπόθεσης "σατανικοί στίχοι"», Το Βήμα της Κυριακής, 30.10.05

βασανιστήρια, ακρωτηριασμούς, εξώδικες δολοφονίες, αυθαίρετες συλλήψεις και νυχτερινές εφόδους σε σπίτια πολιτών. «Όσα ακούσαμε ήταν σοκαριστικά. Ο Βρετανός ευρωβουλευτής Ρίτσαρντ Χόουιτ μέλος της αποστολής θα δηλώσει: «Υπήρχαν πολλές αναφορές για στρατιώτες που έκοβαν τα αυτιά ανθρώπων ή τους έκοβαν τα μάτια αν θεωρούσαν ότι είναι υποστηρικτές Κούρδων μαχητών». Εκπρόσωπος του Υπουργείου Εξωτερικών της Άγκυρας θα αποκάλεσε τα στοιχεία «ανόητες ιστορίες». Όμως οι σκιές παραμένουν...Και θα πυκνώνουν όσο οι τουρκικές οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα θα καταγγέλλουν σε περιοδικές εκθέσεις τους περιπτώσεις βασανισμού. Ενδεικτικά, ο Τουρκικός Οργανισμός Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (TIHV) αναφέρει ότι τα 337 από τα 918 άτομα που περιέθαλψε στα κέντρα του το 2004 ισχυρίστηκαν ότι είχαν υποστεί βασανιστήρια. Επίσης, η έκθεση της για το 2004, η Διεθνής Αμνηστία επισημαίνει ότι μπορεί η κυβέρνηση Ερντογάν να διακηρύττει πως ακολουθεί πολιτική «μηδενικής ανοχής όσον αφορά τα βασανιστήρια», αλλά τα δικαστήρια της χώρας, τα οποία φαίνεται πως δεν είναι σε θέση να επιβάλλουν τις δέουσες κυρώσεις εναντίον όσων έχουν παραπεμφθεί με την κατηγορία του βασανισμού, υιοθετούν τελείως διαφορετική στάση. Ως παράδειγμα, η έκθεση της διεθνούς οργάνωσης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναφέρεται στην υπόθεση εννέα μελών της αντιτρομοκρατικής υπηρεσίας, στην Κωνσταντινούπολη, οι οποίοι είχαν κατηγορηθεί για τον βασανισμό του συνδικαλιστή Σουλεϊμάν Γιετέρ και 14 άλλων στα τέλη της δεκαετίας του '90 και οι οποίοι τελικά, όπως έκρινε δικαστήριο τελικά δεν θα παραπεμφθούν γιατί καθυστέρησε η άσκηση ποινικής διώξεως εναντίον τους κι έτσι η υπόθεση μπήκε στο αρχείο.²⁷

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η θέση της γυναίκας στην Τουρκία. Με μια πρώτη ματιά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η γειτονική Τουρκία αποτελεί εξαίρεση σε σχέση με τον υπόλοιπο Ισλαμικό κόσμο. Από την ίδρυση ακόμη του τουρκικού κράτους μέχρι και σήμερα, *οι γυναίκες απολάμβαναν διευρυμένα δικαιώματα*. Το πνεύμα των μεταρρυθμίσεων ενθάρρυνε τις γυναίκες να είναι ανεξάρτητες και να εργάζονται.

Έτσι σήμερα, πολλές Τουρκάλες εμφανίζονται «ελαφρώς ενδεδυμένες» στα τουρκικά κοσμικά περιοδικά ή κυκλοφορούν ψωνίζοντας επώνυμα ρούχα από ακριβά μαγαζιά. Υπάρχουν αξιόλογες καθηγήτριες, διάσημες δημοσιογράφοι και σημαντικός αριθμός γυναικών που διαπρέπουν στο χώρο των επιχειρήσεων. Η ανέλιξη της γυναίκας έφτασε μάλιστα μέχρι τα ανώτερα πολιτικά και δικαστικά αξιώματα. Το 1993 εξελέγη η πρώτη γυναίκα πρωθυπουργός της Τουρκίας, η Τανσού Τσιλέρ ενώ πολύ πιο πρόσφατα (Οκτώβρης 2005) είχαμε την εκλογή μιας γυναίκας, της Τουλάι Τουγκτσού, στο υψηλότερο έδρανο του ανώτερου δικαστηρίου της Τουρκίας (Συνταγματικό Δικαστήριο).

²⁷ «Η Διεθνής Αμνηστία καταγγέλλει την Τουρκία», BBCGreek, 17.11.04

Οι αντιφάσεις όμως και οι αντιθέσεις δε λείπουν και εδώ. *Μπορεί η γυναίκα στη δημόσια ζωή να αναφέρεται ως δραστήρια και κοινωνική, ωστόσο πίσω από τις κλειστές πόρτες των σπιτιών τα πράγματα είναι διαφορετικά.* Στις φτωχογειτονίες της Κωνσταντινούπολης, οι γυναίκες χρειάζονται ακόμα την άδεια του άνδρα για να βγουν από το σπίτι τη νύχτα. Σε πολλές πόλεις της Ανατολίας, όπου οι κάτοικοι ζουν όντας αυστηρά προσηλωμένοι στις παραδόσεις του Ισλάμ, δύσκολα συναντά κανείς γυναίκες έστω και το μεσημέρι. Στις ίδιες περιοχές, αν μια γυναίκα διατηρούσε σχέση ή ήταν μοιχός, η οικογένεια αναλάμβανε να αποκαταστήσει την τιμή σκοτώνοντάς την! Ανησυχητικό είναι τέλος το γεγονός του μικρού ποσοστού των μορφωμένων γυναικών στην Ανατολική Τουρκία (μόλις το 75, 2 % των γυναικών έχουν τελειώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε σχέση με το 91, 8 % που ισχύει για ολόκληρη τη χώρα) καθώς και του μειωμένου ποσοστού συμμετοχής των γυναικών στο συνολικό εργατικό δυναμικό (25, 4 %). Το τελευταίο μέγεθος εξηγείται και από το γεγονός ότι πολλές γυναίκες εργάζονται στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας χωρίς να λαμβάνουν επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης.

Η προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων...

Η δημοκρατία της Τουρκίας αντιμετώπιζε ανέκαθεν πρόβλημα με το θέμα των μειονοτήτων. Επίσημα το κράτος αναγνωρίζει μόνο τις τρεις μειονότητες που αναφέρονται στη Συνθήκη της Λωζάννης, που υπογράφηκε το 1923. Η συνθήκη προστατεύει τα δικαιώματα των αρμενικών, των ελληνικών και των εβραϊκών κοινοτήτων της χώρας. Καλλιεργώντας τη φαντασίωση ενός τουρκικού έθνους «που συστάθηκε για να κυριεύσει τον κόσμο», η *κεμαλική εξουσία υιοθέτησε ανοιχτά μια αντιμειονοτική πολιτική.* Οι Έλληνες, οι Αρμένιοι και οι Άραβες χαρακτηρίστηκαν ως «εσωτερικοί εχθροί» της Τουρκίας²⁸. Το ίδιο ίσχυε και για τους Εβραίους οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν ως «απειλή» και από το 1923 γίνονταν στόχος δραστικών μέτρων, μεταξύ των οποίων και η απαγόρευση ελεύθερης διακίνησης στην Ανατολία. Στις αρχές του 1930 οι Εβραίοι, οι Αρμένιοι και οι Έλληνες έχασαν τις δουλειές τους στις δημόσιες υπηρεσίες και στους δήμους. Από τις 28 Ιουνίου 1938 και μετά, η Άγκυρα ψήφισε διάφορους νόμους που καθιστούσαν αδύνατη την είσοδο των Εβραίων στην Τουρκία. Τέλος, το Νοέμβριο του 1942, ψηφίστηκε από το τουρκικό κοινοβούλιο ένας νόμος που ονομάζονταν «φόρος περιουσίας» και απέβλεπε στη φορολόγηση των εισοδημάτων από κερδοσκοπία και παράνομο πλουτισμό. Παρότι δεν έκανε λόγο για την καταγωγή των φορολογουμένων, εφαρμόστηκε κυρίως εναντίον των Αρμενίων, των Ελλήνων και των Εβραίων. Οι φορολογικές κλίμακες ήταν τέτοιες ώστε να μην μπορεί κανείς να εξοφλήσει: ένα ετήσιο εισόδημα 800 – 1.000 λίρες φορολογούνταν με ένα ποσό που ανέρχονταν σε 5.000 λίρες. Η πλήρης αδυναμία εξόφλησης αυτού του φόρου οδήγησε τους φορολογουμένους σε στρατόπεδα εργασίας. 1.400 άτομα σύμφωνα με τους επίσημους αριθμούς, 8.000 σύμφωνα με τους κρατούμενους, φυλακίστηκαν κατ' αυτόν τον τρόπο. Η αντιμειονοτική πολιτική της Τουρκίας εκφράστηκε με τον πιο ακραίο τρόπο λίγα χρόνια αργότερα. Στις 6-7 Σεπτεμβρίου 1955 ξεσπών στην Κωνσταντινούπολη επεισόδια με στόχο τους Έλληνες της Πόλης, τους Αρμένιους, τους Εβραίους και τις περιουσίες τους. Αφορμή αποτέλεσε η βομβιστική επίθεση στο προξενείο της Τουρκίας στη Θεσσαλονίκη, το οποίο στεγάζεται στο κτήριο που γεννήθηκε ο Κεμάλ Ατατούρκ. Ο όχλος, अपαρτίζομενος κυρίως από εργάτες που ήρθαν στην πόλη με μεταφορικά μέσα χρηματοδοτημένα από την τότε κυβέρνηση της Τουρκίας καταστρέφει περιουσίες, ασκεί βία κατά των Ελλήνων, των Αρμενίων και των Εβραίων, φωνάζει συνθήματα και προβαίνει σε ακρότητες γενικότερα. Παρόμοια γεγονότα

²⁸ Bozarslan, H. ο.π. σ. 67-68

συνέβησαν και σε άλλες πόλεις της Τουρκίας όπως στη Σμύρνη αλλά σε μικρότερο βαθμό.

Τα «Σεπτεμβριανά» του 1955 όπως χαρακτηριστικά ονομάστηκαν τα γεγονότα αυτά, αποτέλεσαν την αρχή του τέλους της συρρίκνωσης αυτών των μειονοτήτων. Πολλοί Έλληνες και Αρμένιοι τρομοκρατημένοι κατέφυγαν στην Ελλάδα και στην τότε Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα. Το κλείσιμο της περίφημης Θεολογικής Σχολής της Χάλκης το 1964 θα σημάνει την έναρξη μιας πολιτικής των τουρκικών μεθοδεύσεων εις βάρος των εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και κτημάτων των Ελλήνων αλλά και των Αρμενίων. Σήμερα στην Τουρκία ζει ένας πολύ μικρός αριθμός Ελλήνων (γύρω στις 3.000) οι οποίοι βρίσκονται κάτω από την «προστασία» του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθώς και μια μικρή μειονότητα Αρμενίων (περίπου 500.00 άτομα). Εν όψει της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας, τα μειονοτικά ζητήματα έρχονται στο προσκήνιο. Έπειτα από αγωγές που έχουν καταθέσει Έλληνες και Αρμένιοι πολίτες στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Τουρκία υποχρεούται να επιλύσει το θέμα των μειονοτήτων με την επιστροφή πολλών μειονοτικών ακινήτων, των λεγόμενων Βακούφίων στα ευαγή ιδρύματα. Η πρόσφατη έκθεση προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφέρεται σε πολλά από τα μειονοτικά προβλήματα όπως η επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης, τα περιουσιακά δικαιώματα των Ελλήνων της Ίμβρου, την αποδοχή της οικουμενικότητας του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλης καλώντας την Τουρκία να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της²⁹. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τέλος, κάλεσε το Συμβούλιο να θέσει ως όρο για την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων την εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης επίσημη αναγνώριση της γενοκτονίας των Αρμενίων (1915).

... και το κουρδικό ζήτημα

Το μεγαλύτερο ωστόσο εμπόδιο, ως προς τα μειονοτικά ζητήματα, που καλείται να ξεπεράσει η Τουρκία στον ευρωπαϊκό της δρόμο αφορά αναμφίβολα τη μεγαλύτερη της

μειονότητα: τους Κούρδους. Άλλωστε, στην περίπτωση των μειονοτήτων, το μέγεθος είναι υπολογίσιμο και τα 16 εκατομμύρια των Κούρδων δεν μπορούν να θεωρηθούν αμελητέα ποσότητα.

Η ιστορία των Κούρδων, ενός μουσουλμανικού επί το πλείστον λαού με τη δική του γλώσσα και πολιτισμό, θα σημαδευτεί από τους συνεχείς αγώνες τους για αυτονομία και ανεξαρτησία οι οποίοι δυστυχώς

ακόμα δεν έχουν ευοδωθεί. Το κουρδικό ζήτημα θα παραμείνει μέχρι και σήμερα άλυτο συνεχίζοντας να αποτελεί ένα συνεχή παράγοντα αστάθειας του τουρκικού κράτους που απειλεί να το εκτροχιάσει από την ευρωπαϊκή του πορεία. Πριν όμως αναφερθούμε στο σήμερα, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να εξετάσουμε την ιστορική εξέλιξη του κουρδικού

²⁹ European Commission, Turkey 2005 Progress Report. Στις ενότητες «Civil Political Rights» & «Minority rights, cultural rights and the protection of minorities» αναφορικά με την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπενχάγης, τα ζητήματα αυτά αναφέρονται ρητά, σ. 31 & 37

ζητήματος αφ' ενός για να αποκτήσουμε μια πιο πλήρη εικόνα της κατάστασης και αφ' ετέρου για να κατανοήσουμε πόσο σοβαρή και πολύπλοκη αυτή είναι.

▪ Το χθες...

Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920), την οποία η οθωμανική κυβέρνηση αναγκάστηκε να υπογράψει, επικύρωσε το διαμελισμό της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μεταξύ των άλλων, υπάρχουν στη συγκεκριμένη συνθήκη δύο άρθρα που αφορούσαν το κουρδικό ζήτημα. Συγκεκριμένα, το άρθρο 62 προέβλεπε την τοπική αυτονομία στις περιοχές εκείνες που επικρατεί το κουρδικό στοιχείο ανατολικά του Ευφράτη, νοτίως των αρμενικών συνόρων όπως αυτά θα ορίζονταν και βορείως των συνόρων μεταξύ Τουρκίας, Συρίας και Μεσοποταμίας. Με αυτή τη βάση, το άρθρο 64 περαιτέρω όριζε: «Αν, εντός ενός έτους, από έναρξης ισχύος της παρούσης συνθήκης, ο κουρδικός πληθυσμός που ζει στις χώρες στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 62, απευθυνόμενος στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών, καταδείξει ότι στην πλειονότητά τον επιθυμεί να γίνει ανεξάρτητος από την Τουρκία και αν το συμβούλιο κρίνει τότε ότι ο πληθυσμός αυτός είναι ώριμος για ανεξαρτησία και συστήσει την παραχώρηση αυτής, η Τουρκία αναλαμβάνει από τώρα την υποχρέωση να συμμορφωθεί και να παραιτηθεί από όλα τα δικαιώματα και τους τίτλους της στις χώρες εκείνες».

Ωστόσο, οι πολλές προσδοκίες που γέννησε στον κουρδικό λαό αυτοί οι όροι της συνθήκης δε θα δικαιωθούν.³⁰

Η έντονα εθνικιστική πολιτική της κεμαλικής εξουσίας, η αθέτηση των υποσχέσεων της κουρδοτουρκικής αδελφότητας που είχε διατυπώσει στους Κούρδους αρχηγούς κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, η στρατιωτικοποίηση των συνόρων που χώριζαν τους Κούρδους σε διαφορετικά κράτη και η ψήφιση νόμων όπως η απαγόρευση της διδασκαλίας της κουρδικής γλώσσας στα σχολεία ώθησαν τους Κούρδους σε έναν ένοπλο αγώνα.

Οι τρεις κουρδικές εξεγέρσεις (1925, 1930 και 1936-1938) αν και θα κλονίσουν σοβαρά το καθεστώς, θα καταλήξουν σε αποτυχία μετά την αιματηρή καταστολή τους, την εκτέλεση των Κούρδων ηγετών, τη μετακίνηση των πληθυσμών και την καταστροφή ολόκληρων χωριών. Χιλιάδες Κούρδοι εκτελέστηκαν και η περιοχή τους τέθηκε υπό καθεστώς πολιορκίας μέχρι το 1950. Τα άρθρα της συνθήκης των Σεβρών παρέμειναν νεκρό γράμμα.

Το σχετικό πολιτικό άνοιγμα της δεκαετίας του 1960 επέτρεψε στους νεαρούς κυρίως Κούρδους να ανακτήσουν την καταρρακωμένη αξιοπρέπειά τους και να χρησιμοποιήσουν την απαγορευμένη τους γλώσσα στη μεταξύ τους επικοινωνία. Παράλληλα άρχισε να δημιουργείται μια αντίσταση μέσω μιας εκδυτικισμένης τουρκικής διανόησης με την έκδοση μερικών συγγραμάτων στα κουρδικά αλλά και σχετικά με τους Κούρδους καθώς και με την ίδρυση διαφόρων πολιτιστικών συλλόγων και οργανισμών.

Η δεκαετία του 1970 χαρακτηρίζεται από τη μαζική μετανάστευση κουρδικών πληθυσμών στα μεγάλα αστικά κέντρα που συμβάλλει στην πολιτικοποίηση της κουρδικής αντίστασης. Η έξαρση της πολιτικής βίας και η αναταραχή του πολιτικού συστήματος (στρατιωτικά πραξικοπήματα 1981 και 1980) όξυναν το πρόβλημα. Οι Κούρδοι έγιναν από τους κύριους στόχους του στρατιωτικού πέλεκου. Η προφορική χρήση της γλώσσας απαγορεύτηκε και οι κουρδικές οργανώσεις είτε εξολοθρεύτηκαν είτε κατέφυγαν στη Συρία ή το Ιράκ. Η κουρδική πλευρά δυνάμωσε τον αγώνα. Το

³⁰ «Το "αγκάθι" των Κούρδων», Βραδυνή της Κυριακής, 09.10.05

Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (ΡΚΚ) το οποίο είχε ιδρυθεί το 1978 με αρχηγό τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν έκρινε πως είχε έρθει η στιγμή να *εξαπολύσει τον ένοπλο αγώνα εναντίον της Τουρκίας, στις 15 Αυγούστου 1984*. Σε απάντηση στον ανταρτοπόλεμο, όλες οι κουρδικές πόλεις κηρύχθηκαν σε έκτακτη κατάσταση και όλη η περιοχή τέθηκε υπό επιτήρηση ενός «κυβερνείου» με ευρείες πολιτικές και στρατιωτικές αρμοδιότητες. Επίσης διαμορφώθηκε μια παραστρατιωτική δύναμη «προστασίας των χωριών», που σήμερα αριθμεί περίπου 100.000 ένοπλα και μισθωμένα από το κράτος άτομα. Ο ρόλος του στρατού ενισχύθηκε. Το Γενικό Επιτελείο υιοθέτησε επίσημα τη στρατηγική ενός «πολέμου χαμηλής ισχύος». Το στρατιωτικό δόγμα, συνίστατο στη μη διαχείριση του Κουρδικού ζητήματος ως πολιτικού αλλά ως σχετιζόμενου με την «αυτονομιστική δημοκρατία». Κάθε έκφραση κουρδικότητας χαρακτηρίστηκε ως η «κύρια στρατηγική απειλή» κατά της Τουρκίας. Οποιαδήποτε προσπάθεια εκτροπής του στρατιωτικού δόγματος από την πολιτική ηγεσία έπεφτε στο κενό. Αρκεί να διευκρινίσουμε ότι στα τέλη του 1991, ο τότε πρωθυπουργός Ντεμιρέλ δήλωσε στη μεγαλύτερη κουρδική πόλη ότι η κυβέρνηση του αναγνώριζε την «κουρδική πραγματικότητα». Λίγους μήνες αργότερα, οι εορτασμοί της κουρδικής Πρωτοχρονιάς καταπνίγηκαν βιαία από το στρατό, ο οποίος δικαιολόγησε τη χρήση βίας με την «αστική εξέγερση» του ΡΚΚ. Ωστόσο, μεταξύ των περίπου εκατό νεκρών που είχε προκαλέσει η «εξέγερση» δεν υπήρχε ούτε ένας αγωνιστής του ΡΚΚ. Ο Ντεμιρέλ μετά από αυτή την επίδειξη δύναμews άλλαξε στάση, εγκρίνοντας κάθε στρατιωτική πράξη.

Επιπλέον, τη δεκαετία του '90 κορυφώθηκε η συνεργασία ακροδεξιών οργανώσεων, ένστολων συμμοριών και οργάνων ασφαλείας στην Ανατολική Τουρκία. Το Νοέμβριο του 1996, το λεγόμενο *ατύχημα του Σουσουρλούκ έδειξε το εύρος αυτής της συνεργασίας*³¹. Ο Αμπντουλάχ Τσατλί, αγωνιστής της άκρας δεξιάς, καταζητούμενος για δολοφονίες και λαθρεμπόριο ναρκωτικών και ενεχόμενος στην απόπειρα δολοφονίας κατά του πάπα Ιωάννη Παύλου Β' το 1982, δύο φορές δραπέτης από τις ευρωπαϊκές φυλακές, βρήκε κατ' αυτό τον τρόπο το θάνατο σε ένα τροχαίο ατύχημα μαζί με τον Χουσεΐν Κοτζάγαδ, υψηλόβαθμο στέλεχος της αστυνομίας της Κωνσταντινούπολης. Ο τρίτος επιβάτης του αυτοκινήτου ο Σενάτ Μπουτζάκ, βουλευτής του Κόμματος του Ορθού Δρόμου (DYP), βγήκε σώος από το αυτοκίνητο. Ο τελευταίος, αν και Κούρδος στην καταγωγή, είχε περάσει στο αντίπαλο στρατόπεδο, κυνηγώντας κούρδους αντάρτες

³¹ Bozarslan, H. ο.π. σ. 109-111

έναντι αμοιβής. Στο αυτοκίνητο βρέθηκαν όπλα στο όνομα του καταζητούμενου Τσατλί όσο και διαβατήρια του τα οποία είχε υπογράψει ο υπουργός Εσωτερικών Μεχμέτ Αγάρ. Το σκάνδαλο συνετάραξε την Τουρκία καθώς έφερε στο φως τα οφέλη που είχαν αποκομίσει οι συμμορίες από την παροχή προστασίας την οποία είχε επιβάλλει ο πόλεμος στο Κουρδιστάν καθώς και το εμπόριο ναρκωτικών.

Τελικώς η σύλληψη του αρχηγού του ΡΚΚ Αμπντουλάχ Οτσαλάν στην Κένυα (16 Φεβρουαρίου 1999) θα σηματοδοτήσει το τέλος του ανταρτοπόλεμου με τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας. Τα αποτελέσματα του 15ετούς πολέμου είναι πραγματικά οδυνηρά. Περίπου 40.000 πολίτες και στρατιωτικοί θανατώθηκαν και σχεδόν ένα εκατομμύριο χωρικοί εκπατρίστηκαν και αναγκάστηκαν, συχνά από τους ίδιους τους Κούρδους, να καταφύγουν σε μακρινές πόλεις.

Ο τερματισμός του ενόπλου αγώνα και η κατάπαυση του πυρός κηρύχθηκαν και επίσημα στις 3 Αυγούστου 2000. Από το χρονικό σημείο αυτό και έπειτα η κατάσταση αρχίζει να παρουσιάζει ύφεση. Η νέα ηγεσία της Τουρκίας, η ισλαμική κυβέρνηση του Ταγίπ Ερντογάν, *σαφώς πιο διαλλακτική και ήπια* απέναντι στους κουρδικής καταγωγής πολίτες της χώρας, προέβη σε μία σειρά σημαντικών αλλά και αναγκαστικών μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στην ΕΕ. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αφορούν στο δικαίωμα των Κούρδων να διδάσκονται και να εκφράζονται στη γλώσσα τους και να τυγχάνουν αναγνώρισης και υποστήριξης της κουλτούρας και της πολιτισμικής τους διαφοράς. Σύμφωνα με τις μεταρρυθμίσεις, οι Κούρδοι έχουν πλέον το δικαίωμα να μεταδίδουν τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές στη γλώσσα τους και μπορούν να ασκούν αυτό το δικαίωμα από την κρατική τηλεόραση της Τουρκίας, που διά νόμου πλέον υποχρεούται να τους παραχωρεί τηλεοπτικό και ραδιοφωνικό χρόνο. Παρά τις εξ αντιθέτου διακηρύξεις, ωστόσο πολλές από αυτές τις μεταρρυθμίσεις, έχουν εφαρμοστεί μερικώς και με ελλείψεις, γεγονός που προκάλεσε την καχυποψία και τη δυσaréσκεια των πολιτικά και στρατιωτικά οργανωμένων Κούρδων της Τουρκίας. Για παράδειγμα, παρέχεται το δικαίωμα μετάδοσης προγραμμάτων στη Κουρδική γλώσσα μόνο για μισή ώρα ημερησίως στην τηλεόραση και για 45 λεπτά στο ραδιόφωνο.

Ένα άλλο ζήτημα αποτελεί και το θέμα του νόμου περί αμνηστίας των Κούρδων μαχητών του ΡΚΚ. Η τουρκική κυβέρνηση είχε καταφέρει, με μεγάλη δυσκολία είναι η αλήθεια, να περάσει από την Τουρκική Συνέλευση τον αμνηστευτικό νόμο που πήρε στα Μέσα Ενημέρωσης τον τίτλο «Γύρνα σπίτι». Σύμφωνα με το νόμο αυτό, οι Τούρκοι μαχητές που είχαν λάβει μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις ενάντια στις δυνάμεις του τουρκικού κράτους την περίοδο 1984-1999, θα μπορούσαν να παραδοθούν στις Αρχές της Τουρκίας, να «επιστρέψουν σπίτι» και να πάρουν είτε γενική αμνηστία είτε ελάχιστη ποινή, στο πλαίσιο του νέου νόμου, για την προηγούμενη δράση τους. Η τεράστια αντίδραση που δημιουργήθηκε ωστόσο εκ μέρους της τουρκικής αντιπολίτευσης, αλλά και των εθνικιστικών κομμάτων που ήταν εκτός Βουλής, σε συνδυασμό με την παγερή αντιμετώπιση του νόμου εκ μέρους των στρατιωτικών, οδήγησε το φιλόδοξο εγχείρημα στην αποτυχία³².

Την ίδια στιγμή που το τουρκικό κράτος φαίνεται να μην έχει δείξει την απαιτούμενη προθυμία να αντιμετωπίσει τα πάγια αιτήματα των Κούρδων για αυτονομία και αυτοδιοίκηση, οι εξελίξεις στο γεωπολιτικό επίπεδο θα είναι ραγδαίες. Στα τέλη του 2002, η Ουάσινγκτον ζήτησε από την Τουρκία την άδεια να χρησιμοποιήσει το έδαφος της για να ανοίξει ένα δεύτερο μέτωπο εναντίον του Ιράκ. Η Άγκυρα απαίτησε σε

³² Σωτηρίου, Κ. «Οι Κούρδοι δείχνουν πάλι τα δόντια τους απειλώντας πάλι τον Ερντογάν», εφημερίδα *Φιλελεύθερος*, 31. 07.05

αντάλλαγμα γι' αυτήν την κίνηση μια βοήθεια 92 δισεκατομμυρίων δολλαρίων και το δικαίωμα να στείλει μια τουρκική δύναμη 60.000 ανδρών στο ιρακινό Κουρδιστάν. Η Ουάσινγκτον παραχώρησε τελικά μια βοήθεια 6 δισεκατομμυρίων δολλαρίων και συγκατατέθηκε στο αίτημα για τουρκική στρατιωτική παρουσία στο Κουρδιστάν.

Όμως ένα μέρος των στρατιωτικών, πολύ λιγότερο αφοσιωμένο στις Ηνωμένες Πολιτείες απ' όσο συχνά πιστεύεται, βλέποντας σ' αυτήν την «υπερδύναμη» μια απειλή κατά της Τουρκίας και των άλλων κρατών της περιοχής, τάχθηκαν ανοιχτά εναντίον του πολέμου. Για διάφορους λόγους, όπως μια ειρηνιστική δέσμευση ή μια αλληλεγγύη μεταξύ των μουσουλμανικών λαών, ένα μέρος της Εθνοσυνέλευσης τοποθετήθηκε εναντίον της κυβερνητικής πρότασης που επέτρεπε στις Ηνωμένες Πολιτείες να ανοίξει ένα δεύτερο μέτωπο στα τουρκικά εδάφη³³. Οι ένοπλες δυνάμεις των Ιρακινών Κούρδων υποκατέστησαν τότε την Άγκυρα ως οπισθοφυλακή και εισέβαλαν στο Κιρκούκ. Οι Αμερικανοί επικύρωσαν την κουρδική κατοχή της πόλης, επιτρέποντας την εκλογή Κούρδου κυβερνήτη. *Η κουρδική κυριαρχία θα εδραιωθεί στην περιοχή του βόρειου Ιράκ.* Οι Κούρδοι μάλιστα πριν από μερικούς μήνες πραγματοποίησαν αποφασιστικά βήματα για την οικονομική τους χειραφέτηση με την έναρξη άντλησης πετρελαίου από πετρελαιοπηγή της πόλης Ζάχο από τη νορβηγική εταιρεία DNO³⁴. Τα πράγματα ωστόσο μπορούν να εξελιχθούν ακόμα χειρότερα για την Τουρκία αν το αμερικανικό εγχείρημα για τον μακροπρόθεσμο έλεγχο του Ιράκ αποτύχει. Στην περίπτωση αυτή είναι πολύ πιθανό, οι Αμερικανοί να καταφύγουν στη δημιουργία ενός κουρδικού κράτους με φιλοαμερικανικές κυβερνήσεις – κάτι που ενισχύεται από το σχέδιο του νέου ιρακινού συντάγματος – πράγμα που θα δημιουργήσει ένα κουρδικό «Κοσσυφοπέδιο» στο μαλακό υπογάστριο της Τουρκίας, έναν ισχυρό μαγνήτη αλυτρωτισμού για τους Κούρδους που ζουν στην Τουρκία.

▪ ... και το σήμερα

Κάτω λοιπόν από τις νέες αυτές γεωπολιτικές συνθήκες και σε συνδυασμό με την συνεχιζόμενη σκληρή πολιτική της στρατιωτικής ηγεσίας, *το κουρδικό ζήτημα έχει αναζωπυρωθεί.* Τον Ιούνιο του 2004 η η οργάνωση Κόνγκρα Γκελ, διάδοχος του ΡΚΚ, τερμάτισε τη μονομερή εκεχειρία. Τα γεγονότα που ακολουθούν: ισχυρές εκρήξεις, ανταλλαγή πυρών μεταξύ τουρκικού στρατού και ανταρτών του ΡΚΚ, βομβιστικές επιθέσεις συνιστούν μια κατάσταση έκρυθμη. Ο κύκλος της έντασης θα

κορυφωθεί στις 9 Νοεμβρίου 2005 όταν σημειώθηκε έκρηξη σε βιβλιοπωλείο στην πόλη Σεμντίνλι κατά την οποία σκοτώθηκε ένα άτομο και τραυματίστηκαν έντεκα. Το βιβλιοπωλείο ανήκε σε Κούρδο, ο οποίος στο παρελθόν είχε καταδικαστεί για συμμετοχή στο ΡΚΚ. Οι αρχές ασφαλείας την απέδωσαν σε Κούρδους αντάρτες όμως η πραγματικότητα είναι η διαφορετική. Περαστικοί καταδίωξαν τέσσερις υπόπτους που προσπάθησαν να διαφύγουν με αυτοκίνητο την ώρα της έκρηξης. Τους περικύκλωσαν και τους ανάγκασαν να παραδώσουν τις ταυτότητές τους. Ήταν ένας αξιωματικός των μυστικών υπηρεσιών του στρατού, δύο υπαξιωματικοί των υπηρεσιών ασφαλείας της στρατοχωροφυλακής και ένας ντόπιος πληροφοριοδότης τους. Μέσα στο αυτοκίνητο

³³ Bozarslan, H. ο.π. σ. 131

³⁴ «Συμφωνία Κούρδων – Νορβηγών για πετρέλαιο», Καθημερινή, 02.12.05

βρέθηκαν όπλα, χειροβομβίδες, ασύρματοι, κατάλογος 150 «υπόπτων» για ανατρεπτική δράση, χάρτης της πόλης με σημειωμένο το βιβλιοπωλείο και χειρόγραφο σχεδιάγραμμα³⁵.

Εκτός από την πρόκληση νέων αναταραχών, η έκρηξη αυτή είχε και πολιτικές προεκτάσεις. Ο τουρκικός τύπος έκανε λόγο για δεύτερο «Σουσουρλούκ» υπενθυμίζοντας το σκάνδαλο που είχε ξεσπάσει το 1996 γύρω από το παρακράτος στην Τουρκία.

Η κυβέρνηση του ΑΚΡ αντέδρασε. Ο Τούρκος πρωθυπουργός έστειλε δικαστικούς επιθεωρητές στην περιοχή να ερευνήσουν το συμβάν. Στην προσπάθειά του για εκτόνωση της κρίσης, ο Ταγίπ Ερντογάν πραγματοποίησε επίσκεψη στη νοτιοανατολική Τουρκία διαβεβαιώνοντας ενώπιον του κουρδικού ακροατηρίου ότι: «Η δικαστική έρευνα συνεχίζεται, παρακολουθούμε την εξέλιξή της και κάνουμε ό,τι είναι αναγκαίο σε διοικητικό επίπεδο». Στη συνέχεια της ομιλίας του ο Ερντογάν επισήμανε ότι: «Ένας Κούρδος δικαιούται να λείει ότι είναι Κούρδος» ενώ προανήγγειλε το διορισμό επιτροπής ακαδημαϊκών που θα προτείνουν να αναγνωριστεί η ύπαρξη «υπο-ταυτοτήτων» (εθνοτήτων) στην Τουρκία.

Οι δύο τελευταίες ενέργειες του πρωθυπουργού θα προκαλέσουν την *αντίδραση του κεμαλικού κατεστημένου*. Η δυσφορία του θα εκφραστεί μέσω της σύστασης του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου προς το Συνταγματικό Δικαστήριο της χώρας ώστε το τελευταίο να προειδοποιήσει το κόμμα του πρωθυπουργού Ερντογάν ότι παραβιάζει τους δημοκρατικούς κανόνες. Στο στόχαστρο του δικαστηρίου βρίσκονται οκτώ εσωτερικοί κανονισμοί λειτουργίας του κόμματος, μεταξύ των οποίων και ο κανονισμός που επιτρέπει στον αρχηγό του κόμματος να επιλέγει τους υποψηφίους στις εκλογές. Αν το Συνταγματικό Δικαστήριο ακολουθήσει την εισαγγελική πρόταση, θα προβεί σε συστάσεις προς το ΑΚΡ για βελτίωση της εσωκομματικής δημοκρατίας. Αν οι συστάσεις αγνοηθούν, θα επιβάλει πρόστιμα ή την απαγόρευση του κόμματος³⁶.

Ο Ερντογάν υποχρεώνεται να αναδιπλωθεί – ένα ακόμα δείγμα της *στενότητας περιθωρίου ελιγμών* -. Αφού πραγματοποιήσει μια κατευναστική επίσκεψη στο Μανσουλίου του Κεμάλ Ατατούρκ, θα υπογραμμίσει σε ομιλία του ότι: «Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κουρδικής καταγωγής πολίτες μας είναι αυτά που αντιμετωπίζουν όλοι οι Τούρκοι πολίτες» ενώ θα επισημάνει ότι δεν υπάρχει πρόβλημα Κούρδων αλλά «πρόβλημα διαμελισμού». Λίγες μέρες εξάλλου νωρίτερα, ο Ερντογάν θα αρνηθεί να παραστεί σε κοινή συνέντευξη τύπου με το Δανό ομόλογο του εξαιτίας της παρουσίας του τηλεοπτικού συνεργείου του κουρδικού καναλιού Roj TV, το οποίο εδρεύει στη Δανία και όπως υποστηρίζουν τούρκοι αξιωματούχοι έχει διασυνδέσεις με την οργάνωση ΡΚΚ.

■ Ο αμερικανικός παράγων

Στο κουρδικό ζήτημα δε θα μπορούσε να μην έχουν ανάμειξη και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Είναι σαφές για την Τουρκία ότι η αυτονομία των Κούρδων του βορείου Ιράκ και η οικονομική τους χειραφέτηση είναι πιθανόν να οδηγήσουν στην προώθηση αποσχιστικών κινήσεων στην Τουρκία. Αυτό άλλωστε μαρτυρεί και η εισροή Κούρδων ανταρτών (γύρω στους 700) που παρατηρήθηκε τους τελευταίους μήνες του 2005. Γι' αυτό το λόγο η Άγκυρα, τόσο η πολιτική όσο και η στρατιωτική ηγεσία της χώρας, που ως σημειωθεί επιδεικνύουν πλήρη σύμπνοια απόψεων στο θέμα αυτό, επιθυμεί την αποστολή στρατευμάτων στο Βόρειο Ιράκ με στόχο να πλήξουν τα στρατόπεδα των Κούρδων που εδρεύουν στην περιοχή.

Οι ΗΠΑ, ωστόσο, που αντιμετωπίζουν χιλιάδες προβλήματα στο Ιράκ, και που δυσκολεύεται πολύ να αντιμετωπίσει τους αντάρτες και στο κεντρικό και στο νότιο

³⁵ Ζαργάνος, Ν. «Γκρίζο παρελθόν, γκρίζο μέλλον», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 20.11.05

³⁶ «Οι κοσμικοί πιέζουν τώρα τον Ερντογάν», *Καθημερινή*, 02.10.05

τμήμα της χώρας, δεν επιθυμεί σε καμία περίπτωση να ανοίξουν νέο μέτωπο ενάντια στους Κούρδους για λογαριασμό της Τουρκίας και έχουν δηλώσει ξεκάθαρα ότι δεν σκοπεύουν να προβούν σε καμία ενέργεια για να ικανοποιήσουν την Άγκυρα. *Οι ΗΠΑ δεν εννοούν επίσης και την αποστολή τουρκικών στρατευμάτων στην περιοχή*, πάγιο αίτημα της Άγκυρας εδώ κι ένα χρόνο, γεγονός που θα περιέπλεκε την ήδη μπλεγμένη κατάσταση.

Η αντίδραση της Ουάσιγκτον προκάλεσε τη θυελλώδη αντίδραση των Τούρκων αρθρογράφων ενώ οι Τούρκοι στρατηγοί κάλεσαν τόσο το Ιράκ όσο και τις γειτονικές χώρες «να λάβουν γενικά πιο αποφασιστικά μέτρα στον έλεγχο των συνόρων τους ενάντια στους τρομοκράτες και να συνεργαστούν μαζί της στην αντιμετώπισή του». Προχωρώντας ακόμα παραπέρα, ο υπαρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού της Τουρκίας, Στρατηγός Ιλκέρ Μπασμπούγ υπεραμύνθηκε του δικαιώματος της Τουρκίας να παρέμβει μονομερώς στο Βόρειο Ιράκ επικαλούμενος τουρκικούς νόμους και τη νόμιμη άμυνα που προβλέπει ο ΟΗΕ σε περίπτωση που η ιρακινή κυβέρνηση δεν επιδείξει πρόθεση ή ικανότητα να στραφεί αποτελεσματικά εναντίων του ΡΚΚ. Πίσω όμως από τα γεγονότα, δεν αποκλείεται να κρύβονται τα βαθύτερα σχέδια της αμερικανικής κυβέρνησης.

Σύμφωνα λοιπόν με κάποιους αναλυτές, οι ΗΠΑ χρησιμοποιούν το ΡΚΚ με στόχο να πλήξουν έμμεσα την Τουρκία. Οι ΗΠΑ ενθαρρύνοντας τους Κούρδους να πραγματοποιούν χτυπήματα στο εσωτερικό της Τουρκίας, κρατούν ουσιαστικά την Άγκυρα απασχολημένη και ανίκανη να επηρεάσει αλλά και να επωφεληθεί από τις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, ειδικότερα στο Κιργκούτ. Το σχέδιο έχει ως εξής: *το ΡΚΚ θα κρατεί απασχολημένη την Τουρκία με χτυπήματα μέχρι το θέμα του Κιργκούτ να διευθετηθεί όπως επιθυμούν οι Κούρδοι και οι Αμερικανοί.*³⁷

Οι ΗΠΑ δείχνουν να επενδύουν γενικά πολλά στο γεγονός ότι η Τουρκία δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τους Κούρδους με την «παλιά καλή τακτική» του τυφλού χτυπήματος που χρησιμοποιούσε στο παρελθόν, επειδή μία τέτοια ενέργεια θα προκαλούσε τεράστιο πρόβλημα στις σχέσεις της με την Ε.Ε. και θα έθετε σε κίνδυνο την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της χώρας στις 3 Οκτωβρίου.

Το τελευταίο όμως έρχεται σε αντίθεση με τις πιέσεις που ασκούν οι Αμερικανοί προκειμένου να ενταχθεί η Τουρκία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υποστηρίζοντας με θέρμη την υποψηφιότητά της.

Βλέπουμε λοιπόν ότι *το κουρδικό ζήτημα μετά από μια σύντομη περίοδο λήθης βρίσκεται και πάλι στο προσκήνιο, όντας ικανό να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα στον ευρωπαϊκό δρόμο που καλείται να ακολουθήσει η Τουρκία.* Έτσι, η πολιτική της τουρκικής κυβέρνησης που αντιμετωπίζει τουλάχιστον με δυσπιστία ή αδιαφορία οποιοδήποτε δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Κούρδων

– παρά τις προσπάθειές της – και το ρευστό γεωπολιτικό περιβάλλον καθιστούν τη λύση του κουρδικού αβέβαιη. Και όσο οι ταραχές συνεχίζονται, τόσο τα πράγματα θα δυσκολεύουν για την Άγκυρα, τη στιγμή μάλιστα που οι ταραχές στη Γαλλία ανέδειξαν

³⁷ Σωτηρίου, Κ. ο.π.

το κόστος των αδυναμιών και των αποτυχιών των πολιτικών ενσωμάτωσης των μεταναστών.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, μπορούμε να καταλήξουμε στο εξής: Αναμφίβολα η Τουρκία *έχει πραγματοποιήσει βήματα προόδου* σε ό,τι αφορά τις μεταρρυθμίσεις εκείνες που απαιτούνται ώστε να εκπληρωθούν τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης. Ωστόσο ουδείς μπορεί να παραβλέψει τα *αρνητικά δείγματα* της Τουρκίας έναντι των υποχρεώσεων, που πηγάζουν από την ευρωπαϊκή της προοπτική. Στο πλαίσιο αυτό άλλωστε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκρινε μέσω της ετήσιας έκθεσης προόδου για την Τουρκία ότι «ο ρυθμός των μεταρρυθμίσεων επιβραδύνθηκε το 2005»³⁸ και κάλεσε την Άγκυρα να κάνει «σημαντικές επιπλέον προσπάθειες». Το μέλλον θα δείξει αν η Τουρκία ανταποκριθεί.

³⁸ European Commission, Turkey 2005 Progress Report, 1.4 General Evaluation, αναφέρεται ότι ...“ the pace of change has slowed in 2005 and implementation of the reforms remains uneven.”, σ.41

II. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ

Στην προηγούμενη, πρώτη ενότητα της εργασίας μας, θέσαμε ως επίκεντρο της ανάλυσης μας τη διαδικασία εκείνη των μεταρρυθμίσεων που θα επιτρέψουν στην Τουρκία να εκπληρώσει τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης. Η εξέτασή μας αφορούσε το πώς η τουρκική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία καθώς και η τουρκική κοινωνία θα καταφέρουν να ξεπεράσουν τα διλήμματα τους, να ανταποκριθούν στις προκλήσεις και κατά συνέπεια να φανούν συνεπείς στις «ευρωπαϊκές» υποχρεώσεις τους.

Οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις όμως της Τουρκίας ασφαλώς δεν εξαντλούνται στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Σε μια Ευρώπη όπου η οικονομία ως ενοποιητικός παράγοντας έχει πρωτεύοντα ρόλο, δεοντολογικά, δεν μπορεί παρά τα κριτήρια της ένταξης να στρέφονται και στον οικονομικό τομέα. Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης άλλωστε το ορίζουν ρητά: *Η ένταξη απαιτεί την ύπαρξη μιας βιώσιμης οικονομίας της αγοράς, καθώς επίσης και την ικανότητα αντιμετώπισης*

της ανταγωνιστικής πίεσης και των δυνάμεων της αγοράς στο εσωτερικό της Ένωσης.

Στο κεφάλαιο αυτό λοιπόν, αφού παρουσιάσουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή για την πορεία της τουρκικής οικονομίας, θα αναλύσουμε τη σημερινή κατάσταση της οικονομίας τις προοπτικές της και τα προβλήματα της.

ΓΙΑΤΙ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΜΕΝΗ ΧΩΡΑ; - Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Η μελέτη της οικονομικής ιστορίας είναι απαραίτητη προκειμένου να κατανοήσουμε τις διαστάσεις της οικονομικής ανάπτυξης (ή αντίστοιχα υπανάπτυξης) ενός κράτους. Μπορούμε να πούμε σχεδόν με βεβαιότητα ότι τα επίπεδα ανάπτυξης των διαφόρων χωρών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το παρελθόν. Μπορούμε έτσι να υποστηρίξουμε ότι *τα κρίσιμα χαρακτηριστικά της οικονομίας και της κοινωνίας μια χώρας εξαρτώνται από τις ιστορικές της καταβολές.* Με άλλα λόγια: το που βρισκόμαστε σήμερα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το που βρισκόμασταν χθες.

Από το τέλος του 17ου αιώνα η Ευρώπη ζει μια σειρά δραματικών αλλαγών. Η Γαλλική Επανάσταση του 1789 και η κήρυξη του πολιτικού φιλελευθερισμού θέτει τέλος στην «ελέω θεού δεσποτεία» με αποτέλεσμα το δημοκρατικό πολίτευμα να παίρνει τη θέση της τελευταίας. Ωστόσο το άλμα από την μοναρχία στον εκδημοκρατισμό θα συνοδευτεί και από ένα άλλο άλμα: την μεταπήδηση από την οικονομική στασιμότητα στην οικονομική ανάπτυξη και πρόοδο. Πράγματι το φεουδαρχικό σύστημα καταλύεται, και ταυτόχρονα δημιουργούνται νέες οικονομικές και κοινωνικές καταστάσεις. Η οικονομική ανάπτυξη που θα παρατηρηθεί στο μεγαλύτερο σχεδόν διάστημα μεταξύ 18ου και 20ου αιώνα είναι γνωστή ως βιομηχανική επανάσταση. Πρόκειται λοιπόν για μια περίοδο στην οποία ένα μεγάλο μέρος των χωρών της Δυτικής Ευρώπης με πρωτοπόρα την Αγγλία αντικαθιστά τον αγροτικό χαρακτήρα της οικονομίας τους με το βιομηχανικό. Η συνεχής τεχνολογική πρόοδος, το μεγάλο εργατικό δυναμικό, το

κεφάλαιο και η ανάπτυξη του πιστωτικού συστήματος αποτελούν τα χαρακτηριστικά αυτής της μετάβασης. Στο διάστημα λοιπόν αυτό δημιουργείται ένα αναπτυξιακό συνεχές που θα σημαδεύσει την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας. Παράλληλα η οικονομική μεγέθυνση θα βοηθήσει στη βαθύτερη συνειδητοποίηση της εθνότητας που διεκδικεί κρατική οντότητα.

Δίπλα λοιπόν σε μια αναπτυσσόμενη Ευρώπη βρίσκεται μια γηρασμένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, της οποίας η κατάσταση στο εσωτερικό δεν έχει καμία σχέση με τα όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως. Ουσιαστικά μιλάμε για μια *φεουδαρχική κοινωνία* και οικονομία η οποία σε καμιά περίπτωση δεν αντικατοπτρίζει το αναπτυξιακό boom που παρατηρείται την ίδια περίοδο σε μεγάλο κομμάτι της Ευρώπης. Οι κάτοικοι της αχανούς αυτοκρατορίας που εκτείνονταν από το Δούναβη έως τη Βόρειο Αφρική και από τον Καύκασο έως τη σημερινή Λιβύη στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν μικροκαλλιεργήτες οι οποίοι απέδιδαν φόρο στις αρχές και προσπαθούσαν να καλύψουν τις ανάγκες τους καταναλώνοντας τα προϊόντα που οι ίδιοι παρήγαν. Καμία «τάση» για αλλαγή και φυσικά *κανένα ίχνος αστικής ανάπτυξης* με τη μορφή που ξέρουμε στην Ευρώπη τόσο εκείνης της εποχής όσο και της σημερινής. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός άλλωστε με πατέρα τον Adam Smith θα απορρίψει το φεουδαλικό σύστημα ως ικανό να οδηγήσει σε οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Αντιθέτως, μάλιστα θεωρεί ότι το φεουδαλιστικό σύστημα συντηρεί μια συγκεντρωτική εξουσία διατηρώντας την κοινωνία σε στασιμότητα και αφήνοντας στο επίπεδο της ανέχειας ή της απλής επιβίωσης τη μεγάλη μάζα των κοινωνικών στρωμάτων³⁹. Παράλληλα, οι ηγέτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας επιδίδονταν σε συνεχείς επιδρομές και πολέμους για την κατάκτηση εδαφών καθιστώντας το κράτος σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό αναποτελεσματικό στη διοίκηση των αχανών εκτάσεων που κατείχε. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι την περίοδο αυτή η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν κατέβαλε προσπάθεια για την είσοδο της στην αστική ανάπτυξη. Πώς άλλωστε θα μπορούσε κάτι τέτοιο να συμβεί από τη στιγμή που η αυτοκρατορία δεν ήταν παρά ένα *μωσαϊκό λαών και εθνοτήτων* με διαφορετικά χαρακτηριστικά; Πώς λοιπόν ήταν δυνατό το τουρκικό κράτος από τη στιγμή της ιδρυσεώς του να αναπτυχθεί τη στιγμή που οι κάτοικοι του αποτελούσαν έναν αγροτικό κατά βάση πληθυσμό *που πέραν του θρησκευματος δεν είχε, μέχρι τότε, άλλο τρόπο αυτοπροσδιορισμού*;

Συμπερασματικά βλέπουμε ότι η Τουρκία ως κρατική οντότητα βρίσκονταν στην αφετηρία έχοντας να καλύψει ένα μεγάλο αναπτυξιακό χάσμα σε σχέση με τις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης. Η καθυστέρηση αυτή της ανάπτυξης της θα επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση στην σημερινή Τουρκία.

▪ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΥΣΗ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1950

Η πορεία λοιπόν ξεκινά το 1923 από το Μουσταφά Κεμάλ. Ατατούρκ, τον επονομαζόμενο και «πατέρα των Τούρκων». Ο Κεμάλ είχε, ως όραμα, τη δημιουργία μιας *ισχυρής και ευρωπαϊκών προδιαγραφών χώρας* στο σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Ουσιαστικά, ήταν αυτός που οραματίστηκε το πέρασμα της Τουρκίας στη φάση της αστικής ανάπτυξης. Τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η νεοϊδρυθείσα Τουρκική Δημοκρατία ήταν τεράστια. Η αποσύνθεση της Αυτοκρατορίας από την μία, και οι ανταλλαγές πληθυσμών από την άλλη, άφησαν τον Κεμάλ επικεφαλής ενός κατ' εξοχήν αγροτικού λαού με ολιγάριθμη έως και ανύπαρκτη αστική τάξη, αμελητέο ιδιωτικό τομέα και υποτυπώδη βιομηχανία. Ο Κεμάλ κατάφερε με μια σειρά απο

³⁹ Ευαγγελόπουλος, Π. «Περιουσία και αγορά το δίπτυχο της ελευθερίας», Παπαζήση, Αθήνα 2000, σ. 62-76

μεταρρυθμίσεις να εκσυγχρονίσει την οικονομία μετατρέποντας παράλληλα την Τουρκία σε ένα σύγχρονο κοσμικό κράτος – έθνος. Βασικό χαρακτηριστικό της οικονομικής πολιτικής την περίοδο αυτή ήταν το γεγονός ότι βασιζόνταν στη λογική σύστασης τραπεζικών ιδρυμάτων και εθνικοποίησης των ξένων επενδύσεων. Γενικότερα, η τουρκική οικονομία *χαρακτηρίζονταν έντονα από το στοιχείο του κρατικισμού* ο οποίος κατέστησε το κράτος πρωταγωνιστή της οικονομικής δραστηριότητας. Στη δεκαετία του '30 άρχισε να εφαρμόζεται στην Τουρκία το *σύστημα των πενταετών προγραμμάτων ανάπτυξης*, διαδικασία η οποία συνεχίζεται και σήμερα. Οι στόχοι των προγραμμάτων ήταν η απεξάρτηση της χώρας από τις εισαγωγές ετοιμών προϊόντων και η σχετική της αυτάρκεια. Τα αποτελέσματα είναι το δίχως άλλο ικανοποιητικά – και αυτό, παρά τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929. Πραγματικά, σ' όλη την περίοδο 1930-1939, μόνο το 1938 σημειώνεται έλλειμμα της τάξης των 3,9 εκατ.\$ στο εμπορικό ισοζύγιο, ενώ τις υπόλοιπες χρονιές το έλλειμμα υπερκαλύπτεται κομίζοντας πολύτιμο συνάλλαγμα στα κρατικά ταμεία⁴⁰. Το 1939 παρατηρείται διπλασιασμός σχεδόν του ακαθάριστου βιομηχανικού προϊόντος της Τουρκίας, ποσοστό ιδιαίτερα σημαντικό εφόσον ο μέσος όρος αύξησής του σε διεθνή επίπεδα κινείται στο 20%. Ο θάνατος του Κεμάλ Ατατούρκ το 1938 και η ισχυροποίηση του Ισμέτ Ινονού είχαν ως αποτέλεσμα την κλιμάκωση του κρατισμού, εάν και εφόσον δε μεσολαβούσε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Έτσι, φτάνοντας στο τέλος του πρώτου μισού του προηγούμενου αιώνα βλέπουμε ότι η Τουρκία παρά τις εξωτερικές πιέσεις (Κρίση 1929 , Β' Παγκόσμιος Πόλεμος) *έχει καταφέρει σε γενικές γραμμές να πραγματοποιήσει κάποια σημαντικά βήματα εκσυγχρονισμού της οικονομίας*.

▪ ΣΤΑΣΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ (1950 – 1983)

Αν τα πρώτα χρόνια της Τουρκικής Δημοκρατίας παρουσίαζαν μια σχετική οικονομική και πολιτική σταθερότητα, η εποχή που ακολούθησε μέχρι και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80 κάθε άλλο παρά αυτά τα χαρακτηριστικά είχε. Στον οικονομικό τομέα, η ανεπαρκής γεωργική παραγωγή του 1953 και του 1954, ανάγκασε την Τουρκία να εισαγάγει σιτάρι από το εξωτερικό, πράγμα που οδήγησε σε συναλλαγματικό έλλειμμα, το οποίο, με την σειρά του, προκάλεσε αλυσιδωτά προβλήματα στη βιομηχανική παραγωγή. Στα επόμενα χρόνια, η πετρελαϊκή κρίση του 1971 αν και δεν επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την τουρκική οικονομία, εντούτοις συνετέλεσε στην επειδύνωση της γενικότερης οικονομικής κατάστασης. Ωστόσο, οι παραπάνω συγκυρίες δεν πρέπει να μας παρασύρουν ώστε να τις θεωρήσουμε πραγματικές αιτίες της γενικότερης οικονομικής στασιμότητας που χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή. Η εξάρτηση από τα ξένα κεφάλαια αποτέλεσε έναν από τους λόγους των χρόνιων κρίσεων που αντιμετώπιζε η χώρα: *εναλλασσόμενοι κύκλοι ανάπτυξης και οδυνηρές ύφεσης*, ανεξέλεγκτος πληθωρισμός, δημόσιος τομέας πολύ δαπανηρός που λειτουργεί ως ταμείο βοηθητικών πόρων για τα κόμματα της εξουσίας και τέλος, πλήρης οικονομική παράλυση, η οποία κάθε δέκα χρόνια καθιστούσε απαραίτητες κάποιες αναπροσαρμογές που δημιουργούσαν νέα κύματα φτώχειας⁴¹. Παράλληλα, η χώρα θα συνεχίσει να έχει ως σημαντικότερο πρόβλημα την, παρά τις προσπάθειες, σημαντική έλλειψη υποδομών, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τα προβλήματα στον τομέα της υγείας ακόμα και την έλλειψη προϊόντων ευρείας κατανάλωσης. Ο παραπάνω πίνακας δίνει με ανάγλυφο τρόπο την οικονομική πραγματικότητα της Τουρκίας; *Συνεχής διακύμανση της μεταβολής του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος σε συνδυασμό με κάποια διαχρονική μεταβολή του προς τα πάνω που σε μεγάλο όμως βαθμό οφείλεται στην εισροή ξένου*

⁴⁰ Καραφωτάκης, Ε. «Η διαμόρφωση της σύγχρονης τουρκικής οικονομίας Μελέτες για την Τουρκία», Κέντρο Πολιτικής Έρευνας και Επικοινωνιών, 2000

⁴¹ Bozarslan, H. ο.π. σ.72-73

νομίματος από τους Τούρκους που είχαν μεταναστεύσει κυρίως στην τότε Δυτική Γερμανία παρά σε κάποια μορφή ενδογενούς οικονομικής ανάπτυξης.

Ωστόσο, εκτός από τα διόλου ασήμαντα οικονομικά προβλήματα, η Τουρκία είχε να αντιμετωπίσει τη *συνεχή πολιτική αστάθεια*, προϊόν της άσκησης του «δικαιώματος» του στρατού να επέμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους. Οι συνεχείς επεμβάσεις του στρατού την περίοδο αυτή που θα εκφραστούν με τα πραξικοπήματα του 1960, 1971 και 1980, θα τραυματίσουν την πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας. Μπορούμε έτσι να πούμε ότι στην πραγματικότητα λειτουργεί ένας οδυνηρός φαύλος κύκλος που θα οδηγήσει τη χώρα σε τέλμα. Τα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα οδηγούν στην επέμβαση των στρατιωτικών που με τη σειρά της θα οδηγήσει σε νέα επειδίνωση της κατάστασης κ.ο.κ.

▪ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ (1983-2002)

Στις δεκαετίες που προηγήθηκαν η τουρκική οικονομία ήταν δέσμια της δογματικής προσήλωσης στις αρχές του κρατισμού και στις αυταρχικές μεθόδους άσκησης της εξουσίας. Σε κάθε περίπτωση το κράτος είχε εξελιχθεί σε μοχλό της οικονομίας στηριζόμενο από μια ισχυρή επιχειρηματική ελίτ προερχόμενη στη συντριπτική της πλειοψηφία από τις τάξεις του στρατού και της γραφειοκρατίας. Από το 1980 όμως και μετά, – ιδιαίτερα δε μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας και τις εκλογές του 1983 – πραγματοποιούνται ριζικές αλλαγές στην οικονομική πολιτική της Τουρκίας. Κύριος στόχος της κυβέρνησης του Τουργκούτ Οζάλ αποτέλεσε η *φιλελευθεροποίηση της οικονομίας*. Οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν αναμφίβολα είχαν θετικές συνέπειες: Η *στροφή προς το εξαγωγικό εμπόριο*, η ταυτόχρονη άρση των εμποδίων στις εισαγωγές καθώς και η χορήγηση προνομίων στους εξαγωγείς εκτόξευσε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα σε υψηλά επίπεδα τις εξαγωγές της. Στο τελευταίο συνετέλεσε και ο πόλεμος μεταξύ Ιράν – Ιράκ που έδωσε την ευκαιρία στην Τουρκία να κάνει πολύ μεγάλες εξαγωγές και στις δύο χώρες. Η όλη προσπάθεια είχε επιφέρει τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα στον ιδιωτικό τομέα. Η οικονομική μεταρρύθμιση έδωσε τη δυνατότητα σε πολλές επιχειρήσεις να πραγματοποιήσουν άλματα και να φθάσουν στο σημείο να έχουν μεγάλης κλίμακας διεθνείς δραστηριότητες. Στην παραλιακή περίμετρο της Τουρκίας προέκυψαν εκατοντάδες νέες μονάδες, πολλές από τις οποίες εξελίχθηκαν σε μεγάλους ομίλους. Εξελίξεις σημειώθηκαν επίσης στο δημόσιο τομέα, στη νομισματική πολιτική και στην κλαδική εξειδίκευση⁴².

Συμπερασματικά, οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στον οικονομικό τομέα κατάφεραν να ενσωματώσουν τη χώρα στην παγκόσμια οικονομία. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ο ετήσιος μέσος όρος ανάπτυξης του ΑΕΠ ανήλθε στο 4,7 %, κατόρθωμα που θα ζήλευαν πολλές αναπτυσσόμενες χώρες της περιοχής, και που μπορεί να συγκριθεί μόνο με την οικονομική πρόοδο στην Άπω Ανατολή⁴³.

Στις αρχές του 1990 η οικονομία της Τουρκίας επηρεάζεται αρνητικά από τις διεθνείς εξελίξεις. Τόσο η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης⁴⁴ όσο και ο πόλεμος του Κόλπου και

⁴² Καραφωτάκης, Ε. ο.π.

⁴³ Μυισλή, Μ. «Διεύρυνση της Ε.Ε. : Οικονομικό όφελος και κόστος για την Τουρκία», Δεκέμβριος 2004

⁴⁴ Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης σήμαινε, έστω και παροδικά, απώλεια μίας μεγάλης εξαγωγικής αγοράς για την Τουρκία.

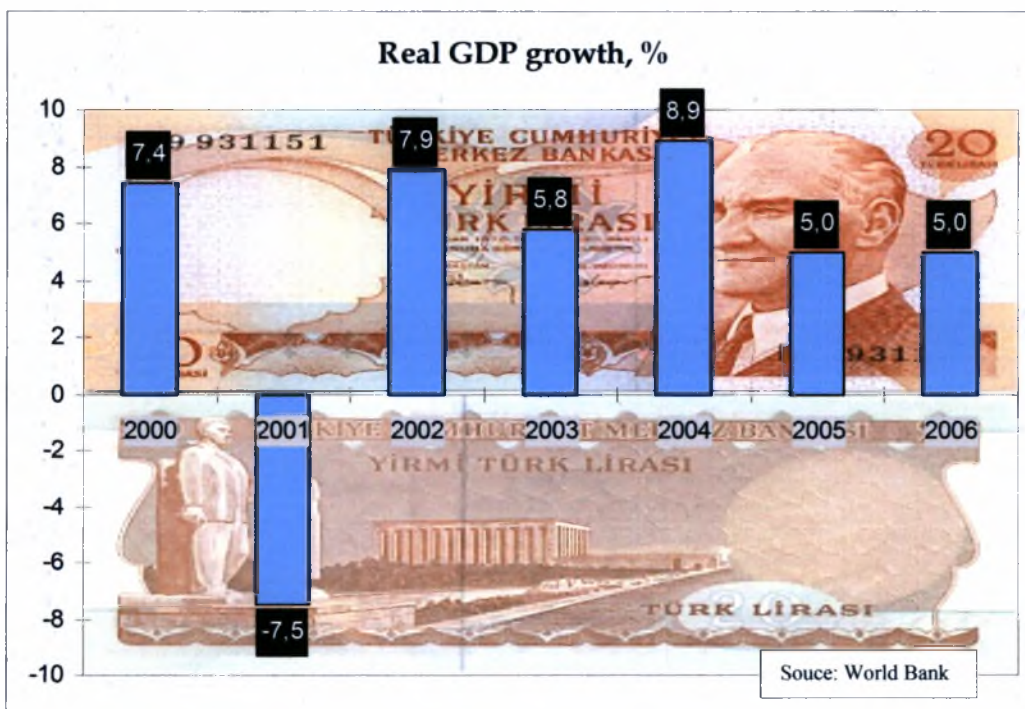
τέλος, η πολεμική αναταραχή στα Βαλκάνια επηρέασαν αρνητικά την οικονομία της Τουρκίας. Το σημαντικότερο ωστόσο οικονομικό εσωτερικό πρόβλημα της Τουρκίας αποτέλεσε η υπονόμευση που υπέστη ο ιδιωτικός τομέας από τα χαμηλών επιδόσεων οικονομικά του δημοσίου. Πράγματι, για το 1993 τα στοιχεία εθνικών λογαριασμών εμφανίζουν επιδείνωση με το έλλειμμα των δημοσίων λογαριασμών να φτάνει σε πάρα πολύ υψηλά επίπεδα. Το εξωτερικό χρέος, αν και είχε ανέλθει σε υψηλά επίπεδα δεν αποτελούσε ακόμη πρόβλημα λόγω επαρκών συναλλαγματικών αποθεμάτων. Τα πράγματα ωστόσο ήταν χειρότερα για τις εγχώριες βιομηχανίες, το εσωτερικό χρέος των οποίων άγγιξε πολύ υψηλά επίπεδα. Όπως γνωρίζουμε, ο εσωτερικός δανεισμός καλύπτεται από τις εγχώριες αγορές κεφαλαίου, ανεβάζοντας έτσι τα επιτόκια και στερώνοντας τον ιδιωτικό τομέα από πολύτιμη χρηματοδότηση. Εκτός αυτού, όσες ανάγκες δεν μπορούσε να καλύψει το δημόσιο με δανεισμό, τις κάλυπτε με βραχυπρόθεσμες προκαταβολές από την Κεντρική Τράπεζα οδηγώντας την οικονομία σε ένα άνευ προηγουμένου στασιμοληθωρισμό. Η κατάσταση αυτή συνέχιζε μετά τα μέσα της δεκαετίας του '90 να χειροτερεύει σε συνδυασμό με την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος με ρυθμούς που δεν αρμόζουν ούτε στο οικονομικό της επίπεδο της χώρας αλλά ούτε και στις απαιτήσεις του αναπτυξιακού της προγράμματος. Το μεγάλο κόστος της συνεχιζόμενης σε περιοχές της Νοτιοανατολικής Τουρκίας σύγκρουσης με τις ομάδες Κούρδων ανταρτών αλλά και η σύνεχη κούρσα των στρατιωτικών εξοπλισμών με την Ελλάδα – σε σημείο που θα μπορούσε να ειπωθεί με μικρή δόση υπερβολής ότι λάμβάνει χώρα μια σύγκρουση χαμηλής έντασης ανάμεσα στις δύο χώρες – φάνηκε να κάμπει την τουρκική οικονομία.

Η νέα παρέμβαση του στρατού (το «μεταμοντέρνο» πραξικόπημα) πραξικόπημα του 1996 που αναγκάζει τον πρωθυπουργό Ερμπαγκάν να παραιτηθεί), η κρατική ολιγωρία στο σεισμό της Κωνσταντινούπολης (17 Αυγούστου 1997) και η εκτεταμένη διαφθορά της κυβέρνησης Ετσεβίτ θα δώσει το τελικό χτύπημα στη γείτονα χώρα. Στα μέσα Φεβρουαρίου του 2001, στη διάρκεια μιας συνεδρίασης του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Αχμέτ Νετζνέτ Σεζέρ κατηγόρησε τον πρωθυπουργό Μπουλέντ Ετσεβίτ ότι «κυλιόταν στο βούρκο» και πέταξε το Σύνταγμα στο κεφάλι του Οζκάν, αντιπροέδρου της κυβέρνησης. Ο Ετσεβίτ εγκατέλειψε τη συνεδρίαση και στη συνέντευξη τύπου που έδωσε επέκρινε με εξαιρετική δριμύτητα τον πρόεδρο. Λίγα λεπτά αργότερα, πάνω από 10 δισεκατομμύρια δολάρια διέφυγαν από την Τουρκία. Η κερδοσκοπία με την τουρκική λίρα, η οποία μέσα σε λίγες μέρες έχασε πάνω από τη μισή της αξία, και τα αστρονομικά επιτόκια για πολύ μικρά διαστήματα προκάλεσαν τη *μεγαλύτερη κρίση φτώχειας στη χώρα* μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ενδεικτικά, το εξωτερικό χρέος ανέβηκε από 115,6 δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες, το 2000 σε 126 δισεκατομμύρια το 2002 ενώ πληθωρισμός και ανεργία έφτασαν σε πολύ υψηλά επίπεδα.⁴⁵ Η κρίση *επιδεινώθηκε οπωσδήποτε μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στο Μανχάταν (11.9.2001)* λόγω της προϊούσας ύφεσης στις μεγάλες δυτικές οικονομίες που είναι και οι σημαντικότεροι εμπορικοί εταίροι της χώρας. Σε κοινωνικό επίπεδο, η απόλυτα προφανής σχέση μεταξύ διαφθοράς, κερδοσκοπίας, κρίσης και πτώχευσης προκάλεσε το φόβο κοινωνικών αναταραχών. Μπροστά στην κρίσιμη αυτή κατάσταση, η κυβέρνηση θα καλέσει τον αντιπρόεδρο της Παγκόσμιας Τράπεζας Κεμάλ Ντερβίς προκειμένου να βγάλει την Τουρκία από το αδιέξοδο. Λαμβάνοντας ένα γιγαντιαίο «πακέτο» οικονομικής βοήθειας από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ο Ντερβίς θα καταφέρει να «ανανήψει» την τουρκική οικονομία παρά το μεγάλο κόστος που θα έχει αυτή η προσπάθεια. Τα προβλήματα όμως εσωτερικής συνοχής της κυβέρνησης Ετσεβίτ θα την οδηγήσουν στη διάλυση της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης και στην προκήρυξη εκλογών για τις 3 Νοεμβρίου 2002.

⁴⁵ Bozarslan, H. *ό.π.*, σ. 123-124

Η ΜΑΚΡΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: ΜΙΑ ΝΕΑ ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΑ ΑΡΧΗ

Η οξεία οικονομική κρίση που εκδηλώθηκε σε διάφορες φάσεις κατά τη διάρκεια του 2001 ώθησε σε βαθιά ύφεση την τουρκική οικονομία με σοβαρότατες αρνητικές επιπτώσεις τόσο σε μακροοικονομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ευημερίας των πολιτών. Έχοντας να αντιμετωπίσει το τεράστιο εσωτερικό και εξωτερικό χρέος της χώρας, το μεγάλο πληθωρισμό και τα εξαιρετικά υψηλά επιτοκία, η κυβέρνηση του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης έθεσε ως στόχο την προστασία της χώρας από την επανάληψη παρόμοιων κρίσεων, την ανάκαμψη και στη συνέχεια τη σταθεροποίηση και ενδυνάμωση της αναπτυξιακής πορείας. Το νέο οικονομικό πρόγραμμα που εξαγγέλθηκε μεταξύ άλλων περιελάμβανε την ανεξαρτησία της Κεντρικής Τράπεζας, την απλοποίηση του φορολογικού συστήματος, μεταρρυθμίσεις στην αγροτική πολιτική και την απλοποίηση των διαδικασιών για τις ξένες επενδύσεις και την επίτευξη των ιδιωτικοποιήσεων. Οι προσπάθειες αυτές χαιρέτιστηκαν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund), το οποίο κατά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2001, χορήγησε πακέτο έκτακτης ενίσχυσης 19 δις. δολλαρίων ενώ συμφώνησε για τη χορήγηση τριετούς δανείου 10 δις. δολλαρίων για την περίοδο 2004 - 2007. Η συνεπής εργασία των τουρκικών κυβερνήσεων προκειμένου να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που ανέλαβαν στο ΔΝΤ και η μεγάλη ταχύτητα με την οποία υιοθετήθηκαν οι δομικές μεταρρυθμίσεις, κάτι που οφείλεται κυρίως στο ψυχολογικό σοκ που υπέστη η αγορά και στη θέλησή της για μετασχηματισμό, συνετέλεσαν έτσι ώστε η κρίση του 2001, τέσσερα χρόνια αργότερα, να φαντάζει μακρινός εφιάλης.

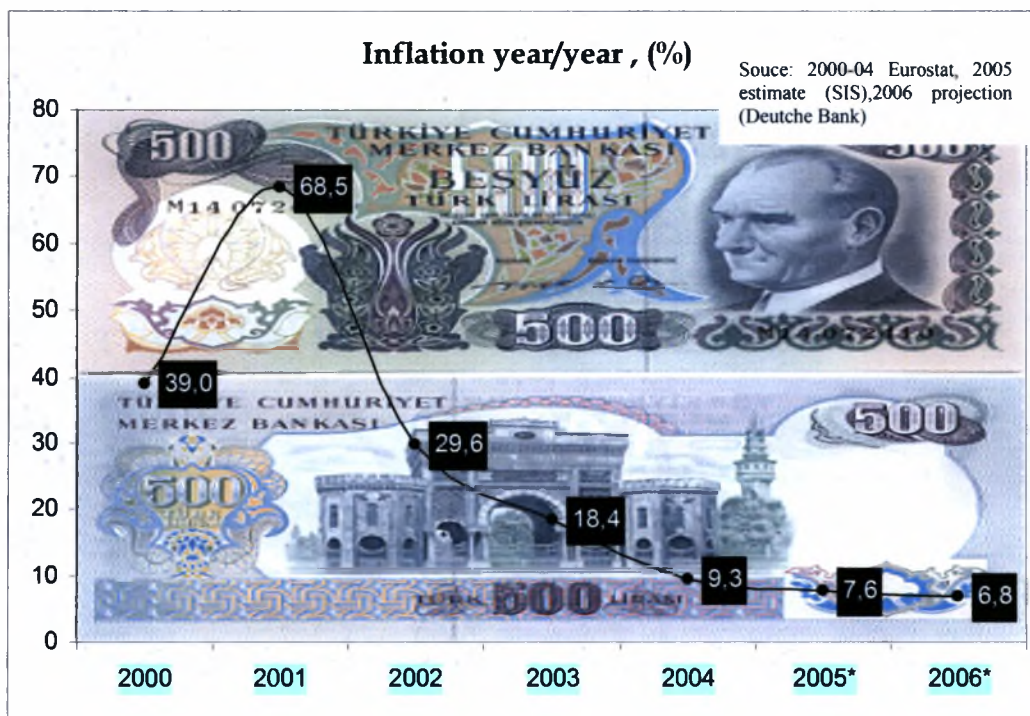
Πράγματι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η χώρα έχει παρουσιάσει οικονομική πρόοδο, έχοντας εμφανίσει δείγματα σταθερού μακροοικονομικού περιβάλλοντος αναγκάζοντας τον γενικό γραμματέα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας Ανάπτυξης, Donald Johnston να χαρακτηρίσει την οικονομική πρόοδο της Τουρκίας «εκπληκτική». Η επιτυχία της οικονομικής πολιτικής είχε αρκετές παραμέτρους.

☞ Πρώτον, τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης οι οποίοι μετά τους έντονα πτωτικούς ρυθμούς του 2001 (- 7,5 %), ακολούθησαν ανοδικούς ρυθμούς. Όπως

παρατηρούμε και στο παραπάνω διάγραμμα, το 2002 και το 2003 σημειώθηκε ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ 7,9% και 5,8 % αντίστοιχα. Η αυξητική τάση του ρυθμού ανάπτυξης συνεχίστηκε και κατά το 2004 με ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ κατά 8,9 %, επίδοση που ξεπέρασε ακόμα και τις προσδοκίες της κυβέρνησης. Την ίδια μάλιστα χρονιά, η Τουρκία σημείωσε τον υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης παγκοσμίως (13,5% το πρώτο εξάμηνο). Τέλος, οι προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου σε ό,τι αφορά το ρυθμό μεγένθυσης για τα έτη 2005 και 2006 μιλούν για άνοδο 5 %. Βλέπουμε λοιπόν ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών η Τουρκία έχει σημειώσει *υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης που υπερβαίνουν κατά πολύ τον ευρωπαϊκό ρυθμό ανάπτυξης* (ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης των ετών 2002 – 2005 τόσο εντός της Ε.Ε. των 15 μελών όσο και εντός της Ε.Ε. των 25 μελών ήταν 1,5 % ενώ ο αντίστοιχος ρυθμός ανάπτυξης εντός της Ευρωζώνης ανέρχεται μόλις στο 1,25 %).

☛ Δεύτερον, τον *πληθωρισμό*, καθώς το 2004 ο αριθμός ήταν μονοψήφιος (ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών – καταναλωτή διαμορφώθηκε στο 9,32 %) για πρώτη φορά από το 1972. Η εξέλιξη αυτή ήταν αποτέλεσμα της εφαρμογής ενός ισχυρού προγράμματος διαρθρωτικών αλλαγών με βασικούς άξονες την περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και την επίσης συγκρατημένη νομισματική πολιτική, η οποία αποσκοπούσε στη μείωση των επιτοκίων και στη σταθερότητα στην αγορά συναλλάγματος. Στο πλαίσιο αυτό εξάλλου οι τουρκικές κυβερνήσεις παραχώρησαν με νομοθετικές ρυθμίσεις μεγαλύτερη λειτουργική ανεξαρτησία στην Κεντρική Τράπεζα. Το αποτέλεσμα όλων αυτών των πολιτικών ήταν η *αποκλιμάκωση των ονομαστικών επιτοκίων, η προς τα πάνω ανατίμηση της τουρκικής λίρας και η μείωση του πληθωρισμού*. Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), ο πληθωρισμός για το 2005 θα ανέλθει σε 7,6 %, ενώ το 2006 θα υποχωρήσει περισσότερο, κοντά στο 6,8 %. (βλ. διάγραμμα)

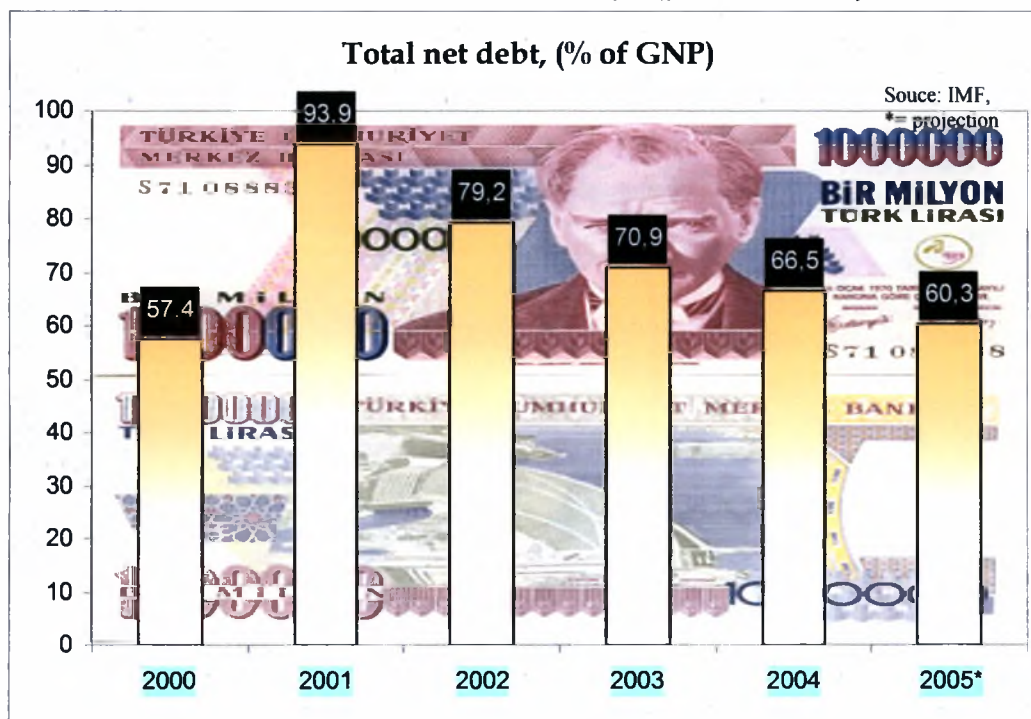

Η μείωση του ρυθμού αύξησης των τιμών χονδρικής και λιανικής, πέρα από τις ευνόητες θετικές συνέπειες που έχει για το επίπεδο οικονομικής ευημερίας των πολιτών, *αποκαθιστά την εμπιστοσύνη στην τουρκική οικονομία* και κυρίως επιτρέπει την εν γένει μείωση των πραγματικών επιτοκίων με αποτέλεσμα τη δυνατότητα

δανεισμού των επιχειρήσεων με ευνοϊκότερους όρους. Επί πλέον, η αποκλιμάκωση των επιτοκίων *επιδρά θετικά στην προσπάθεια σμίκρυνσης του δημόσιου χρέους*. Σε κάθε περίπτωση, η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης για τη γείτονα χώρα.

- ☛ Το τρίτο εμφανές σημείο ανάκαμψης της τουρκικής οικονομίας αφορά την *πορεία των δημόσιων οικονομικών*. Μετά την κατάρρευση του τραπεζικού συστήματος κατά την κρίση του 2001 και την πίεση που ασκήθηκε σε δημοσιονομικό επίπεδο λόγω της μεταφοράς του ελέγχου και των υποχρεώσεων των προβληματικών τραπεζών στο Ταμείο Εγγύησης Τραπεζικών Καταθέσεων (SDIF), οι τουρκικές κυβερνήσεις ακολούθησαν περιοριστική δημοσιονομική πολιτική που σε συνδυασμό με την χρηματοδότηση από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είχε επιτυχή αποτελέσματα. Στο γεγονός αυτό συνέβαλαν μεταξύ των άλλων η *αύξηση των εσόδων από τις ιδιωτικοποιήσεις, οι περικοπές των αγροτικών επιδοτήσεων και η μείωση του κόστους δανεισμού για το δημόσιο από την αποκλιμάκωση των επιτοκίων*. Ο τομέα του τουρισμού *εξελίχθηκε επίσης σε μια πολύ σημαντική πηγή εσόδων*⁴⁶. Έτσι, το 2004 ο προϋπολογισμός θα εμφανίσει πρωτογενές πλεόνασμα της τάξεως του 6,9 % του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (GNP), ποσοστό αυξημένο σε σχέση με τα δύο προηγούμενα έτη (6,2 % το 2003 και 4,9 % το 2002). Σε ό,τι αφορά τους δύο σημαντικότερους δείκτες που αφορούν τη δημόσια οικονομική, τα πράγματα είναι σαφώς εναθαρρυντικά:

Το καθαρό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί μειώθηκε αισθητά: από το επίπεδο του 90,5 % το 2001, σε 63,5 %, ποσοστό *κοντά στο κριτήριο του Μάαστριχτ*. Το ΔΝΤ σε

⁴⁶ Για τη σταθερά ανοδική πορεία του τουρισμού βλ. «Στα 19 δις. δολάρια τα έσοδα του 2005», *Το Βήμα της Κυριακής*, 09.10.05

έρευνα του μάλιστα εκτιμά ότι στο τέλος του 2009 το καθαρό δημόσιο χρέος θα μειωθεί ακόμη περισσότερο στο 53,8 %.⁴⁷

Αλλά και σε ό,τι αφορά το ισοζύγιο της γενικής κυβέρνησης, το δημοσιονομικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκε από 16 % το 2001 σε ποσοστό 7% το 2004 (βλ. διάγραμμα της επόμενης σελίδας) ενώ στο τέλος του 2005 εκτιμάται ότι το έλλειμμα θα πέσει κάτω από το 7 % του ΑΕΠ.

Η δημοσιονομική αυτή εικόνα έχει προκαλέσει *θετικά σχόλια τόσο από πλευράς του επιχειρηματικού κόσμου όσο και από τους διεθνείς πιστωτές της Τουρκίας.*

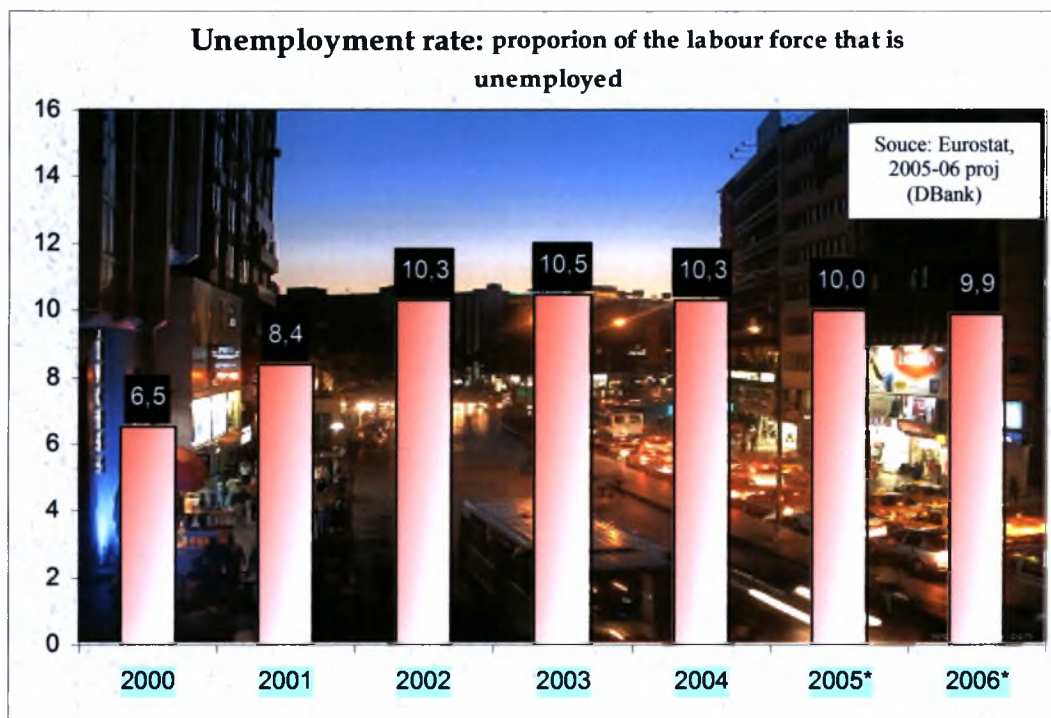
...ΑΛΛΑ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΠΑΡΕΛΘΕΙ

Στην προηγούμενη ενότητα, καταλήξαμε ότι οι μακροοικονομικές επιδόσεις της Τουρκίας την τελευταία τετραετία έχουν δημιουργήσει ένα ευνοϊκό πλαίσιο μακροοικονομικής και νομισματικής σταθερότητας. Όμως πέρα από την ευτυχή συγκυρία που διαμορφώνεται με βάση την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ορισμένους παράγοντες που επιφέρουν προβλήματα και κινδύνους για την τουρκική οικονομία. Καταρχήν, *στον τομέα της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας, η Τουρκία αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα.* Το ποσοστό απασχόλησης ανέρχεται μόλις σε 46,1 % απόρροια της πολύ μικρής συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας και του μεγάλου μεγέθους της παραοικονομίας (εκτιμάται ότι το μέγεθος της ξεπερνάει το 30 % του επίσημου ΑΕΠ) και. Το τελευταίο σημαίνει ότι πολλοί εργαζόμενοι δεν πληρώνουν φόρους, με ό,τι αυτό σημαίνει για τη

⁴⁷ IMF Country Report No. 04/227, July 2004, σ.50

δημοσιονομική σταθερότητα του κράτους, και αφ' ετέρου δε λαμβάνουν κοινωνικές παροχές.⁴⁸

Η ανεργία επίσης, εξακολουθεί να αποτελεί βασικό πρόβλημα. Τα επίσημα στοιχεία για το 2004 θέλουν την ανεργία να κυμαίνεται στο 10,3 %, (βλ. διάγραμμα) όμως το

πραγματικό ποσοστό είναι πολύ μεγαλύτερο κυρίως λόγω της μη καταγεγραμμένης εργασίας και της υποαπασχόλησης του αγροτικού τομέα (ουσιαστικά πρόκειται για περίπτωση συγκαλυμμένης ανεργίας). Ιδιαίτερα ανησυχητικά είναι επίσης τα στοιχεία για την ανεργία των νέων (έως 25 ετών) που θέλουν την ανεργία να κυμαίνεται στο 19,6 %. Για το 2005 και το 2006 η Deutsche Bank προβλέπει μια μικρή μόνο μείωση της ανεργίας στο 9,9 %⁴⁹

Ο μεγαλύτερος ωστόσο κίνδυνος για την τουρκική οικονομία είναι το *έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχόντων λογαριασμών της χώρας*. Μετά την χρηματοοικονομική κρίση του 2001, η τουρκική λίρα εμφάνισε έντονα σημάδια ανάκαμψης σε σχέση με ένα καλάθι ισχυρών νομισμάτων. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των εισαγωγών. Όμως η ισχυρή λίρα ενθαρρύνοντας τις εισαγωγές, φαίνεται να διαβρώνει την ανταγωνιστικότητα της τουρκικής βιομηχανίας τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό οδηγώντας σε μια διεύρυνση του εν λόγω ελλείμματος. Προς το παρόν το έλλειμμα βρίσκεται υπό έλεγχο χάρη στη δανειοδότηση και την καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου καθώς και τις ισχυρές εισροές κεφαλαίων τοποθετούμενα στην εγχώρια χρηματαγορά.

Τα δεδομένα αυτά όμως δε δίνουν πολλά περιθώρια αντιδράσεων σε περίπτωση εμφάνισης στοιχείων κρίσης. Το χρηματιστήριο καταρρίπτει σημειώνει συνεχώς ανοδικά ρεκόρ αλλά η άμεση σύνδεση της πολιτικής επικαιρότητας με τη χρηματιστηριακή κίνηση απειλεί ανά πάσα στιγμή την ομαλότητα. Αν ληφθεί υπόψη το γεγονός της ρευστότητας στην εσωτερική πολιτική (σύγκρουση μεταξύ του κεμαλικού κατεστημένου και σημερινής πολιτικής ηγεσίας, ενδεχόμενο πρόωρων εκλογών κ.α.)

⁴⁸ «Μια ελπιδοφόρα αρχή», Economist, Καθημερινή, τεύχος Απριλίου 2005

⁴⁹ Μαντικίδης, Τ. «Το μετέωρο βήμα της Τουρκίας», Το Βήμα της Κυριακής, 09.10.05

και στα κύρια κεφάλαια της εξωτερικής πολιτικής όπως είναι οι τουρκοαμερικανικές και οι τουρκοευρωπαϊκές σχέσεις, εύκολα προκύπτει το συμπέρασμα ότι η πολιτική παράμετρος μπορεί ανά πάσα στιγμή να μεταβάλλει αρνητικά την κατάσταση.

Επιπλέον, αρκετοί αναλυτές θεωρούν ότι το έλλειμα του ισοζυγίου τρέχουσων λογαριασμών, που – προβλέπεται να φτάσει φέτος τα 22 δις. δολάρια, ήτοι στο 5,77 % του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος – μπορεί να πυροδοτήσει ακόμα και μια αιφνίδια αλλαγή της συναλλαγματικής ισοτιμίας, αν το επενδυτικό κλίμα καταστεί αρνητικό από παράγοντες όπως οι υψηλές πετρελαϊκές τιμές⁵⁰.

Σε κάθε περίπτωση είναι δεδομένο ότι οι πολιτικές εξελίξεις και η πορεία των πολιτικών μεταρρυθμίσεων θα επηρεάσουν την οικονομική πορεία της χώρας καθιστώντας την πρόοδο της τουρκικής οικονομίας ιδιαίτερα εύθραυστη.

ΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Είναι προφανές ότι τα δημογραφικά μεγέθη μιας χώρας και οι οικονομικές της επιδόσεις αλληλοεπιδρούνται. Αν και η διακύμανση του πληθυσμού και η ηλικιακή του διάρθρωση επηρεάζονται και από άλλους παράγοντες, όπως κοινωνικούς και θρησκευτικούς, η σχέση δημογραφίας και οικονομίας είναι στενή.

Τα δημογραφικά μεγέθη της Τουρκίας έχουν αποτελέσει κατά καιρούς αντικείμενο επιφυλάξεων αλλά και προσδοκιών σχετικά με την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο πληθυσμός της Τουρκίας εγγίζει σήμερα τα 71 εκατομμύρια κατοίκους. Έχει δηλαδή μεγαλύτερο πληθυσμό από κάθε άλλο κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με μοναδική εξαίρεση τη Γερμανία. Όμως η Τουρκία δεν εμφανίζει μόνο μεγάλο πληθυσμό αλλά και υψηλό ρυθμό αύξησής του. Παρατηρώντας έτσι στον επόμενο πίνακα με τις δημογραφικές προβολές των Ηνωμένων Εθνών, βλέπουμε ότι το 2015 – που αποτελεί και μια πιθανή ημερομηνία ένταξης – ο πληθυσμός της Τουρκίας προβλέπεται να ανέλθει στα 82 εκατομμύρια εξισούμενος με αυτόν της Γερμανίας. Οι προβλέψεις όμως για το 2025 καθιστούν την Τουρκία το πρώτο σε πληθυσμό κράτος της Ε.Ε. με 87 εκατομμύρια κατοίκους ήτοι το 15,5 % του πληθυσμού της Ε.Ε.. Τέλος, τα στοιχεία για

⁵⁰ «Οι κίνδυνοι δεν έχουν παρέλθει για την τουρκική οικονομία», Καθημερινή, 23.12.05

το έτος 2050, αν και μια τόσο μακροπρόθεσμη πρόβλεψη καθίσταται επισφαλής,

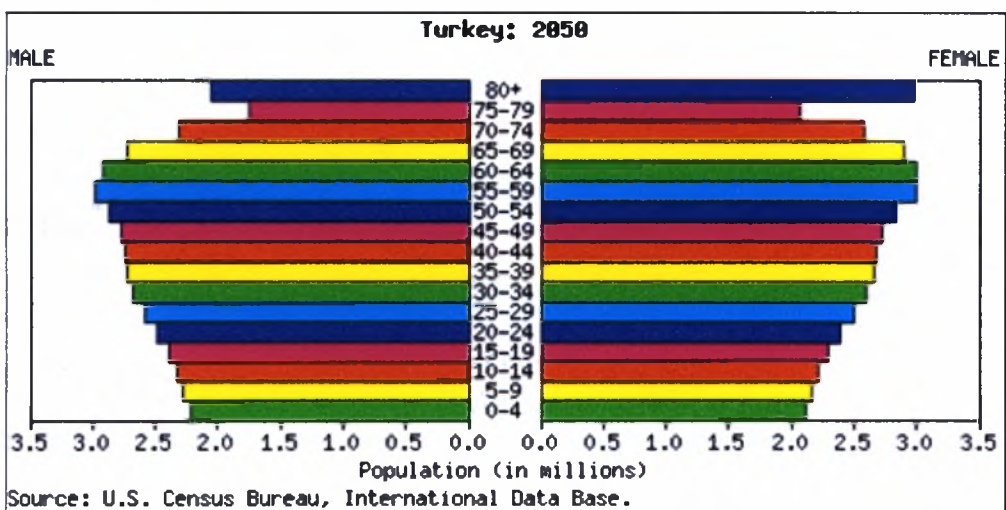
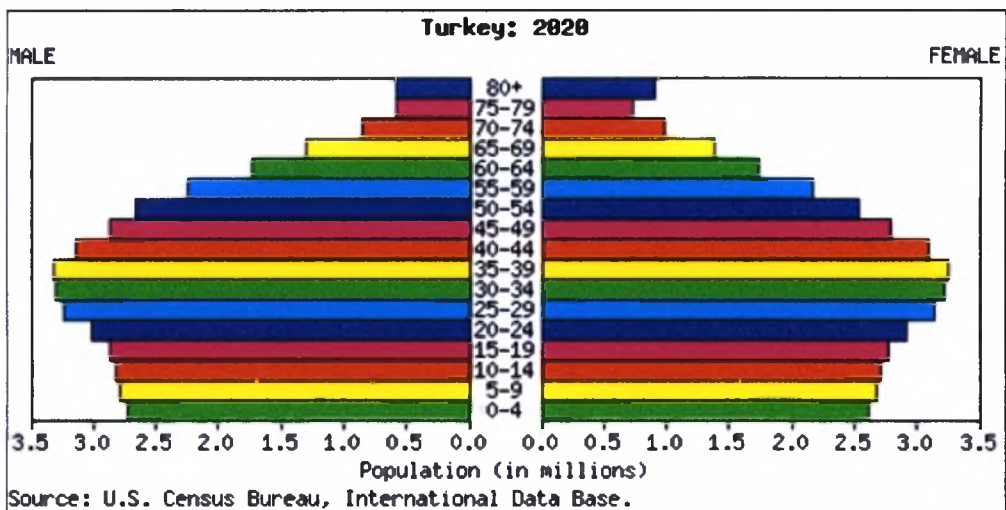
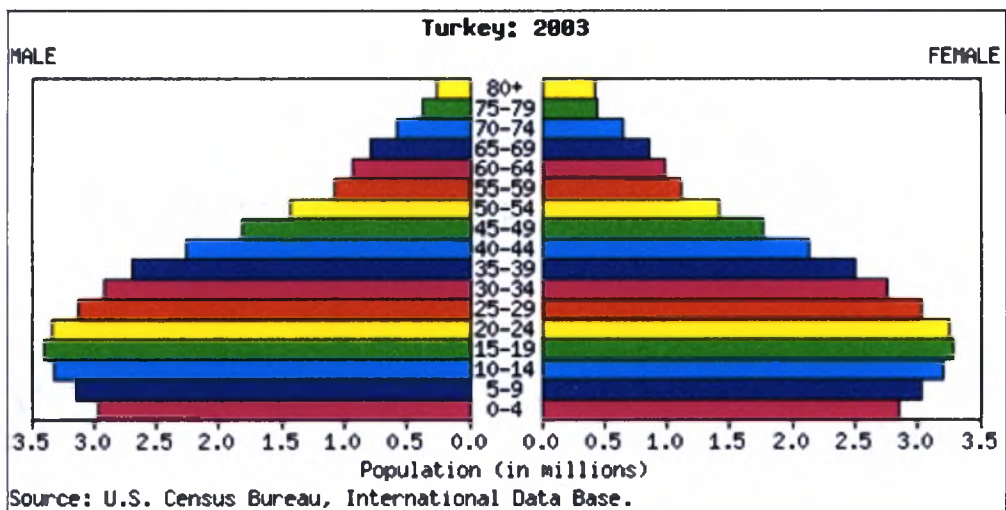
(thousands)	2003	2015	2025	2050
Austria	8116	8058	7979	7376
Belgium	10318	10470	10516	10221
Bulgaria	7897	7167	6609	5255
Czech Republic	10236	10076	9806	8553
Denmark	5364	5447	5469	5273
Finland	5207	5284	5289	4941
France	60144	62841	64165	64230
Germany	82476	82497	81959	79145
Greece	10976	10944	10707	9814
Hungary	9877	9324	8865	7589
Italy	57423	55507	52939	44875
Netherlands	16149	16791	17123	16954
Poland	38587	38173	37337	33004
Portugal	10062	10030	9834	9027
Romania	22334	21649	20806	18063
Slovakia	5402	5441	5397	4948
Spain	41060	41167	40369	37336
Sweden	8876	8983	9055	8700
UK	59251	61275	63287	66166
Turkey	71325	82150	88995	97759
Total EU 25	454187	456876	454422	431241
Total EU27	484418	485692	481837	454559
Total EU28 (incl Turkey)	555743	567842	570832	552318
Turkey as % of EU 28	12.8%	14.4%	15.5%	17.7%

Source: UN World Population Division: World Population Prospects: the 2002 Revision

δείχνουν ότι ο πληθυσμός της Τουρκίας θα εγγιζει τα 97 εκατομμύρια κατοίκους.

Ενδιαφέρον έχει επίσης να παρατηρήσουμε την ηλικιακή διάρθρωση του τουρκικού πληθυσμού. Στους πίνακες της επόμενης σελίδας, είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε ότι η πλειονότητα του τουρκικού πληθυσμού αποτελείται από ανθρώπους που βρίσκονται σε νέα, παραγωγική ηλικία. Αν και η αριθμητική αυτή υπεροχή τις επόμενες δεκαετίες θα αρχίσει να ανατρέπεται, η αναλογία των νέων επί του πληθυσμού θα συνεχίσει να είναι υψηλή, ιδιαίτερα μάλιστα αν γίνει σύγκριση με τα περισσότερα κράτη της Ε.Ε., τα οποία χαρακτηρίζονται από τη γήρανση του πληθυσμού της.

Τα δημογραφικά αυτά χαρακτηριστικά έχουν τόσο αρνητικά όσο και θετικά σημεία: Η γήρανση του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης δε μπορεί παρά να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία μέσω της μείωσης του εργατικού δυναμικού και της παράλληλης αύξησης του αριθμού των συνταξιοδοτούμενων. Έτσι, κατά την προσεχή 20ετία θα αυξηθεί κατά 17 εκατομμύρια ο αριθμός των προσώπων που έχουν υπερβεί την κανονική ηλικία συνταξιοδότησης (δηλ. τα 65 έτη) ενώ στο εσωτερικό αυτής της

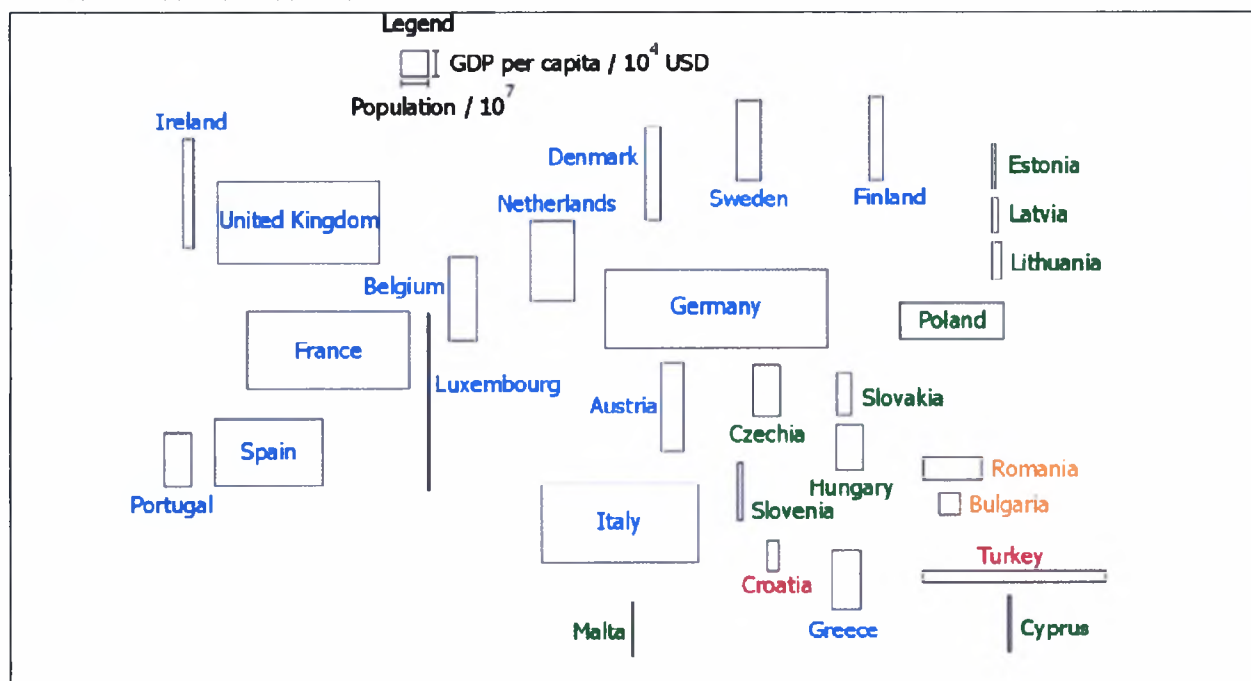

ομάδας ο αριθμός των υπερηλίκων (άνω των 80 ετών) θα αυξηθεί κατά 5,5 εκατομμύρια. Κάτι τέτοιο όμως θα δημιουργήσει πίεση στα ασφαλιστικά συστήματα καθώς θα παρατηρηθεί ραγδαία μείωση του λόγου των εισφερόντων προς τους επωφελούμενους.

Σήμερα, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες οι συνταξιοδοτικές δαπάνες αντιστοιχούν στο ένα δέκατο περίπου του ΑΕΠ. Αν υποθέσουμε ότι δεν θα υπάρξουν αλλαγές στα θεσμοθετημένα δικαιώματα ή τις παροχές, η γήρανση του πληθυσμού, αφ' εαυτής, θα οδηγήσει σε αύξηση αυτού του ποσοστού κατά 30 έως 50 τοις εκατό, κατά τη διάρκεια

των επόμενων 3-4 δεκαετιών⁵¹. Το ζήτημα είναι κατά πόσον οι οικονομίες των ευρωπαϊκών κρατών, στις οποίες αυτή τη στιγμή επικρατεί ύφεση, μπορούν να ανταποκριθούν σε αυτή την πρόσθετη χρηματοδοτική υποχρέωση. Επειδή όμως η απάντηση σε ένα τέτοιο ερώτημα θα είναι πιθανότατα αρνητική, θα πρέπει να στραφούμε σε λύσεις όπως η εξασφαλιση ευρύτερης βάσης για τα συστήματα κοινωνικής προστασίας μέσω υψηλότερου ποσοστού απασχόλησης των προσώπων που είναι σε ηλικία εργασίας. Με αλλά λόγια θα πρέπει να αυξήσουμε την ομάδα των εισφερόντων στα ασφαλιστικά ταμεία. Εδώ ακριβώς βρίσκεται το όφελος από μια πιθανή ένταξη της Τουρκίας. Η ενσωμάτωση μιας χώρας 70 εκατομμυρίων με νεανικό και δυναμικό πληθυσμό ο οποίος θα αποτελέσει ταυτόχρονα και φθηνό εργατικό δυναμικό και σαφείς αυξητικές τάσεις – έστω και αν ο ρυθμός αύξησης αναμένεται να παρουσιάσει κάμψη – αναμένεται να έχει ευεργετικά αποτελέσματα στα συστήματα ασφάλισης. Αν και η στήριξη των συνταξιοδοτικών προγραμμάτων, δεν είναι βέβαιο ότι θα συμβεί καθώς θα εξαρτηθεί από ένα πλήθος παραγόντων, είναι βέβαιο ότι τα σημερινά μεγέθη της Τουρκίας αφήνουν πολλές υποσχέσεις.

Ο μεγάλος και αυξανόμενος πληθυσμός όμως της Τουρκίας δεν λειτουργεί μόνο κατά τρόπο θετικό για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Φυσικά το μέγεθος του πληθυσμού από μόνο του δε μπορεί να αποτελέσει πρόβλημα. Και αυτό γιατί υπάρχουν ήδη κράτη – μέλη όπως η Γερμανία, η Γαλλία και η Ιταλία των οποίων ο πληθυσμός τους υπερβαίνει κατά πολύ τον πληθυσμό των περισσότερων κρατών της Ε.Ε. Κατά το παρελθόν επίσης (1973), η Ευρωπαϊκή Ένωση βρέθηκε αντιμέτωπη με την προοπτική εισόδου του Ηνωμένου Βασιλείου, του οποίου ο πληθυσμός την περίοδο εκείνη ανέρχονταν στα 50 εκατομμύρια. Το πρόβλημα στην περίπτωση της Τουρκίας είναι ότι τα προαναφερθέντα μεγάλα σε πληθυσμό κράτη εμφανίζουν τις πιο ανεπτυγμένες οικονομίες. Αντίθετα, το κατα κεφαλήν εισόδημα της Τουρκίας αντιπροσωπεύει το μισό αυτού των δέκα νέων κρατών – μελών και μόνο το ένα τέταρτο του αντίστοιχου εισοδήματος της Ευρώπης των «Δεκαπέντε». Η Τουρκία δηλαδή είναι μια μεγάλη και φτωχή χώρα, της οποίας η πληθυσμιακή αύξηση ακυρώνει μερικώς τουλάχιστον τα οφέλη από τους όποιους υψηλούς ρυθμούς μεταβολής του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος.

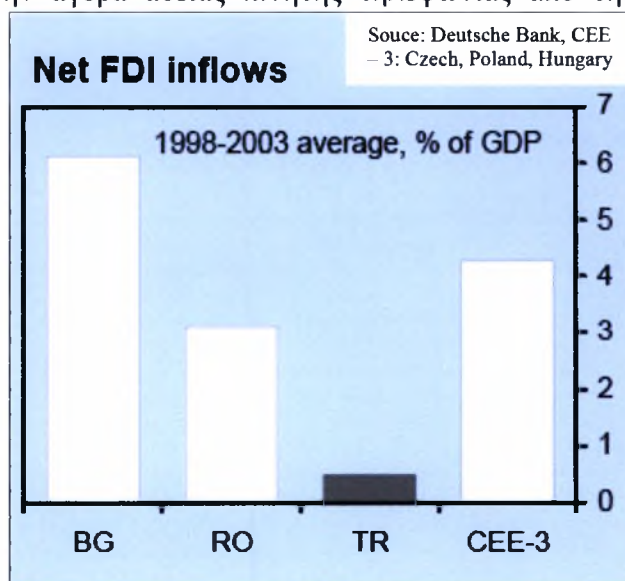
⁵¹ «Ένα Μοντέλο Συνταξιοδοτικής Μεταρρύθμισης για την Ευρώπη του 21ου αιώνα», Κοινωνικός Διάλογος και Επαγγελματική Κατάρτιση στη Νέα Οικονομία, Social Dialogue.net, 20.03.03

Το διάγραμμα της προηγούμενης σελίδας απεικονίζει πολύ χαρακτηριστικά αυτή την κατάσταση.

Ο ΚΡΙΣΙΜΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Η σπουδαιότητα των άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ) είναι προφανής, καθώς τα τελευταία χρόνια η προσέλκυση άμεσων επενδύσεων σε μορφή κεφαλαίων από το εξωτερικό θεωρείται ένα από τα πιο φλέγοντα θέματα που απασχολούν τη διεθνή οικονομία. Η άμεση ξένη επένδυση παίρνει, συνήθως, τη μορφή κεφαλαιακών εκροών από μια μεγάλη εταιρεία προς την αλλοδαπή θυγατρική της. Γενικότερα, όμως, ως άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) θα μπορούσαμε να ορίσουμε όλες τις μεταβιβαστικές ροές που προέρχονται από τη λειτουργία των μεγάλων πολυεθνικών επιχειρήσεων και περιλαμβάνουν κεφάλαιο, τεχνογνωσία, management και marketing. *Οι άμεσες ξένες επενδύσεις συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής ή μιας χώρας, οδηγώντας σε μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ και βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητά της. Επιπλέον, βοηθούν καθοριστικά στη μείωση της ανεργίας και στην αύξηση της παραγωγικότητας του εργατικού δυναμικού της.* Επίσης, μέσω των άμεσων ξένων επενδύσεων επιτυγχάνεται η μεταφορά τεχνογνωσίας και γενικά η διάχυση των αποτελεσμάτων της έρευνας και τεχνολογίας.

Η Τουρκία παρ' όλο το ενδιαφέρον που συγκεντρώνει ως αγορά, *δεν καταφέρνει να προσελκύει σημαντικά ποσά ξένων κεφαλαίων για άμεσες επενδύσεις.* Πράγματι η πολιτική και (μάκρο)οικονομική αστάθεια των τελευταίων ετών σε συνδυασμό με τα γραφειοκρατικά εμπόδια, την υψηλή φορολογία και την απουσία ριζικών πολιτικών φιλελευθεροποίησης της οικονομίας, είχαν ως αποτέλεσμα την πολύ μικρή εισροή άμεσων ξένων επενδύσεων. Η ετήσια ροή ξένων αμέσων επενδύσεων δεν υπερβαίνει συνήθως το \$1 δις ετησίως. Αυτό ίσχυσε καθ' όλη την δεκαετία του '90. Το 2001 αποτέλεσε μάλλον έτος - εξαίρεση καθώς τα \$3,3 δις. ξένων κεφαλαίων που απορρόφησε οφείλονταν κυρίως στην αγορά άδειας κινητής τηλεφωνίας από την ιταλική TIM. Το 2002 τα ξένα κεφάλαια ανήλθαν σε \$1 δις. Αν θελήσουμε επίσης να μετρήσουμε την εισροή των ξένων επενδύσεων ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) θα διαπιστώσουμε ότι οι ξένες επενδύσεις δεν ξεπερνούν το 1 % του ΑΕΠ. Η αποτυχία προσέλκυσης ξένων επενδύσεων γίνεται περισσότερο έντονη αν επιχειρήσουμε να συγκρίνουμε τα στοιχεία της Τουρκίας με τα αντίστοιχα χωρών όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία και η Τσεχία (ήδη μέλη της Ένωσης) καθώς και της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας (που αναμένεται πολύ σύντομα να ενταχθούν). Στο παραπάνω διάγραμμα βλέπουμε ότι κατά μέσο όρο την περίοδο 1998 - 2003, οι άμεσες ξένες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Τουρκία υστερούν σημαντικά. Βέβαια, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι χώρες αυτές αυτές αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα οικονομιών που βρίσκονται σε

κατά μέσο όρο την περίοδο 1998 - 2003, οι άμεσες ξένες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Τουρκία υστερούν σημαντικά. Βέβαια, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι χώρες αυτές αυτές αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα οικονομιών που βρίσκονται σε

μετάβαση και έτσι έχουν πραγματοποιήσει εκτεταμένα προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων και φιλελευθεροποίησης της οικονομίας. Σε κάθε περίπτωση όμως, η Τουρκία θα πρέπει να αντιμετωπίσει αυτόν τον ανταγωνισμό ως προς την προσέλκυση ξένων επενδύσεων.

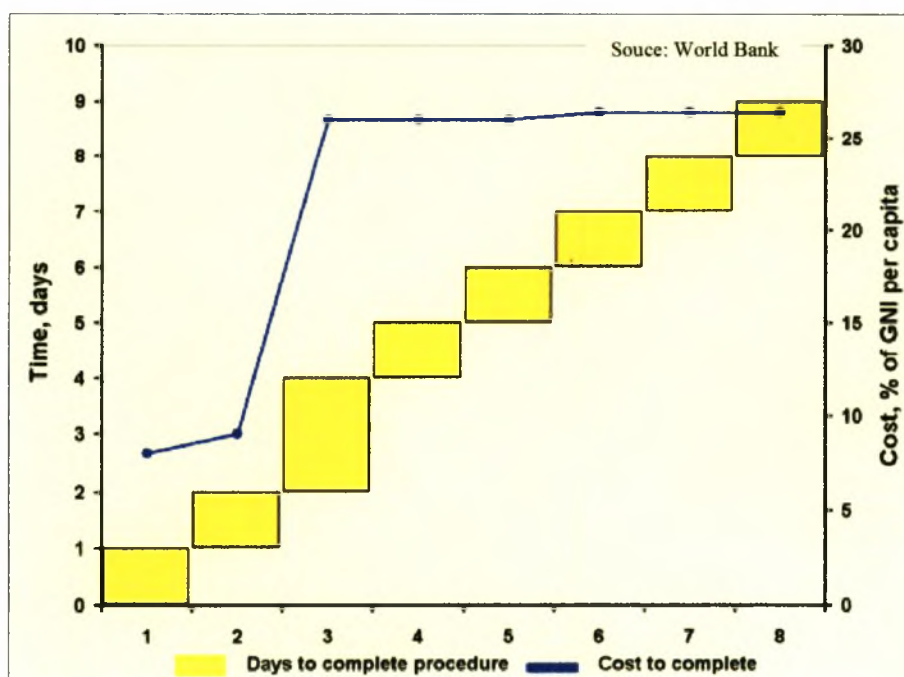
Αντίθετα όμως με τις υπάρχουσες συνθήκες, οι προοπτικές της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων είναι αναμφίβολα θετικές. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε μια σειρά παραγόντων:

Καταρχάς, η γεωγραφική θέση της χώρας, που βρίσκεται στο σταυροδρόμι μεταξύ Ανατολής και Δύσης καθώς και κοντά στις αγορές των χωρών της Μέσης Ανατολής, της Κεντρικής Ασίας και της Βόρειας Αφρικής αποτελεί από μόνη της έναν πόλο έλξης επενδύσεων. Η συνεχής αύξηση του πληθυσμού της χώρας σε συνδυασμό με την αύξηση της αγοραστικής δύναμης των κατοίκων έχουν καταστήσει την Τουρκία μια δυναμική και προσοδοφόρα αγορά. Ιδιαίτερα σημαντικό επίσης πλεονεκτήματα αποτελεί η ύπαρξη εξειδικευμένου και πειθαρχημένου και ταυτόχρονα χαμηλού κόστους εργατικού δυναμικού.

Όμως η πρόβλεψη για αύξηση των ξένων επενδύσεων πηγάζει εκτός των παραπάνω παραγόντων και από τις πρόσφατες οικονομικές επιδόσεις και την αποτελεσματικότητα της σημερινής κυβέρνησης.

Έτσι, η ταχεία ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας την τελευταία τριετία, η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού και η γενικότερη βελτίωση όλων των οικονομικών μεγεθών είχαν ως αποτέλεσμα την σταθεροποίηση της οικονομίας.

Σε επίπεδο πολιτικών πρωτοβουλιών, ο νέος νόμος για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων, ο οποίος ενεργοποιήθηκε στα μέσα του 2003 έχει μεταβάλει ριζικά το υφιστάμενο ως πρότινος καθεστώς. Με τη νέα νομοθεσία απλουστεύθηκε συνολικά το καθεστώς ίδρυσης νέων εταιρειών καθώς δεν απαιτείται πλέον άδεια από το υπουργείο παρά μόνο η σύνταξη συμβολαιογραφικής πράξης και η υποβολή της στο Εμπορικό Μητρώο. Επίσης, αποφασίστηκε η ίση μεταχείριση μεταξύ εγχωρίων και αλλοδαπών επενδύσεων, καταργήθηκε η προϋπόθεση εισαγωγής ποσού 50.000 δολλ. ανά αλλοδαπό φυσικό ή νομικό πρόσωπο που συμμετείχε στην νέα εταιρεία και επετράπη μεταξύ των άλλων η ελεύθερη μεταφορά των κερδών, μερισμάτων, αμοιβών και λοιπών

δικαιωμάτων. Σύμφωνα με μελέτη της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο χρόνος που απαιτείται πλέον για τη σύσταση μιας επιχείρησης είναι περίπου 9 μέρες ενώ το κόστος ανέρχεται σε \$944.33 (βλ. το παραπάνω διάγραμμα)

Το πρόγραμμα των ιδιωτικοποιήσεων είχε επίσης θετικά αποτελέσματα. Το κράτος έχει αποσυρθεί εντελώς από τομείς όπως οι ζωοτροφές, τα γαλακτοκομικά προϊόντα, η επίγειες αεροπορικές υπηρεσίες (handling), η διανομή πετρελαίου, τα τσιμέντα. Σε ορισμένους άλλους τομείς, όπως η κλωστοϋφαντουργία, ο τουρισμός, τα ιχθυηρά και η αγορά κρεάτων, ο μηχανισμός λήψης αποφάσεων μεταβιβάσθηκε στον ιδιωτικό τομέα, ενώ σημαντικά βήματα έγιναν σε ό,τι αφορά την πώληση κρατικών τραπεζών.

Τέλος αξίζει να αναφέρουμε την προσπάθεια της κυβέρνησης για *μείωση της φορολογίας των επιχειρήσεων*⁵² καθώς και την *σύσταση Μόνιμης Συμβουλευτικής Επιτροπής για ξένες επενδύσεις* (Investment Advisory Council)

Σημαντικότερο ρόλο ωστόσο στην όλη διαδικασία προσέλκυσης ξένων επενδύσεων αναμένεται να διαδραματίσει *η ίδια η διαδικασία των ενταξιακών διαπραγματεύσεων*. Εκτιμάται ότι οι έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων θα βελτιώσει ακόμα περισσότερο το οικονομικό και επενδυτικό κλίμα (το χρηματιστήριο της Κωνσταντινούπολης καταγράφει διαρκή άνοδο) σε συνδυασμό με τη σταδιακή ενσωμάτωση του κοινοτικού κεκτημένου.

Έτσι η Τουρκία προσέλκυσε άμεσες ξένες επενδύσεις 1,7 δισ. δολ. το 2003 και 2,8 δισ. δολ. το 2004 ενώ εκτιμάται ότι στα τέλη του 2005 θα έχει συγκεντρώσει άμεσες ξένες επενδύσεις άνω των 5 δισ. Δολαρίων. Ήδη η Τουρκία αποτελεί πλέον βάση παραγωγής πολλών εταιρειών κατασκευής οχημάτων (Ford, Toyota, Renault, Mercedes, Hyundai, κ.λπ.) αλλά και σειράς άλλων καταναλωτικών προϊόντων όπως ηλεκτρικές συσκευές⁵³. Θα λέγαμε ότι η Τουρκία απειλεί να μετατραπεί στο μεγάλο «βιομήχανο» της γηραιάς ηπείρου. Οι Ευρωπαίοι αγοράζουν πολλά είδη που πλέον κατασκευάζονται στο τουρκικό έδαφος, στο οποίο οι ευρωπαϊκές εταιρίες βρίσκουν φθηνά εργατικά χέρια για τις θυγατρικές που εγκαθιστούν εκεί, αλλά λίγους πελάτες για τα ευρωπαϊκά προϊόντα καθώς το βιοτικό επίπεδο και η αγοραστική δύναμη είναι χαμηλά. Σύμφωνα με δηλώσεις Τούρκου υπουργού Οικονομίας, Αλι Μπαμπατσάν, στην τριετία 2006-2008 η κυβέρνηση θα επιδιώξει να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις 16 δισ. δολαρίων. Χαρακτηριστικό των ευνοϊκών προοπτικών είναι ότι η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά ότι η Τουρκία μπορεί να εξελιχθεί σε «τίγρη» της Ευρώπης, θεωρώντας ότι η οικονομία της υποψήφιας προς ένταξη μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στις διεθνείς αγορές.

Παρά λοιπόν τις οποίες αδυναμίες της τουρκικής οικονομίας, νομίζουμε ότι *η Τουρκία έχει πολλά να περιμένει σε ό,τι αφορά το κεφάλαιο της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων* αρκεί βέβαια να παγιωθούν και να διευρυνθούν οι σημερινές μεταρρυθμιστικές πολιτικές της κυβέρνησης.

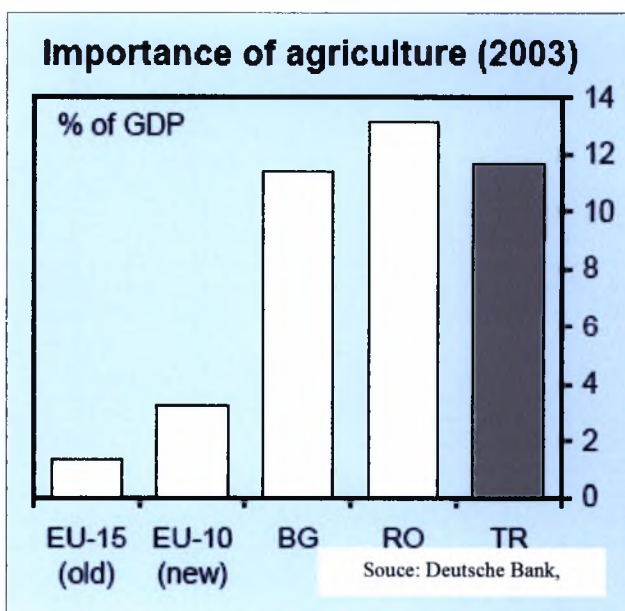
⁵² Ο Τούρκος πρωθυπουργός δήλωσε ότι η εταιρική φορολογία θα μειωθεί από την 1^η Ιανουαρίου 2006 από το 30% στο 20%. Αυτό συνεπάγεται ότι οι συνολικές φορολογικές επιβαρύνσεις για όλες τις εταιρείες θα μειωθούν στο 28% από το 37%, «Ο Ερντογάν ρίχνει τους φόρους στο 20 %», *Το Βήμα της Κυριακής*, 04.12.05

⁵³ «Τουρκία: Οικονομία - Επενδύσεις - Εμπόριο», Annual Report, Μάιος 2004, Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη - Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΛΑΔΩΝ ΣΤΟ ΑΕΠ – Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Η συνεισφορά των επι μέρους κλάδων στο ΑΕΠ έχει σε μεγάλο βαθμό απασχολήσει τους αναλυτές. Παρατηρώντας κανείς το διάγραμμα με τη συμμετοχή των κλάδων στο ΑΕΠ θα διαπιστώσει ότι εκ πρώτης όψεως η κατάσταση δεν είναι πολύ διαφορετική απ' ό,τι στα κράτη – μέλη της Δυτικής Ευρώπης. Ο τριτογενής τομέας της οικονομίας, οι υπηρεσίες αποτελούν το πρωταγωνιστή της οικονομικής δραστηριότητας σε ποσοστό 61,7 %, παρά την πίεση των των συνεπειών της οικονομικής κρίσης. Ακολουθεί ο δευτερογενής τομέας της μεταποίησης, η συμμετοχή του οποίου στο ΑΕΠ ανέρχεται στο 27,2 %. Ο αγροτικός τομέας τέλος ,μειούμενος με την πάροδο των ετών, συμμετέχει σε ποσοστό 11,1 % . *Το μέγεθος του πρωτογενούς τομέα της οικονομίας εκ πρώτης όψεως φαντάζει πελώριο* ιδιαίτερα συγκριθεί με το μερίδιο του αγροτικού τομέα στο κοινοτικό ΑΕΠ (μόλις 2 % μεταξύ των 15 παλαιών μελών και 4 % μεταξύ των 10 νέων). Ωστόσο το μέγεθος του, εκτός του ότι πρόκειται να μειωθεί ακόμα περισσότερο στο μέλλον του, είναι απόλυτα συγκρίσιμο με αυτό της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας. Άλλωστε η Ευρώπη έχει αντιμετωπίσει με επιτυχία το αντίστοιχο πρόβλημα σε Ελλάδα, Πορτογαλία και Ισπανία οπου η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ ήταν μεγάλη πριν από την ένταξη τους.

Τα ανησυχητικά μηνύματα όμως σε ό,τι αφορά τον πρωτογενή τομέα λαμβάνονται αν παρατηρήσουμε το ποσοστό των απασχολούμενων στο γεωργικό τομέα, το οποίο ανέρχεται στο 34 % του συνολικού εργατικού δυναμικού. Έτσι, ενώ ο αγροτικός τομέας αντιπροσωπεύει μικρό μέρος του εγχώριου εισοδήματος, απορροφά μεγάλο μέρος της αγοράς εργασίας. Το χρόνιο αυτό πρόβλημα παραγωγικότητας καθιστά τον αγροτικό τομέα ως έναν από τα κεφάλαια των ενταξιακών διαπραγματεύσεων που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Δεδομένου ότι *θα πρέπει να υπάρξει μείωση του εργατικού δυναμικού που απασχολείται στον πρωτογενή τομέα*, θα απαιτηθεί αύξηση των θέσεων εργασίας ώστε να απορροφηθούν οι περίπου 4 εκατομμύρια εργαζόμενοι που θα μετακινηθούν σε άλλους τομείς της οικονομίας⁵⁴. Ο ανερχόμενος τουριστικός κλάδος φαντάζει ιδανικός σε μια τέτοια περίπτωση μέσω της διάδοσης εναλλακτικών μορφών τουρισμού (οικοτουρισμός, αγροτουρισμός). Η μετανάστευση θεωρείται επίσης ως μια ακόμα λύση. Ωστόσο, *είναι ελάχιστα πιθανό η μετακίνηση των εργαζομένων σε άλλους κλάδους να γίνει δίχως κοινωνικούς κραδασμούς*. Παράλληλα, θα απαιτηθούν από την Τουρκία συνεχείς προσπάθειες προκειμένου να καταστήσει ανταγωνιστικότερους ορισμένους γεωργικούς τομείς ώστε να αποφευχθεί σημαντική συρρίκνωση του εισοδήματος των τουρκικών γεωργών. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία τα τελευταία χρόνια έχει μετατοπίσει το βάρος της πολιτικής της από τη στήριξη των τιμών στη στήριξη των εισοδημάτων. Οι προσπάθειες όμως για τον εκσυγχρονισμό του γεωργικού τομέα και την δυναμική αγροτική ανάπτυξη μπορούν να ευοδωθούν μόνο αν η Τουρκία είναι επιλέξιμη να

⁵⁴ «Μια ελπιδοφόρα αρχή», Economist, Καθημερινή, τεύχος Απριλίου 2005

λαμβάνει σημαντική ενίσχυση από τα ταμεία της ΚΑΠ. Στο πλαίσιο λοιπόν των σημερινών πολιτικών και συνδυασμό με το γεγονός ότι η τελευταία διεύρυνση της Ε.Ε. κάνει την ΚΑΠ ακόμη πιο ευάλωτη απ' ότι στο παρελθόν, θα πρέπει να διατηρήσουμε τις επιφυλάξεις και τους προβληματισμούς μας σχετικά με το αν η Ε.Ε. μπορεί να χειριστεί επιτυχώς τα προβλήματα του τουρκικού πρωτογενούς τομέα.

ΑΝΑΤΟΛΗ & ΔΥΣΗ: ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Όπως γνωρίζουμε το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν προσφέρει μια συνεπή τεχνική για τον υπολογισμό ολόκληρης της οικονομικής δραστηριότητας μιας χώρας. Παρ' όλο όμως που η έννοια του ΑΕΠ έχει ορισμένα πλεονεκτήματα, δεν παύει να έχει και ορισμένους περιορισμούς και ορισμένες αδυναμίες τέτοιες που να μειώνουν την αξιοπιστία του ως μέτρου ευημερίας. Παρακάμπτοντας τους υπόλοιπους παράγοντες που περιορίζουν την αξιοπιστία του ΑΕΠ (πιθανή ανεπάρκεια στατιστικών υπηρεσιών, προβλήματα μετατροπής συναλλαγματικών ισοτιμιών σε περίπτωση συγκρίσεως μεταξύ κρατών, ύπαρξη άτυπου τομέα της οικονομίας κ.α.) θα εστιάσουμε στην εξής διαπίστωση: ότι τόσο στον δείκτη του ΑΕΠ όσο και σε αυτόν του κ.κ. ΑΕΠ δεν υπάρχει καμία ένδειξη για την κατανομή. Η κατανομή όμως των οικονομικών μεγεθών και ειδικότερα του εθνικού εισοδήματος είναι σημαντική παράμετρος για την ανάλυση των οικονομικών εξελίξεων και τη λήψη μέτρων οικονομικής πολιτικής. Με λίγα λόγια τίθεται το ερώτημα αν τα αποτελέσματα και τα οφέλη της οικονομικής ανάπτυξης διαχέονται σε ευρύ ή στενό φάσμα του πληθυσμού⁵⁵.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό, σε ό,τι αφορά την Τουρκία, αποτελεί συχνά αντικείμενο επιφυλάξεων για την αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Πράγματι, στην Τουρκία *το χάσμα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών είναι μεγάλο. Ουσιαστικά μιλάμε για ένα πρόβλημα περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ της Δυτικής και Ανατολικής Τουρκίας.* Έχει λοιπόν εκτιμηθεί ότι το 30 % περίπου του ΑΕΠ καταλήγει στην Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των πλουσίων περιοχών της Δυτικής Τουρκίας και της Άγκυρας είναι κατά έξι φορές υψηλότερο από αυτό των φτωχών περιοχών της Ανατολίας. Η μεγάλη αυτή αναπτυξιακή διαφορά μας επιτρέπει να μιλάμε ουσιαστικά για μια Τουρκία χωρισμένη στα δύο. Από τη μία, υπάρχει η Κωνσταντινούπολη, η Άγκυρα αλλά και ένα μεγάλο κομμάτι περιοχών που εκτείνονται από τη θάλασσα του Μαρμαρά μέχρι το Βόσπορο και τα παράλια της Μικράς Ασίας, και από την άλλη η «άλλη» Τουρκία που αποτελείται κυρίως από τις ανατολικές περιοχές. Τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα πιο σύγχρονα πανεπιστημιακά ιδρύματα, οι υπηρεσίες, τα εμπορικά καταστήματα και οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις είναι συγκεντρωμένες στη Δυτική Τουρκία. Πρόκειται για μια Τουρκία ανταγωνιστική και σε μεγάλο βαθμό οικονομικά ανθηρή. Αντιστρόφως, στις ανατολικές περιοχές όπου επικρατούν μεγάλες ελλείψεις στις υποδομές, οι κάτοικοι ζουν στα όρια της φτώχειας όντας απασχολούμενοι στον προβληματικό και υποαπασχολούμενο πρωτογενή τομέα της οικονομίας.

Αλλά και πέρα από τις εκτιμήσεις για την κατανομή του ΑΕΠ, τα αποτελέσματα της καταγραφής των εισοδηματικών ανισοτήτων μέσω άλλων δεικτών είναι απογοητευτικά. Ο *συντελεστής Gini* (Gini coefficient) που χρησιμοποιείται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα για τη μέτρηση της διανομής του εισοδήματος λαμβάνει τιμές μεταξύ

⁵⁵ Για μια πιο πλήρη ανάλυση των χαρακτηριστικών του ΑΕΠ βλ. Ρέππας, Π. «Οικονομική Ανάπτυξη Θεωρίες και Στρατηγικές», τόμος Α', Παπαζήση, Αθήνα 2002, σ.70 & Gillis, Perkins, Roemer, Snodgrass «Οικονομική της Ανάπτυξης», τόμος Α', Δάρδανος, Αθήνα 2002, σ.74 (για το συντελεστή Gini, σ.130

της μονάδας και του μηδενός. Μηδέν θα έχουμε στην τέλεια ισοκατανομή, όταν όλοι έχουν το ίδιο εισόδημα ενώ μονάδα θα έχουμε στην τέλεια ανισοκατανομή όταν ολόκληρο το εισόδημα συγκεντρώνεται σε ένα άτομο. Πράκτικα, οι τιμές που παρατηρούνται στις διανομές εθνικών εισοδημάτων έχουν μια πολύ πιο περιορισμένη περιοχή και κυμαίνονται από περίπου 0,25 έως 0,60. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία, η τιμή του συντελεστή Gini για την Τουρκία είναι 0,42⁵⁶. Πρόκειται δηλαδή για ένα αρκετά έντονο πρόβλημα περιφερειακών ανισοτήτων, αν λάβουμε υπόψη ότι ο συντελεστής Gini για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σύνολο της είναι 0,32.

Σε ό,τι αφορά τη λύση του προβλήματος των περιφερειακών ανισοτήτων, είμαστε αρχικά σε θέση να διαπιστώσουμε ότι *παραδοσιακοί μηχανισμοί σύγκλισης όπως η μετανάστευση δεν μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά*. Και αυτό γιατί η εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές καθιστούν αδύνατη την απορρόφηση των ατόμων αυτών, τα οποία δεν μπορούν να προσαρμοσθούν στις διαφορετικές εργασιακές ανάγκες του αστικού περιβάλλοντος⁵⁷. Έτσι εξηγείται άλλωστε το γεγονός ότι τα ποσοστά ανεργίας είναι μεγαλύτερα στις αστικές περιοχές σε σύγκριση με τις αγροτικές.

Είναι δεδομένο ότι η *περιφερειακή σύγκλιση μεταξύ Δύσης και Ανατολής απαιτεί συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις της δημόσιας διοίκησης καθώς και διαρθρωτικές παρεμβατικές πολιτικές*, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό θα χρηματοδοτηθούν από τα Διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η απορρόφηση των κοινοτικών κονδυλίων ασφαλώς θα συντελέσει στην ανάπτυξη των φτωχότερων περιφερειών. Ωστόσο, το κόστος αυτού του εγχειρήματος τόσο για την Τουρκία όσο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι σε καμία περίπτωση αμελητέο.

⁵⁶ CIA, The World Factbook, Turkey, 2004

⁵⁷ «Τουρκία: Οικονομία - Επενδύσεις - Εμπόριο», Annual Report, Μάιος 2004, Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη - Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων

Η ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΜΕ ΤΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Έχοντας ξεπεράσει τη βαθιά οικονομική κρίση που ξέσπασε πριν από πέντε περίπου χρόνια, η άλλοτε ευάλωτη οικονομία της Τουρκίας έχει κάνει αλματώδη βήματα. Η διαπίστωση αυτή ασφαλώς μας κάνει να είμαστε λιγότερο επιφυλακτικοί και περισσότερο αισιόδοξοι για την μελλοντική πορεία της τουρκικής οικονομίας. Όμως η εικόνα της οικονομίας μιας χώρας –όσο καλή και να είναι - που έχει ξεκινήσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν μπορεί από μόνη της να εξασφαλίσει την απρόσκοπτη κατάληξη αυτής της πορείας δηλαδή, την ένταξη. Και αυτό, γιατί οι επιδόσεις κάθε χώρας εξετάζονται πάντα συγκριτικά σε σχέση με τις επιδόσεις των κρατών – μελών και της Ένωσης συνολικά. Δε θα μπορούσε άλλωστε να γίνει διαφορετικά τη στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ήδη διανύσει μια μακρά διαδρομή, στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης των εθνικών οικονομιών. Οι προσδοκίες επόμενως είναι συγκεκριμένες: *δεν αφορούν απλά και μόνο την συνέχιση τη διατήρηση του σημερινού αναπτυξιακού συνεχούς αλλά και την ταυτόχρονη προσέγγιση των αντίστοιχων αναπτυξιακών επιπέδων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με άλλα λόγια την επίτευξη της λεγόμενης σύγκλισης.*

Στηριζόμενοι λοιπόν στο ΑΕΠ και ειδικότερα στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το οποίο έχει εξελιχθεί σε ένα από τα ισχυρότερα, πιο εύληπτα και ευρέως χρησιμοποιούμενα μέτρα εκτίμησης της αναπτυξιακής πορείας μιας χώρας, μπορούμε να δούμε σε ποιο βαθμό η Τουρκία απέχει από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Σύμφωνα λοιπόν με τα πιο πρόσφατα ολοκληρωμένα στοιχεία, για το 2004 το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) υπολογίζεται στα 301,9⁵⁸ δις. δολ. το οποίο αντιστοιχεί σε 242,1 δις €. Για να εκτιμηθεί όμως το επίπεδο της ευημερίας υπολογίζουμε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Για το 2004 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Τουρκίας σε τρέχουσες τιμές ανέρχονταν σε 4.180⁵⁹ δολ. , ήτοι 3.372 €. Επειδή όμως η μέθοδος των συναλλαγματικών ισοτιμιών παρουσιάζει αδυναμίες, εκτιμούμε το κκ ΑΕΠ με βάση τις μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPP, Purchasing Parity Power). Χρησιμοποιώντας λοιπόν αυτή την πιο αξιόπιστη μέθοδο, υπολογίζεται ότι το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας ανέρχεται σε 6.500⁶⁰ €, ήτοι 7.600 δολ.

Παρατηρώντας έτσι το διάγραμμα της επόμενης σελίδας που απεικονίζει το κκ. ΑΕΠ των 25 κρατών – μελών αλλά και των υποψήφιων κρατών ως ποσοστό του μέσου κοινοτικού ΑΕΠ, διαπιστώνουμε ότι η *Τουρκία εμφανίζεται να υπολείπεται σε σημαντικό βαθμό από τα αναπτυξιακά επίπεδα των περισσότερων κρατών – μελών.* Το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας υπολογιζόμενο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης ανέρχεται περίπου στο 28,9 % του αντίστοιχου εισοδήματος των 25 μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την έναρξη λοιπόν των ενταξιακών διαπραγματεύσεων φαίνεται ότι η *Τουρκία θα πρέπει να καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες έτσι ώστε να καλύψει το αναπτυξιακό χάσμα που τη χωρίζει από τα υπόλοιπα κράτη.* Σε αυτήν την περίπτωση, γίνεται φανερό ότι *το ΑΕΠ της Τουρκίας θα πρέπει να αυξάνεται ταχύτερα από το μέσο όρο της Ε.Ε.*

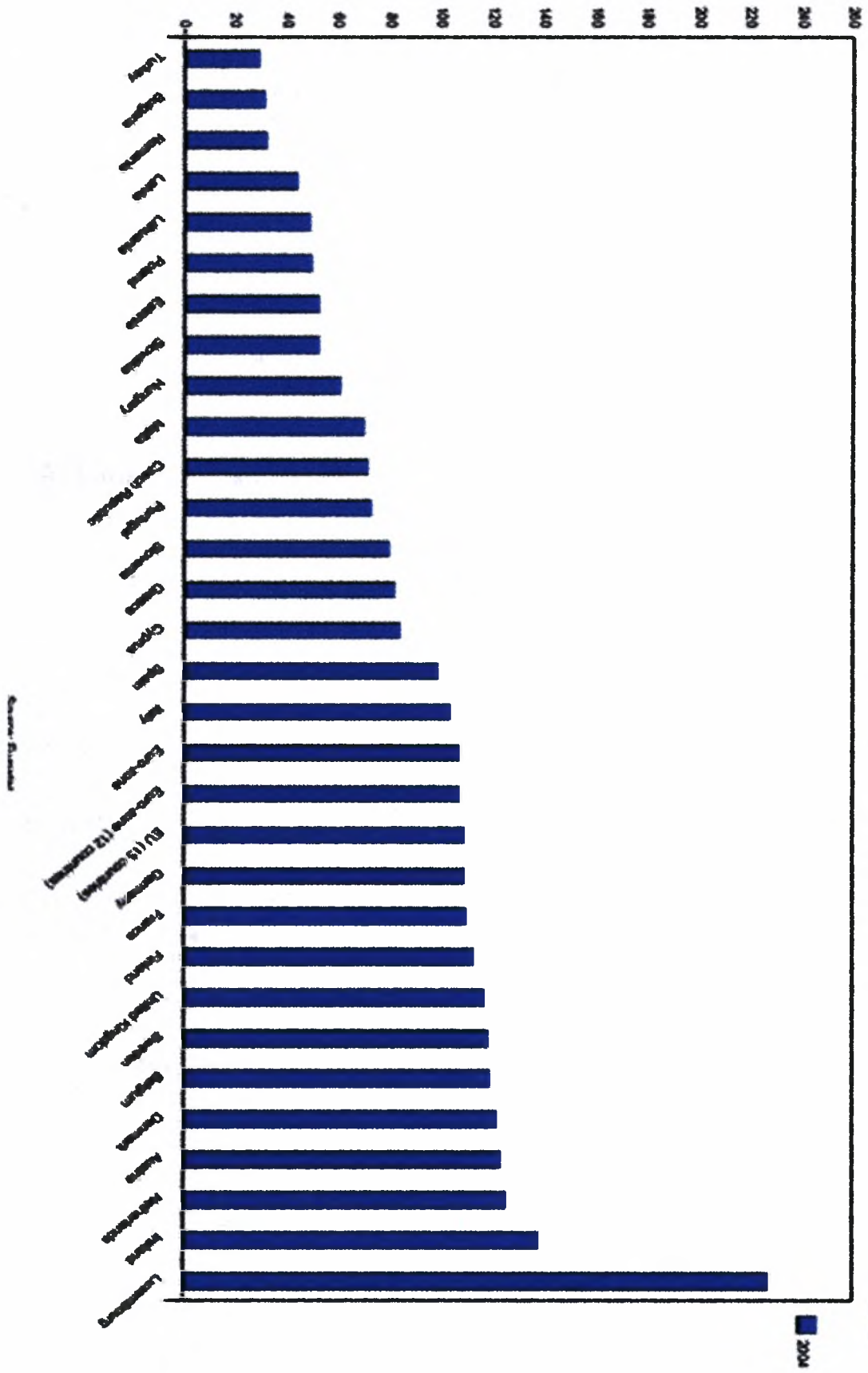
Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι αν οι μελλοντικές οικονομικές εξελίξεις στην Τουρκία θα επιτρέψουν τη χώρα να καταστεί ικανή να αντιμετωπίσει την ανταγωνιστική πίεση και τις δυνάμεις της αγοράς στο εσωτερικό της Ένωσης όπως ορίζουν άλλωστε τα κριτήρια της Κοπεγχάγης.

⁵⁸ World Development Indicators, The World Bank Group

⁵⁹ World Development Indicators, The World Bank Group

⁶⁰ European Commission, Turkey progress report 2005, statistical annex

GDP per capita in PPS
 GDP per capita in Purchasing Power Standard (PPS), (EU-25 = 100)

Πριν επιχειρήσουμε όμως να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα μέσω των διαφόρων σεναρίων για τη μελλοντική ανάπτυξη της Τουρκίας, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι *τα πράγματα δεν είναι απογοητευτικά για την γειτονική χώρα*. Μπορεί το κ.κ. ΑΕΠ να μην ανέρχεται ούτε στο ένα τρίτο του μέσου όρου της Ε.Ε. των «25», αλλά *δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι σε κάθε διεύρυνση της Ε.Ε. τα κράτη – μέλη ξεκινούσαν πάντοτε από ένα χαμηλό αναπτυξιακό επίπεδο*. Άλλωστε όπως μαρτυρούν και τα στοιχεία, το κ.κ. ΑΕΠ βρίσκεται στα ίδια περίπου επίπεδα με αυτό της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας, κρατών που αναμένεται να ενταχθούν στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Ιανουαρίου 2007. Έχει άλλωστε αποδειχθεί από την εμπειρία των προηγούμενων διευρύνσεων ότι η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων αποτελεί σημαντικό παράγοντα σύμβολης στην προσπάθεια των υποψήφιων κρατών για τη διασφάλιση μακροοικονομικής σταθερότητας και ανάπτυξης.

Σχετικά λοιπόν με την μελλοντική πορεία της τουρκικής οικονομίας και τη σύγκλιση της χώρας με τους Ευρωπαϊκούς μέσους όρους, έχουν κατά καιρούς παρουσιαστεί διάφορα σενάρια και πιθανές εκδοχές. Κάποια από αυτά χαρακτηρίζονται υπεραισιόδοξα, κάποια περισσότερο ρεαλιστικά και κάποια απαισιόδοξα. Στην παρούσα εργασία μας θα σταθούμε στη *μελέτη του γερμανικού τραπεζικού οίκου Deutsche Bank*⁶¹ κυρίως επειδή οι προκύπτουσες πιθανές εκδοχές για το οικονομικό μέλλον της Τουρκίας εμφανίζονται περισσότερο ρεαλιστικές.

Σύμφωνα λοιπόν με την Deutsche Bank υπάρχουν τρεις πιθανές εκδοχές για την αναπτυξιακή πορεία της Τουρκίας στα επόμενα δεκαπέντε χρόνια.

Σύμφωνα με την *πρώτη εκδοχή*, η προοπτική της ένταξης θα συνετελέσει στην *παγίωση και στη διεύρυνση των σημερινών μεταρρυθμίσεων*, πράγμα που θα οδηγήσει στην οικονομική σταθερότητα και στην οικοδόμηση εμπιστοσύνης στην Τουρκική αγορά. Το σενάριο αυτό που στηρίζεται στην πληθυσμιακή αύξηση, στις επενδύσεις παγίων κεφαλαίων (fixed capital investments), στην αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου⁶² και στο «άνοιγμα» της οικονομίας, προβλέπει ότι ο κατά μέσο όρο *ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ για την περίοδο 2006 -2020 θα είναι 4,1 %*.

Πράγματι, λαμβάνοντας υπόψη ότι η προσπάθεια σταθεροποίησης και προώθησης των διαρθρωτικών αλλαγών στην οικονομία συνεχίζει να αποδίδει καρπούς φαίνεται ότι οι προοπτικές είναι ευοίωνες. Η μεγάλη αποδοχή που απολαμβάνει το κυβερνητικό κόμμα και που επιτρέπει την επανεκλογή του, η εισροή των κοινοτικών πόρων στο επόμενο διάστημα και η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου συνηγορούν έτσι *ώστε μια τέτοια πρόβλεψη αύξησης του ΑΕΠ να φαντάζει αρκετά ρεαλιστική*. Και αυτό, δεδομένου ότι το παρελθόν της Τουρκίας που έχει πλήγει ουκ ολίγες φορές από νομισματικές και χρηματιστηριακές κρίσεις αλλά και η φυσιολογική κάμψη του ρυθμού ανάπτυξης που παρατηρείται σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες μετά από μια μακρά περίοδο ανάκαμψης δεν επιτρέπει την διατήρηση των σημερινών ρυθμών ανάπτυξης (8,9 % το 2004, 5,8 % το 2003). Οι πιθανότητες επαλήθευσης του σεναρίου αυτού κατά τις εκτιμήσεις της γερμανικής τράπεζας είναι 60 %.

Σύμφωνα με τη *δεύτερη εκδοχή*, η Τουρκία θα αντιμετωπίσει περισσότερες δυσκολίες στην προσπάθεια οικονομικής σύγκλισης με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κύρια συστατικά της εμφάνισης των δυσκολιών αυτών θα είναι η εκλογή πολυκομματικής κυβέρνησης (και επομένως η επανεμφάνιση του πολιτικού κερματισμού της προηγούμενης

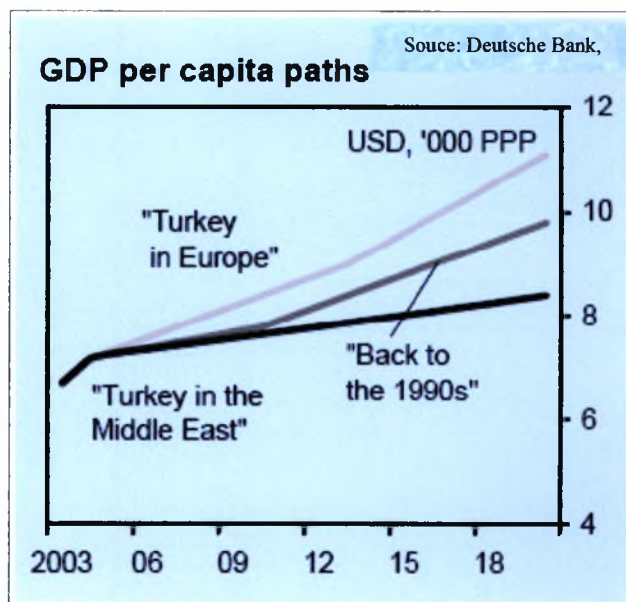
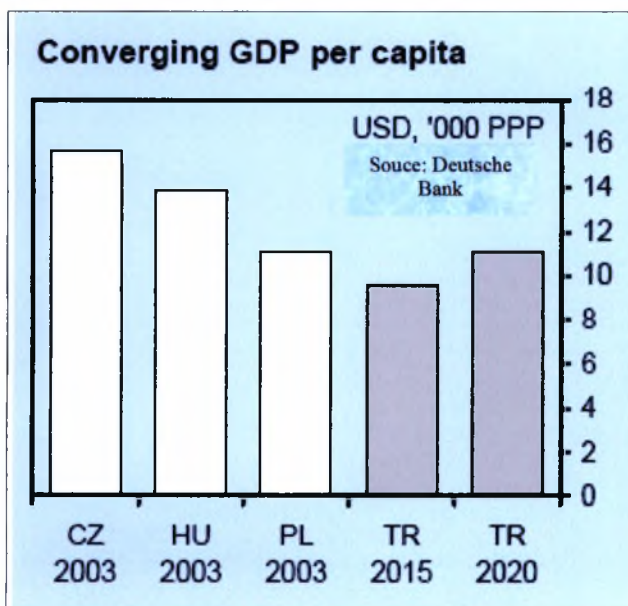
⁶¹ "Turkey 2020: on course for convergence", Deutsche Bank Research, January 12, 2005

⁶² Για την αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και της Κοινωνίας της Γνώσης συγκριτικά με τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, βλ. The structural challenges facing the candidate countries (Bulgaria, Romania, Turkey) A comparative perspective Economic Policy Committee, Brussels, 26 August 2004 EPC/ECFIN/225/2004 final

δεκαετίας), η καθυστέρηση στην πορεία των μεταρρυθμίσεων ιδιαιτέρως στον τομέα των ιδιωτικοποιήσεων και στην προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Το σενάριο αυτό, το οποίο συγκεντρώνει 30 % πιθανότητες προβλέπει για την περίοδο 2006 -2020 κατά μέσο όρο ετήσιο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης 3,1 %.

Τέλος στην τρίτη εκδοχή, η οικονομία της Τουρκίας θα αποσταθεροποιηθεί ως αποτέλεσμα της γεωπολιτικής αβεβαιότητας που θα επικρατήσει στην περιοχή, της πιθανής έντασης στις τουρκοαμερικανικές και τουρκοευρωπαϊκές σχέσεις αλλά και της διαμάχης μεταξύ κοσμικής και ισλαμικής εξουσίας. Σύμφωνα με το σενάριο αυτό που συγκεντρώνει τις λιγότερες πιθανότητες (10 %), ο κατά μέσο όρο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης για την περίοδο 2006 -2020 θα περιοριστεί στο 1,9 %

Έτσι, σύμφωνα σύμφωνα πάντα με την επικρατέστερη πρώτη εκδοχή, το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας το 2020 θα ανέρχεται περίπου στα 11.000 δολ. σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPP) κοντά δηλαδή στα σημερινά επίπεδα της Πολωνίας, μιας εκ των δέκα χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ) που εντάχθηκαν στην Ε.Ε στον τελευταίο γύρο της διεύρυνσης. Τα διάγραμμα που ακολουθούν είναι χαρακτηριστικά:

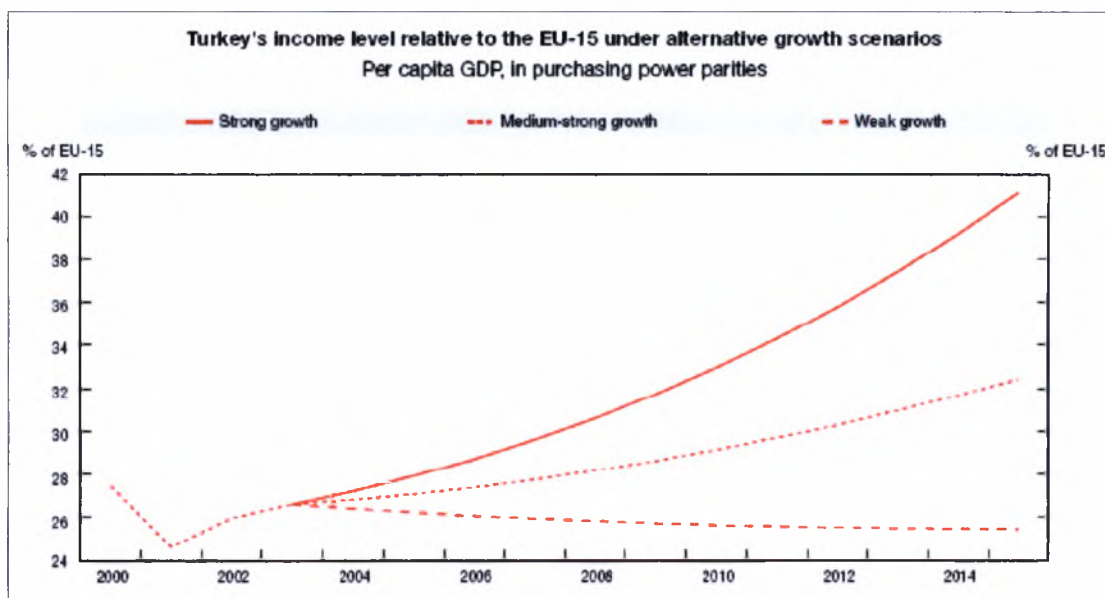

Παράλληλα με τις εκτιμήσεις της Deutsche Bank, έχουν παρουσιαστεί το τελευταίο διάστημα πλήθος άλλων μελετών που επικεντρώνονται στα σενάρια της σύγκλισης της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ) διακρίνει και αυτός τρία σενάρια σχετικά με τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας⁶³. Σύμφωνα με το πιο αισιόδοξο σενάριο που συνδυάζεται με ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης της τουρκική οικονομίας, η Τουρκία το ΑΕΠ στο τέλος του έτους 2014 θα ανέλθει λίγο πάνω από το 40 % του αντίστοιχου μέσου όρου της ΕΕ - 15. Το απαισιόδοξο σενάριο προβλέπει μηδενική ουσιαστική πρόοδο στις προσπάθειες και εκτιμά ότι το ΑΕΠ της Τουρκίας θα παραμείνει κοντά στο 23 % του ΑΕΠ της ΕΕ - 15, όπως αυτό έχει διαμορφωθεί το 2003. Κανένα σενάριο όμως από τα δύο δεν φαίνεται να είναι ρεαλιστικό.

Αντίθετα, μεγαλύτερες πιθανότητες επαλήθευσης συγκεντρώνει το μεσαίο σενάριο, με το οποίο ο οργανισμός προβλέπει ότι το ΑΕΠ της Τουρκίας θα κυμανθεί στο 33 % του μέσου όρου της Ένωσης των 15. (βλ. το διάγραμμα της επόμενης σελίδας)

⁶³ OECD, Policy Brief, Economic Survey of Turkey, October 2004

Στα ίδια συμπεράσματα καταλήγουν και οι εκτιμήσεις των Quaisser και Wood⁶⁴. Οι δύο ερευνητές υποθέτουν ότι ο ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης στην ΕΕ – 15 θα είναι 2 % ενώ οι αντίστοιχοι ετήσιοι ρυθμοί ανάπτυξης των 10 νέων κρατών – μελών, των υποψηφίων μελών (Βουλγαρία, Ρουμανία) και της Τουρκίας θα είναι αντίστοιχως : 4% , 5 % και 5 %. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς τους, για το 2013 το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας θα αντιστοιχεί στο 31, 5 % του κ.κ. ΑΕΠ της Ε.Ε. – 15 ενώ κάτω από τις ίδιες υποθέσεις, το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας θα αντιστοιχεί γύρω στο 55 % της ΕΕ – 15 για το 2030. Ο πίνακας και το διαγράμμα της επόμενης σελίδας συνοψίζουν τα παραπάνω:

Table 7: Basic Data of the enlarged EU in 2013

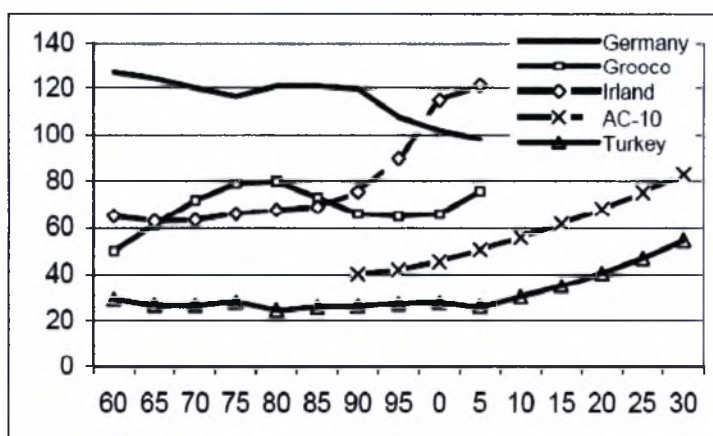
	Size in % of EU-2013	Population in Mill.	GDP in % EU-2013 ³	Per Capita-GDP in % of EU-15 ³		Per-Capita-GDP (PPS) in % of EU-15 ³	
				2001	2013	2001	2013
EU-2013 ¹	100 ²	560.7 ²	100	-	74.2	-	81.4
EU-15	62.2	376.5	91.4	100	100	100	100
CEEC-Round-1	14.3	71.1	4.9	22.6	28.6	44.5	56.2
CEEC-Round-2	6.8	7.5	0.8	8.4	12.0	25.9	36.7
Turkey	15.2	79.0	2.8	10.3	14.5	22.2	31.5

¹ EU-2013: EU-15, all CEECs and Turkey; ² Including Malta, Cyprus and Croatia. ³ Assumed average yearly growth rate EU-15: 2%; CEEC-Round-1: 4%, CEEC-Round-2 and Turkey: 5%. Sources: European Commission; Statistisches Bundesamt (2002); UN Population Forecast Middle-Scenario, Revision 2000; own calculations.

⁶⁴ Wolfgang Quaisser, Steve Wood "EU Member Turkey? Precognitions, Consequences and Integration Alternatives", forst Arbeitspapier Nr. 25, October 2004

Figure 1:

Convergence of Per-Capita-GDP in PPS (EU=100)

Note on sources: Up to 2005, data and projections: European Commission. 2005 to 2030, own projections based on the following assumptions: Per capita GDP of the Accession Countries will grow by 2 percentage points (as in the past decade) and Turkey by 3 percentage points higher than the EU-15 average.

Υπάρχουν βέβαια και περισσότερο αισιόδοξες προβλέψεις. Για παράδειγμα σύμφωνα με τους Darvis, Gros, Öztrak, Bayar και Isik,⁶⁵ οι οποίοι για την περίοδο 2005 – 2025 προβλέπουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης για την τουρκική οικονομία την περίοδο (ετήσια κατά μέσο όρο αύξηση του ΑΕΠ κατά 5,25 %) και χαμηλότερους ρυθμούς για την οικονομία της ΕΕ – 15 (ετήσια αύξηση του ΑΕΠ της ΕΕ – 15 κατά 1,5 %), το κ.κ. ΑΕΠ της Τουρκίας αναμένεται να φτάσει στο 61,6 % του αντίστοιχου της ΕΕ – 15 (βλ. διάγραμμα). Ωστόσο, μια τέτοια πρόβλεψη υπερδιπλασιασμού του κ.κ. ΑΕΠ ως ποσοστού της ΕΕ – 15 (από 23 % που είναι σήμερα) μέσα σε μια εικοσαετία είναι μάλλον υπεραισιόδοξη και συγκεντρώνει τις λιγότερες πιθανότητες ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη τις αντίστοιχες επιδόσεις της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας.

Table 12. A medium term convergence scenario

Nominal USD			
EU-15 average per capita income in 1997	\$22,098		
EU average per capita income in 2005	\$28,570		
EU average per capita income in 2025	\$38,480		
Accession-10 per capita income in 1997	\$ 4,323	Ratio to EU average:	19.6%
Turkish per capita income in 2005	\$ 4,016	Ratio to EU average:	14.1%
Turkish per capita income in 2025	\$12,829	Ratio to EU average:	33.3%
PPP			
EU-15 average per capita income in 1997	\$21,382		
EU average per capita income in 2005	\$25,920		
EU average per capita income in 2025	\$34,909		
Accession-10 per capita income in 1997	\$ 9,409	Ratio to EU average:	44.0%
Turkish per capita income in 2005	\$ 7,733	Ratio to EU average:	29.8%
Turkish per capita income in 2025	\$21,517	Ratio to EU average:	61.6%

*2005 forecasts based on data from International Monetary Fund. WEO Database. WEO April 2004.

⁶⁵ Kemal Derviş, Daniel Gros, Faik Öztrak, Fırat Bayar and Yusuf Işık "Relative Income Growth and Convergence", Centre for European Policy Studies, EU - Turkey working papers, No.8/September 2004

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα εξής: Πρώτον, *οι προβλέψεις και τα σενάρια για τους ρυθμούς ανάπτυξης τα επόμενα χρόνια ενέχουν τον κίνδυνο αστοχίας δεδομένου ότι είναι νωρίς ακόμα να διακρίνουμε αν η σημερινή, αναμφίβολα αισιόδοξη, οικονομική πραγματικότητα είναι αφετηρία μιας μακράς περιόδου ανάπτυξης ή απλώς μια επιτυχής έξοδος από την προηγούμενη κρίση*. Δεύτερον, το αναπτυξιακό επίπεδο της Τουρκίας και οι προβλεπόμενοι ρυθμοί ανάπτυξης της είναι σχεδόν απόλυτα συγκρίσιμα με τα αντίστοιχα μεγέθη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας που θα αποτελέσουν σύντομα μέλη της Ε.Ε.

Τέλος, πολλά θα εξαρτηθούν από το κατά πόσο η οικονομία – και επομένως και η κοινωνική συνοχή – . Αυτό το ερώτημα όμως θα μας απασχολήσουν στην τρίτη ενότητα.

ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Οι επιπτώσεις της εισόδου της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν κατά καιρούς γίνει αντικείμενο έντονης συζήτησης.

Με τα σημερινά δεδομένα, η Τουρκία θα ήταν μια χώρα που θα χρειαζόταν να χρηματοδοτηθεί σε μεγάλο βαθμό από τα ταμεία στο πλαίσιο της Περιφερειακής Πολιτικής.

Ο προϋπολογισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μια πράξη που καθιστά δυνατή τη χρηματοδότηση όλων των κοινοτικών δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων. Με την κατανομή των πόρων εκφράζει τις πολιτικές προτεραιότητες και τους προσανατολισμούς που ακολουθεί.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτείται κυρίως από τους πόρους που τίθενται στη διάθεση της από τα κράτη μέλη και της χορηγούνται: οι «ίδιοι πόροι». Το ισχύον σύστημα ιδίων πόρων είναι αποτέλεσμα διαδοχικών τροποποιήσεων του αρχικού συστήματος, που τέθηκε σε εφαρμογή το 1970. Υπάρχουν τέσσερα είδη ιδίων πόρων. Τα δύο πρώτα, που αποκαλούνται σήμερα «παραδοσιακοί ίδιοι φόροι» (Traditional own revenues). θεωρούνται ως ίδιοι πόροι «εκ φύσεως», και τούτο διότι πρόκειται για έσοδα στο πλαίσιο των κοινοτικών πολιτικών, και όχι για έσοδα προερχόμενα από τα κράτη μέλη με τη μορφή εθνικών εισφορών. Πρόκειται για γεωργικές εισφορές (που εισπράττονται από τις εισαγωγές γεωργικών προϊόντων που προέρχονται από χώρες που δεν ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση) και για τελωνειακούς δασμούς που προέρχονται από το κοινό τελωνειακό δασμολόγιο που εφαρμόζεται στις εμπορικές συναλλαγές που πραγματοποιούνται με αυτές τις τρίτες χώρες. Στους φόρους αυτούς, προστίθενται οι εισφορές για την παραγωγή και αποθεματοποίηση της ζάχαρης και της ισογλυκόζης⁶⁶. Τα κράτη μέλη μέλη αποδίδουν το 75 % αυτών των εσόδων, καθώς διακρατούν το 25 % για την κάλυψη του κόστους είσπραξης – συλλογής των πόρων. Λόγω της μείωσης των τελωνειακών δασμών και των διαδοχικών διευρύνσεων, αυτοί οι δύο πόροι δεν επαρκούν σήμερα για τη χρηματοδότηση του προϋπολογισμού και συμπληρώνονται από τους άλλους δύο πόρους. Τον «πόρο ΦΠΑ» (Value-added tax revenue) καθώς και τον πόρο βασιζόμενο στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Gross National Product) κάθε κράτους μέλους. Όσον αφορά τον πόρο βασιζόμενος στον φόρο προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), πρόκειται για μια εισφορά των κρατών μελών που αντιστοιχεί σε ποσοστό ΦΠΑ ύψους 0,5 % σε ομοιόμορφη φορολογική βάση. Τέλος, ο πόρος που βασίζεται στο ΑΕ_{ΕΘΝ}Π κάθε κράτους μέλους,

⁶⁶ Για μια διεξοδικότερη ανάλυση σχετικά με τον προϋπολογισμό της Ένωσης βλ. «Η Ευρώπη και ο Προϋπολογισμός της - σε τι χρησιμεύουν τα χρήματά σας», Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έκδοση 2000

έχει να κάνει με την εφαρμογή ενός συντελεστή, ο οποίος καθορίζεται για κάθε οικονομικό έτος στο πλαίσιο της διαδικασίας του προϋπολογισμού, σε μια φορολογική βάση, η οποία αντιστοιχεί στο άθροισμα των ΑΕ_{ΕΟΝ}Π των κρατών μελών σε αγοραίες τιμές. Ο εν λόγω πόρος υπολογίζεται ως η διαφορά μεταξύ των δαπανών και των εσόδων από τους άλλους ίδιους πόρους κατά τρόπο ώστε τα μέλη με υψηλότερο ΑΕ_{ΕΟΝ}Π να εισφέρουν περισσότερο στον προϋπολογισμό. Σε κάθε περίπτωση οι ίδιοι πόροι δεν μπορούν να υπερβούν το 1,27 % του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος της Ένωσης.

Μελετώντας τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, προκύπτει ότι η συνολική παραγωγή ζάχαρης στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχονταν σε 17 χιλιάδες τόνους ενώ οι συνολικοί εισπραχθέντες φόροι από την παραγωγή ανέρχονταν σε 865.000 €. Επίσης εκτιμάται υπολογίστηκε ότι το ποσό του φόρου που αντιστοιχεί σε έναν τόνο ανέρχεται σε 51 €.

Στην μελέτη μας⁶⁷, θα υποθέσουμε ότι ο φόρος που αποδίδεται για έναν τόνο θα παραμείνει ο ίδιος (δηλαδή 51 €).

Σε ό,τι αφορά τους τελωνειακούς δασμούς, θα υποθέσουμε επίσης ότι τα εσόδα της Τουρκίας από τους τελωνειακούς δασμούς ως ποσοστό του ΑΕΠ θα παραμείνουν στα ίδια επίπεδα, δηλαδή στο 0,3 % όπως αυτό διαμορφώθηκε το 2003.

Turkey's Contribution of Traditional Own Resources to the EU Budget			
	2004	2014	2020
Sugar production (1,000 tons)	1,830	1,500	1,500
Amount of tax per ton (Euro)	51	51	51
Total sugar production tax (Euro million) (1)	93.3	76.5	76.5
GDP (Euro million)	241,017	638,425	1,138,681
Proportion of customs duties to GDP	0.003	0.003	0.003
Amount of customs duties (Euro million) (2)	723.1	1915.3	3416.0
Total (3)=(1+2)	816.4	1991.8	3492.5
25% to be deducted for costs (Euro million) (4)	204.1	497.9	873.1
Total contribution of own resources (Euro million) (5)=(3-4)	612.3	1493.8	2619.4

Ο παραπάνω πίνακας μας δείχνει μια εμπειρική προσέγγιση της εισφοράς της Τουρκίας στον κοινοτικό προϋπολογισμό σε ό,τι αφορά τους παραδοσιακούς ίδιους πόρους και κάτω από τις υποθέσεις που θέσαμε. Έτσι, αν η Τουρκία ήταν μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2004 θα είχε εισφέρει περίπου 612 χιλιάδες ευρώ ενώ για το 2014 και το 2020 η εισφορά ανέρχεται σε 1,49 και 2,61 εκατομμύρια ευρώ αντίστοιχα.

Ερχόμενοι τώρα να υπολογίσουμε την εισφορά της δεύτερης ομάδας των ιδίων πόρων, αυτής του πόρου - ΦΠΑ, θα κάνουμε τις εξής υποθέσεις: ότι το ποσοστό απόληψης του πόρου ΦΠΑ θα παραμείνει ως έχει, δηλ. 0,5 % και ότι η εισφορά αυτή της Τουρκίας ως ποσοστό του ΑΕΠ θα παραμείνει στα επίπεδα του 2003, ήτοι 0,04 %. Κάτω λοιπόν από αυτές τις υποθέσεις, υπολογίζεται ότι η εισφορά της Τουρκίας με τη μορφή του «ιδίου

⁶⁷ Η μελέτη βασίζεται στην έρευνα του Οργανισμού Κρατικού Σχεδιασμού «The economic effects of Turkey's membership upon the EU», October 2004

πόρου ΦΠΑ» το 2004 θα ανέρχονταν σε 96,4 χιλιάδες ευρώ ενώ τα έτη 2014 και 2020 θα ανέρθει περίπου σε 255,4 και 455,5 χιλιάδες ευρώ αντίστοιχα.

Απομένει πλέον να υπολογίσουμε την εισφορά των ιδίων πόρων με βάση υπολογισμού το ΑΕΕ. Υποθέτουμε ότι η εισφορά του κάθε μέλους ως ποσοστό του ΑΕΕ θα παραμείνει στο 0,5 %, όπως αυτό είναι διαμορφωμένο από το 2002.

Ακολούθως θα πρέπει να έχουμε κάποιες προβλέψεις σχετικά με το ρυθμό μεγένθυσης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος της Τουρκίας καθώς και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο ακόλουθος πίνακας δείχνει τις προβλέψεις του Οργανισμού Κρατικού Σχεδιασμού (State Planning Organisation):

GNP Growth Rates		(percent)				
		2004	2007	2014	2020	2004-2020
Section 1.01	Turkey	9,6	5.1	6.4	6.4	6.2
EU-25		2.6	3.0	3.0	3.0	3.0

Source: SPO

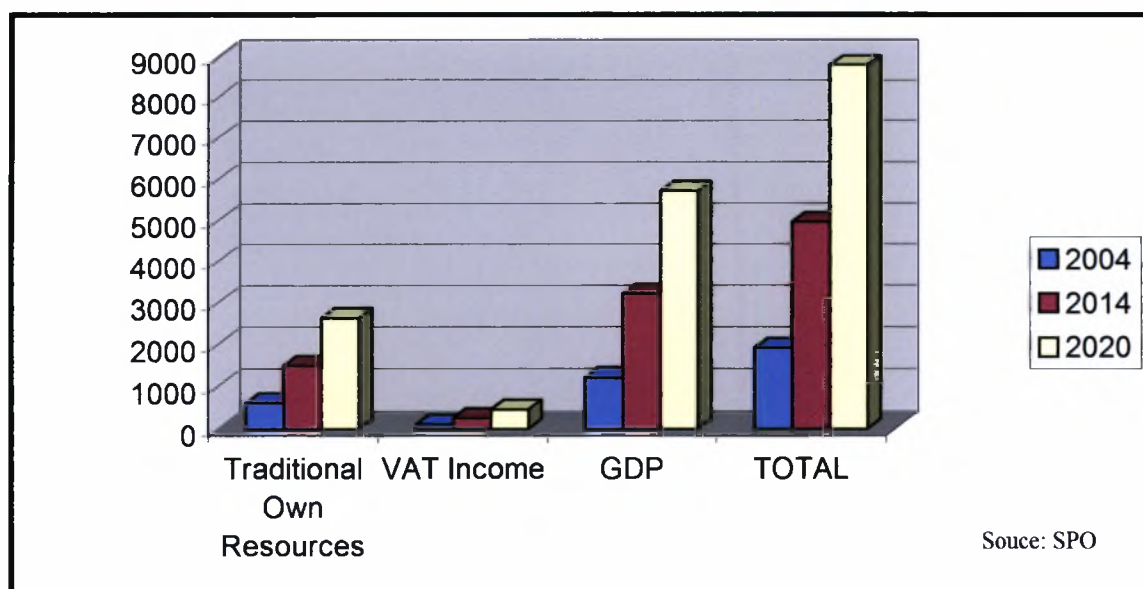
Πρόκειται για ένα βασικό – μέσο σενάριο μεγένθυσης της τουρκικής οικονομίας που δεν είναι ούτε ιδιαίτερα αισιόδοξο ούτε απαισιόδοξο.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω στοιχεία εκτιμάται ότι η εισφορά της Τουρκίας με αυτή τη μορφή των ιδίων πόρων θα ήταν: 1,2 εκατομμύρια χιλιάδες ευρώ το 2004, 3,192 εκατομμύρια ευρώ το 2014 και 5,693 εκατομμύρια χιλιάδες ευρώ το 2020.

Έτσι, σύμφωνα με τις υποθέσεις μας, η εισφορά της Τουρκίας στον κοινοτικό προϋπολογισμό το 2014 θα ανέρχεται σε 4,941 χιλιάδες ευρώ και το 2020 σε 8.768 χιλιάδες ευρώ. Δηλαδή, αναμένεται να παρατηρηθεί μια περιορισμένη εισφορά κατά τα πρώτα χρόνια, η οποία όμως θα αυξάνεται καθώς η αναπτυξιακή διαδικασία στη χώρα θα εξελίσσεται.

Τα όσα αναλύσαμε αποτυπώνονται στο παρακάτω γράφημα:

Turkey's Contribution to the EU Budget (at current prices, in millions of euros)

Αφού ολοκληρώσαμε τη μελέτη μας για την εισφορά χρημάτων στον κοινοτικό προϋπολογισμό, θα πρέπει να δούμε και την αντίθετη μεταφορά χρηματοοικονομικών πόρων, δηλαδή τα ποσά που θα εισπράξει η Τουρκία από τον προϋπολογισμό. Οι δαπάνες λοιπόν του προϋπολογισμού κατανέμονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις γεωργικές δαπάνες στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (Common Agricultural Policy) καθώς και την πολιτική συνοχής και τα διαρθρωτικά ταμεία (Cohesion Fund Structural Funds)

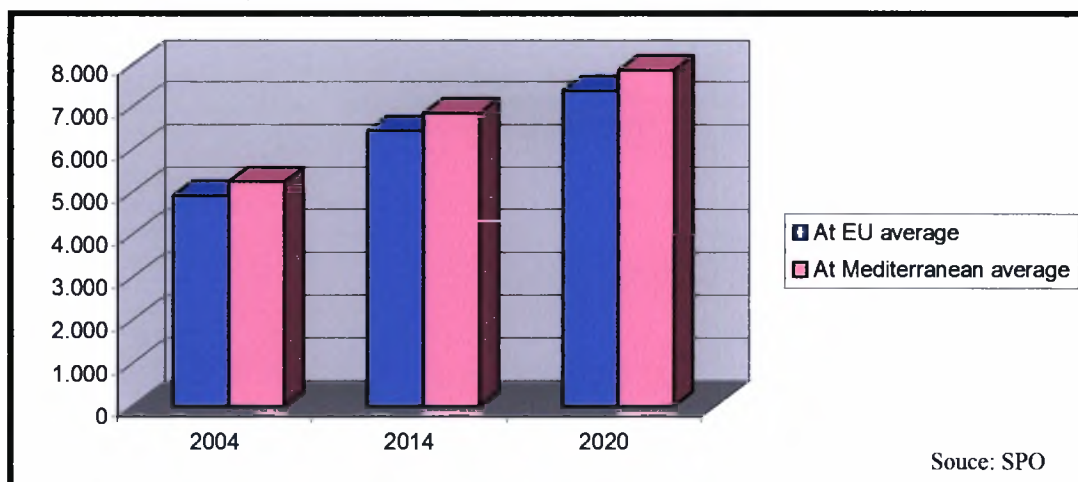
Η κοινή αγροτική πολιτική (ΚΑΠ) αποτελεί ιστορικά μια από τις κοινοτικές πολιτικές με τις μεγαλύτερες επιδοτήσεις. Το τμήμα των γεωργικών δαπανών στο σύνολο του προϋπολογισμού της Ένωσης αν και έχει μειωθεί γενικά τα τελευταία έτη, εν τούτοις συνεχίζει να είναι ιδιαίτερα υψηλό (το 2000, οι δαπάνες για τη γεωργία ανταποκρίνονται στο 44 % των δαπανών της Ευρωπαϊκής Ένωσης). Η χρηματοδότηση της ΚΑΠ πραγματοποιείται μέσω ενός ενιαίου ταμείου, του Ευρωπαϊκού Αγροτικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund) γνωστό και ως FEOGA. Το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών του ΕΑΤΠΕ αφορά στο σκέλος των Εγγυήσεων. Πρόκειται για το σκέλος του ταμείου μέσω του οποίου χρηματοδοτούνται μέτρα στήριξης τιμών, παρέμβασης εξαγωγικών επενδύσεων, άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις, ενισχύσεις για ιδιωτική αποθεματοποίηση της παραγωγής κ.α. Το σκέλος του προσανατολισμού χρηματοδοτεί κυρίως μέτρα διαρθρωτικού χαρακτήρα που συνδέονται με την κοινοτική πρωτοβουλία για την κοινοτική πρωτοβουλία για την αγροτική περιφερειακή ανάπτυξη, γνωστή ως LEADER+.

Το ποσό των γεωργικών ενισχύσεων που θα λάβει η Τουρκία από τον κοινοτικό προϋπολογισμό μέσω του τμήματος Εγγυήσεων, μπορούμε να το υπολογίσουμε αν λάβουμε χρησιμοποιώντας τη ενίσχυση ανά αξία αγροτικής παραγωγής. Το 2002 στην Ε.Ε., η μέση ενίσχυση για κάθε αγροτική παραγωγή αξίας 1 € ήταν 0,146 ευρώ. Για τις Μεσογειακές χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα και Ιταλία) το ποσό αυτό ανέρχονταν σε 0,156 ευρώ.

Υποθέτοντας λοιπόν ότι η Τουρκία έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τις μεσογειακές χώρες ως προς την αγροτική παραγωγή χρησιμοποιούμε στους υπολογισμούς την μέση ενίσχυση του 0,156 ευρώ για κάθε παραγωγή αξίας 1 €. Υποθέτουμε επίσης ότι η χρηματοδότηση της ΚΑΠ θα δε θα υποστεί αλλαγές. Σύμφωνα λοιπόν με τα δεδομένα αυτά, η Τουρκία θα λάβει από το τμήμα Εγγυήσεων του ΕΑΤΠΕ το ποσό των 6,8 δισεκατομμυρίων ευρώ το 2014 και το ποσό των 7,8 δισεκατομμυρίων ευρώ το 2020. Χρησιμοποιώντας το μέσο ποσό της ενίσχυσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση τα αντίστοιχα ποσά θα είναι 6,4 δισεκατομμύρια ευρώ (2014) και 7,4 δισεκατομμύρια ευρώ (2020).

Ακολουθεί το διάγραμμα:

Estimated Support to be Received by Turkey from the EAGGF Guarantee Section (in millions of euros)

Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία δαπανών του προϋπολογισμού αναφέρεται στην πολιτική οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Η πολιτική αυτή στοχεύει κυρίως στην προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τη μείωση των ανισοτήτων στην ευημερία μεταξύ των περιφερειών, την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος. Πραγματοποιείται δε μέσω των διαρθρωτικών ταμείων (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Ταμείο Προσανατολισμού της Γεωργίας και Αλιείας) καθώς και μέσω του Ταμείου Συνοχής που συμβάλλει στη χρηματοδότηση σχεδίων στους τομείς των υποδομών μεταφοράς και του περιβάλλοντος.

Η αξιοποίηση των πόρων αυτών στηρίζεται στην εκπόνηση, έγκριση και εφαρμογή επιχειρησιακών προγραμμάτων που απευθύνονται τόσο στο δημόσιο τομέα, π.χ. για έργα που αφορούν την ανάπτυξη υποδομών και τη βελτίωση υπηρεσιών προς τον πολίτη, όσο και σε ιδιώτες (φυσικά ή νομικά πρόσωπα) για προγράμματα που αφορούν επιχειρήσεις, αγρότες, νέους, άνεργους κ.λπ. Η αξιοποίηση των εισρεόντων πόρων όμως εξαρτάται από την ικανότητα απορρόφησης τους, δηλαδή από την ικανότητα της εθνικής διοίκησης να προγραμματίζει και να αξιοποιεί την κοινοτική βοήθεια. Λαμβάνοντας υπόψη την ικανότητα απορρόφησης των κοινοτικών πόρων για τα 10 νέα κράτη μέλη της πρόσφατης διεύρυνσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσδιόρισε ότι με βάση τη μέση απορροφητική ικανότητα των χωρών, τα κονδύλια που απορροφούνται ανέρχονται στο 0,69 % του ΑΕΠ της κάθε χώρας.

Στη μελέτη, υποθέτουμε ότι οι κοινοτικοί πόροι που θα εισρεύσουν από τα διαρθρωτικά ταμεία θα αγγίξουν το 0,69 % του ΑΕΠ, θεωρώντας ότι η ικανότητα απορρόφησης των κονδυλίων είναι περίπου ίση με την ικανότητα απορρόφησης των 10 νέων κρατών μελών.

Έτσι, σύμφωνα με τους υπολογισμούς, η Τουρκία θα απορροφήσει από τα διαρθρωτικά ταμεία το ποσό των 4,4 δισεκατομμυρίων ευρώ το 2014, ενώ το 2020 θα απορροφήσει το ποσό των 7,9 δισεκατομμυρίων ευρώ.

Relationship Between Turkey and the EU Budget -I		(in millions of euros)	
Article II.	2014	2020	
REVENUES			
Traditional own resources	1,494	2,619	
VAT revenues	255.4	455.5	
GDP Contribution	3,192	5,693	
Total (1)	4,941	8,768	
(a) EXPENDITURE			
Agriculture	6,439	7,389	
Structural Expenditures	4,405	7,857	
Total (2)	10,844	15,246	
NET BALANCE (2)-(1)	5,903	6,478	Source: SPO

Τελικά, αφαιρώντας τα έσοδα από τις δαπάνες του προϋπολογισμού σε σχέση πάντα με την Τουρκία προκύπτει ότι το καθαρό κόστος της εισόδου της Τουρκίας στην Ε.Ε. στον κοινοτικό προϋπολογισμό θα ανέλθει σε 5,9 δισεκατομμύρια ευρώ για το 2014 και 6,5 δισεκατομμύρια ευρώ για το 2020.

Στην περίπτωση που η Τουρκία είναι σε θέση να απορροφήσει από τα διαρθρωτικά ταμεία ποσά ίσα με το 1 % του ΑΕΠ της, τότε το κόστος στον κοινοτικό προϋπολογισμό θα αυξηθεί.

Relationship Between Turkey and the EU Budget -II		(in millions of euros)	
Article III.	2014	2020	
REVENUES			
Traditional own resources	1,494	2,619	
VAT revenues	255	456	
GDP Contribution	3,192	5,693	
Total (1)	4,941	8,768	
(a) EXPENDITURE			
Agriculture	6,439	7,389	
Structural Expenditures*	6,384	11,387	
Total (2)	12,823	18,776	
NET BALANCE (2)-(1)	7,882	10,008	Source: SPO

Συγκεκριμένα όπως βλέπουμε και στον πίνακα της προηγούμενης σελίδας, το κόστος για το 2014 θα ανέλθει περίπου σε 7,9 δισεκατομμύρια ευρώ ενώ για το 2020 σε 10 εκατομμύρια ευρώ.

Προσπαθήσαμε λοιπόν να πραγματοποιήσουμε μια εμπειρική μελέτη των δημοσιονομικών επιπτώσεων της προσχώρησης της Τουρκίας. Τα συμπεράσματα που πρόεκυψαν σίγουρα δεν μπορεί να είναι ασφαλή. Και αυτό γιατί οι επιπτώσεις μπορούν να εκτιμηθούν πλήρως μόνον όταν καθοριστούν οι παράμετροι των χρηματοδοτικών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, στο πλαίσιο των δημοσιονομικών προοπτικών από το 2014 και μετά. Η φύση και το ποσό των μεταφορών από και προς την Τουρκία θα εξαρτηθεί από ορισμένους μεταβαλλόμενους παράγοντες, όπως οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ιδιαίτερα μια πιθανή αναθεώρηση της ΚΑΠ, τυχόν ειδικές ρυθμίσεις που θα συμφωνηθούν με την Τουρκία ή και οι διαταξεις του προϋπολογισμού

που θα ισχύσουν εκείνη τη στιγμή και ειδικότερα το συνολικό ανώτατο όριο στον προϋπολογισμό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε ότι η κοινοτική εμπειρία μας έχει δείξει ότι η κατάρτιση του προϋπολογισμού προκύπτει συχνά ως αποτέλεσμα τήρησης ισορροπιών, αμοιβαίες υποχωρήσεις και γενικά παραγόντων που βρίσκονται έξω από τη σφαίρα των οικονομικών επιδόσεων των κρατών. Όσον αφορά επίσης την Τουρκία, δεν είμαστε ασφαλώς σε θέση να ξέρουμε ποιά θα είναι ακριβώς η μελλοντική της πορεία της οικονομίας ενώ αλλαγές αναμένεται να συμβούν στο προσεχές μέλλον σε ό,τι αφορά το ποσοστό συμβολής του πρωτογενούς τομέα στην ανάπτυξη (αναμένεται μείωση του).

Για όλους λοιπόν τους παραπάνω λόγους, δεν είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τις δημοσιονομικές επιπτώσεις της ένταξης της Τουρκίας. Όμως έστω και αυτή η εμπειρική προσέγγιση, η οποία μάλιστα ίσως υποεκτιμά το κόστος της ένταξης⁶⁸, μας οδηγεί να διαπιστώσουμε ότι οι επιπτώσεις στον υπολογισμό θα είναι σημαντικές, χωρίς όμως να απειλείται η κατάρρευση του, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έχοντας ολοκληρώσει την ανάλυση μας για τα χαρακτηριστικά της τουρκικής οικονομίας, τα προβλήματα και τις προοπτικές καθώς και τη δύσκολη πορεία της σύγκλισης με την Ε.Ε., μπορούμε να καταλήξουμε στο εξής συμπέρασμα:

Έχοντας καταβάλλει συνεχείς και επίμονες προσπάθειες, η Τουρκία έχει πραγματικά επιτύχει σημαντική οικονομική πρόοδο. Ωστόσο, η μεγάλη απόσταση σε αναπτυξιακό επίπεδο που χωρίζει την Τουρκία από τους μέσους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τα διαρθρωτικά προβλήματα της τουρκικής οικονομίας δεν μπορούν παρά να προκαλέσουν μια σειρά από προβληματισμούς και επιφυλάξεις σχετικά με τη διατήρηση αυτού του αναπτυξιακού συνεχούς.

⁶⁸ Έχουν δημοσιευθεί μελέτες που εκτιμούν ότι το κόστος θα είναι υψηλότερο. Ενδεικτικά βλ. i) Wolfgang Quaisser, Steve Wood "EU Member Turkey? Precognitions, Consequences and Integation Alternatives", forost Arbeitspapier Nr. 25, October 2004, ii) Kemal Dervis, Daniel Gros, Faik Öztrak and Yusuf İşikin cooperation with Fırat Bayar "Turkey and the EU Budget Prospects and Issues" CEP, No.6/August 2004, iii) Turkey and the EU Budget: Prospects and Issues, Daniel Gros, September 2004

ΙΙΙ. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ: ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΚΥΠΤΟΥΝ

Μέχρι στιγμής στην εργασία μας έχουμε επικεντρωθεί στην πορεία και στην πρόοδο των μεταρρυθμίσεων που έχουν δρομολογηθεί στην Τουρκία σε ό,τι αφορά την εκπλήρωση των πολιτικών και οικονομικών κριτηρίων της Κοπεγχάγης. Έτσι παρουσιάσαμε και αναλύσαμε την πορεία και την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων της Τουρκίας στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει τη λειτουργία των θεσμών, την προτεραιότητα του δικαίου, το σεβασμό των ανθρωπίνων και μειονοτικών δικαιωμάτων καθώς και τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς και την ικανότητα αντιμετώπισης της ανταγωνιστικής πίεσης και των δυνάμεων της αγοράς στο εσωτερικό της Ένωσης.

Για να εκτιμήσουμε όμως το τι θα προκύψει από την είσοδο της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δε θα πρέπει να θεωρήσουμε την κατάσταση μόνο από την πλευρά της Τουρκίας, εξετάζοντας τις επιθυμητές μεταβολές που θα της επιφέρει η εισδοχή της, αλλά και από την πλευρά της Ένωσης, αναλύοντας τις προβλέψιμες επιπτώσεις αυτής της εισόδου για το μέλλον της. Η διαδικασία λοιπόν που βρίσκεται σε εξέλιξη δεν πρέπει να εστιάζεται μόνο στην Τουρκία, στο χαρακτήρα της, στις προόδους και τις μεταρρυθμίσεις. Σήμερα που η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει είκοσι πέντε χώρες – μέλη και που σε λίγα χρόνια θα διαθέτει είκοσι επτά, ίσως και είκοσι οκτώ μέλη, είναι άραγε σε θέση να ενσωματώσει την Τουρκία σε διάστημα δέκα ετών; Τι σκοπούς έχουμε γι' αυτήν την Ένωση; Θέλουμε μια οντότητα οργανωμένη, κυρίαρχη και ισχυρή, θεμελιωμένη πάνω σε βαθιές συνάψεις; Ανήκει η Τουρκία σε αυτή; Ή μήπως επιζητούμε ένα ακαθόριστο γεωπολιτικό, με αβέβαια όρια, κερδοσκοπικό σύνολο; Ποιά θέση παίρνουν οι Ευρωπαίοι ηγέτες και ποιά Μια προσπάθεια λοιπόν απάντησης αυτών και άλλων των ερωτημάτων που στην ουσία αποτελεί μια άσκηση ενδοσκόπησης, είναι εξίσου απαραίτητη και σημαντική – αν όχι σημαντικότερη – με την εξέταση των προόδων του τουρκικού κράτους.

ΑΝΗΚΕΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ;

Το βασικό ερώτημα που προκύπτει στην ανάλυση του ζητήματος του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της Τουρκίας είναι κατά πόσο μια χώρα με πληθυσμό 70 εκατομμυρίων και εισόδημα που αντιστοιχεί στο 1/3 του εισοδήματος μπορεί να ενταχθεί σε αυτήν. Από την άποψη αυτή, η Ένωση επιχειρεί κάτι πρωτοφανές: την ένταξη μιας μεγάλης σε πληθυσμό χώρας αλλά μικρής σε οικονομικούς όρους. Όμως η ένταξη της Τουρκίας έχει και άλλα χαρακτηριστικά που την κάνουν να διαφέρει από τις προηγούμενες διευρύνσεις. *Η Τουρκία θα είναι το μοναδικό κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του οποίου ο πληθυσμός θα είναι μουσουλμανικός.* Είμαστε λοιπόν πριν από την ένταξη μιας χώρας με θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές και ιδιαιτερότητες σε σχέση με την ιστορική Ευρώπη που ξέρουμε. Ακόμη και σε γεωγραφικούς όρους, το ευρωπαϊκό κομμάτι της Τουρκίας αντιπροσωπεύει μόνο το 5 % του εδάφους της και το 8 % του πληθυσμού της. Έτσι λοιπόν, προκύπτει το ερώτημα αν η Τουρκία ανήκει ή όχι στην Ευρώπη.

Οι Ευρωπαίοι ηγέτες και δη η γενιά που οικοδόμησε την ΕΟΚ και την Ε.Ε. έχουν εκφραστεί διφορούμενα. Ο σοσιαλιστής πρώην καγκελάριος της Δυτικής Γερμανίας Χέλμουτ Σμιτ, δήλωσε ότι «οι Τούρκοι ανήκουν σε έναν πολιτισμό κύκλο παντελώς

ξένο προς εμάς». «Εμένα δεν μου δίδαξαν στο μάθημα της Γεωγραφίας πως η Ανατολία αποτελεί τμήμα της Ευρώπης», έλεγε και ο χριστιανοδημοκράτης τέως καγκελάριος της

Γερμανίας Χέλμου Κολ. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ο πρώην πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας Βαλερί Ζισκάρ ντ' Εστέν: «Η Ευρωπαϊκή Συντακτική Συνέλευση επεδίωξε να καθορίσει τα θεμέλια του ευρωπαϊκού κοινωνικού συνόλου: την πολιτισμική συνεισφορά της Ελλάδας και της Αρχαίας Ρώμης, τη θρησκευτική κληρονομία που εμπότισε τη ζωή στην Ευρώπη, τη δημιουργική ορμή της Αναγέννησης, τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, τη συμβολή της ορθολογικής και επιστημονικής σκέψης. Η Τουρκία δεν μοιράστηκε κανένα από τα στοιχεία αυτά» έγραψε σε άρθρο του.

Άλλοι πάλι διαφωνούν. Σύμφωνα με τον τέως πρωθυπουργό της Ελλάδας, Κώστα Σημίτη⁶⁹ η Τουρκία «είναι από τον 16ο αιώνα μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη και η οθωμανική έπαιξε ένα ρόλο στη δημιουργία της Ευρώπης, όπως υπάρχει σήμερα». Ο Γκίντερ Φερχόιγκεν, επίτροπος σε συνέντευξη του επισήμανε ότι: «τρεις μεγάλες θρησκείες έχουν επηρεάσει πολιτισμικά την Ευρώπη και την επηρεάζουν ακόμη: ο χριστιανισμός, ο ιουδαϊσμός και το Ισλάμ»⁷⁰

Όλη αυτή η συζήτηση προκαλεί σύγχυση. Γεγονός είναι πως ιστορικά η Ευρώπη σηματοδοτείται αναμφισβήτητα από τη χριστιανική παράδοση και την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα. Η παρουσία ενός εξαιρετικού αραβικού πολιτισμού, μουσουλμανικού, στη Σικελία του 9ου και 10ου αιώνα έως τον 15ο αιώνα, στην Ανδαλουσία, όσο πλούσια κι αν είναι, δεν συγκρίνεται με το ριζωμα του χριστιανισμού σε

όλη την επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά από δύο χιλιετίες⁷¹. Η Τουρκία έχει αναπτύξει τη δική της ιστορία και το δικό της πολιτισμό που σε μεγάλο βαθμό διαφέρει από τον ευρωπαϊκό. Γι' αυτό και στο ερώτημα αν η Τουρκία ανήκει ή όχι στην Ε.Ε.» η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών θα απαντούσε αυθόρμητα «όχι». Υπάρχει άλλωστε και ο φόβος της απώλειας της ευρωπαϊκής ταυτότητας, ο οποίος επιτείνεται από την προοπτική μαζικών μεταναστεύσεων από την Τουρκία σε ορισμένες, τουλάχιστον, ευρωπαϊκές χώρες, όπου ήδη έχουν δημιουργηθεί ισχυρά γκέτο, με όλες τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις που θα προκαλούσε η διόγκωση και η επέκτασή τους. Οι πρόσφατες ταραχές στη Γαλλία ανακίνησαν τη δημόσια συζήτηση γύρω από το θέμα αυτό. Πρέπει παρ' όλα αυτά να σημειωθεί ότι ο φόβος της

⁶⁹ Συνέντευξη στην εφημερίδα Le Monde, 13.01.03

⁷⁰ Συνέντευξη στην εφημερίδα Frankfurter Rundschau, 05.06.04

⁷¹ Γκουλάφ, Σ. «Ο σουλτάνος στην αυλή της Ευρώπης;», Λιβάνη, Αθήνα 2005, σ.128

ανεξέλεγκτης επανάστασης δεν επιβεβαιώθηκε στο παρελθόν, όταν η ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας είχε δημιουργήσει αντίστοιχη ανησυχία, ενώ η τελευταία διεύρυνση της Ε.Ε. επίσης φαίνεται ότι κυλά ομαλά, χωρίς τη δημιουργία ανεξέλεγκτων μεταναστευτικών ρευμάτων. Εξάλλου είναι πολύ πιθανή η θέσπιση μιας «μόνιμης ρήτρας διασφάλισης» που αφορά στην ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων, όπως προβλέπεται στη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο της Τουρκίας προς την προσχώρηση.

Όμως η πεποίθηση των Ευρωπαίων πολιτών ότι η Τουρκία δεν ανήκει στην Ευρώπη είναι εντελώς διαφορετικό ζήτημα από το αν η Τουρκία θα μπει ή όχι στην Ε.Ε. Η Ευρώπη είναι μια έννοια με γεωγραφικές, ιστορικές, πολιτισμικές πτυχές. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όμως, όπως και η ΕΟΚ παλαιότερα, αποτελεί έναν πρωτίστως οικονομικό συνασπισμό κρατών, με πολιτική και ασθενέστατα στρατιωτική διάσταση, το περιεχόμενο του οποίου διαρκώς μεταβάλλεται και επανακαθορίζεται κατά διαστήματα. Το ίδιο και τα μέλη του. Τα κριτήρια της ένταξης είναι δεδομένα αλλά καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό τρέχουσες οικονομοπολιτικές σκοπιμότητες και υπηρετούν στόχους χρονικά προσδιορισμένους. Το παρελθόν της Ευρώπης συνηγορεί: τη δεκαετία του '60 ο Γάλλος πρόεδρος Σαρλ ντε Γκωλ δεν δεχόταν συζήτηση για ένταξη στην ΕΟΚ της Βρετανίας, παρ' όλο που θα ήταν γελοίο να ισχυριστεί κανείς ότι το Ηνωμένο Βασίλειο και ο πολιτισμός που ανέπτυξε δεν αποτελούσαν τμήμα της Ευρώπης. Ούτε φυσικά έπαυαν να ανήκουν στην Ευρώπη π.χ. η Ισπανία ή η Πορτογαλία, παρά το γεγονός ότι ουδείς συζητούσε για ένταξη τους τότε στην ΕΟΚ εξαιτίας πολιτικών λόγων⁷².

Κατ' αρχάς, η ένταξη μιας χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν καθορίζεται από κανενός είδους θρησκευτικό κριτήριο. Τα άρθρα 6, παράγραφος 1 και 49 της Συνθήκης Ε.Ε. σε συνδυασμό ορίζουν ότι «κάθε ευρωπαϊκό κράτος που σέβεται τις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και το κράτος δικαίου, αρχές κοινές στα κράτη – μέλη, μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης». Καμία θρησκευτική διάκριση δεν υπάρχει σήμερα απέναντι στον οποιονδήποτε μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τουλάχιστον δώδεκα εκατομμύρια μουσουλμάνοι και εκατοντάδες χιλιάδες Εβραίοι, πιστοί άλλων δογμάτων και άθεοι ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ή την άρνηση τους να έχουν πίστη, με πλήρη ελευθερία. Επιπλέον, το να ανήκει κανείς στην Ευρωπαϊκή Ένωση σημαίνει και την υπέρβαση των διαφορών, την «ενότητα στη διαφορετικότητα». Έτσι, η θρησκεία της πλειοψηφίας των Τούρκων δεν αποτελεί επιχείρημα που μπορεί να οδηγήσει στην απόρριψη της υποψηφιότητας της. Οι ιστορικές άλλωστε διαφορές της Οθωμανικής Τουρκίας από την Ευρώπη δεν είχαν προτίστως θρησκευτικό χαρακτήρα. Τα βασικά κριτήρια του διαχωρισμού της χριστιανικής Ευρώπης από την Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν περισσότερο πολιτιστικά, κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά. Ήδη στην Αναγέννηση προβάλλεται σταθερά το πολιτικό πρόβλημα, όχι το θρησκευτικό, οι θεσμικές και ευρύτερα πολιτισμικές διαφορές και όχι το θρησκευτικό χάσμα⁷³.

Με άλλα λόγια, η Ευρώπη δεν μπορεί να αποκλείσει την Τουρκία για λόγους θρησκευτικούς, επιδιώκοντας έτσι να γίνει «μία χριστιανική λέσχη» όπως ισχυρίζονται κάποιοι. Όμως για τον ίδιο λόγο που η Τουρκία δεν αποτελεί επιχείρημα που μπορεί να οδηγήσει στην απόρριψη της υποψηφιότητας της Τουρκίας, δεν μπορεί να οδηγήσει και στην αποδοχή της. Στο σημείο αυτό, πολλοί προβάλλουν ότι η έναρξη των διαπραγματεύσεων πρέπει να προσκομιστεί από την απόδειξη της σταθερής εξέλιξης του

⁷² Δελαστίκ, Γ. «Ο "γάμος συμφέροντος" Ε.Ε. – Τουρκίας», Καθημερινή της Κυριακής, 02.10.05

⁷³ Καζάκος, Π. «Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία», Παπαζήση, Αθήνα 2003, σ.42

τουρκικού Ισλάμ. Πρέπει να εξασφαλισθεί αν η θρησκεία αυτή μπορεί να εκσυγχρονιστεί, να ενσωματώσει νέες ιδέες, όπως μπόρεσαν να το κάνουν οι χριστιανικές θρησκείες και ο ιουδαϊσμός, τουλάχιστον στις φιλελεύθερες μορφές τους.⁷⁴ Στα τελευταία δέκα χρόνια ο «λαϊκός πολιτισμός» του Ισλάμ αντιδρά μπροστά στη μόνιμη πρόκληση του εκσυγχρονισμού και εκφράζεται ολοένα και περισσότερο πολιτικά, όπως δείχνει και η άνοδος του ισλαμικού κινήματος. Έτσι έχει διαμορφωθεί μια παράδοξη κατάσταση όπου ένα κόμμα που έχει καταγγελθεί από τις ελίτ των κεμαλιστών, που ορισμένες φορές παρουσιάζεται ως κίνδυνος για το διαχώρισμα κράτους και εκκλησίας και τη δημοκρατία, μοιάζει να θέλει να υλοποιήσει το όνειρο της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της Τουρκίας. Ωστόσο πάλι καταλήγουμε το θέμα αυτό έχει και πάλι θεσμικό και πολιτικό χαρακτήρα και όχι θρησκευτικό.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι *αν και κοινωνικοί, θρησκευτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αναμφίβολα παρεμφέρον και ανομολόγητα συνυπολογίζονται στη λήψη των αποφάσεων, εντούτοις, δεοντοτικά, τα κριτήρια ένταξης δεν μπορεί να είναι οικονομικά και πολιτικά*⁷⁵. Κάθε σκέψη για απόρριψη ή αποδοχή της τουρκικής υποψηφιότητας με βάση το θρήσκευμα και τον πολιτισμό είναι νομίζουμε αποπροσανατολιστική.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ

Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης⁷⁶ ξεκίνησε λίγα χρόνια μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έχοντας αρχικά δύο βασικούς αρχικούς στόχους: την οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης μετά τον καταστροφικό πόλεμο και τη σταδιακή διαμόρφωση ενός ενιαίου χώρου ειρήνης, ανάπτυξης και δημοκρατίας που θα απέτρεπε την άνοδο ολοκληρωτικών καθεστώτων και την επανάληψη της τραγωδίας του πολέμου στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Πράγματι, απουσία ειρηνευτικής συνθήκης μεταξύ των παλαιών εμπολέμων, η προοπτική της ίδρυσης μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας θεωρήθηκε ως ταυτόχρονη πράξη εμπιστοσύνης στη θέληση κυρίως των δύο μεγαλύτερων κρατών, της Γαλλίας και της Γερμανίας, να μετουσιώσουν τα λάθη του παρελθόντος και πράξη πίστης σε ένα κοινό μέλλον προόδου.

Έτσι, κάτω από την κρίση υπερπαραγωγής χάλυβα που φαινόταν να επίκειται, έξι χώρες – Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία και Λουξεμβούργο – υπογράφουν το 1951 τη Συνθήκη των

⁷⁴ Γκουλάφ, Σ. ο.π., σ.133

⁷⁵ Κόλλιας Χ. «Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση», Αγορά Χωρίς Σύνορα, τόμος 4, (3) 1999

⁷⁶ Για μια συνοπτική ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης βλ. Μούσης, Ν. ο.π. σ.9-11

Παρισίων με την οποία *εγκαθιδρύεται η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)* με κύρια αποστολή της την από κοινού διαχείριση της αγοράς του άνθρακα και του χάλυβα. Σε αυτό το κλίμα υπογράφεται το 1952 η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας που αποβλέπει στη σταδιακή ένωση των αμυντικών δυνάμεων της ΕΚΑΧ και έχει ως τελική επίδιωξη τη διαμόρφωση μιας κοινής ευρωπαϊκής στρατιωτικής δύναμης. Το σχέδιο εγκαταλείπεται καθώς η γαλλική εθνοσυνέλευση δεν επικυρώνει τη συνθήκη, όμως το γεγονός αυτό δεν ανακόπτει την αρχική ώθηση.

Στις 25 Μαρτίου του 1957, τα 6 μέλη της ΕΚΑΧ υπογράφουν τη *Συνθήκη της Ρώμης, με την οποία ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΥΡΑΤΟΜ)*. Η ΕΟΚ, η ΕΚΑΧ και η ΕΥΡΑΤΟΜ αποτελούν τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Κύριος στόχος της ΕΟΚ είναι η δημιουργία μιας κοινής αγοράς μεταξύ των κρατών μελών. Αυτή περιλαμβάνει α) την πραγματοποίηση μιας *τελωνειακής ένωσης* που σημαίνει, αφενός την εξάλειψη των τελωνειακών δασμών, των ποσοστώσεων εισαγωγής και των άλλων εμποδίων στις ανταλλαγές μεταξύ των κρατών μελών και, αφετέρου, την υιοθέτηση ενός κοινού τελωνειακού δασμολογίου έναντι των τρίτων χωρών και β) την πραγματοποίηση, μέσω κοινών πολιτικών, *τεσσάρων ουσιαστών ελευθεριών*: της ελεύθερης κυκλοφορίας των βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων, της ελεύθερης κυκλοφορίας των μισθωτών εργαζομένων, της ελεύθερης εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών από ανεξάρτητους επαγγελματίες και επιχειρήσεις και της ελεύθερης κυκλοφορίας κεφαλαίων⁷⁷. Η λειτουργία της κοινής αγοράς άνθρακα και χάλυβα έδειξε αμέσως ότι η οικονομική ολοκλήρωση ήταν και δυνατή και χρήσιμη και μπορούσε να περιλάβει όλα τα προϊόντα. Έτσι σταδιακά στη γενική κοινή αγορά προστέθηκαν νέες πολιτικές όπως η αγροτική και η εμπορική αλλά και μια σειρά άλλων πολιτικών όπως η περιφερειακή, η περιβαλλοντική, εκπαιδευτική, η πολιτική για την έρευνα και για τη συνεργασία με τον κόσμο. Οι επιτυχίες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και η έλξη της διαδικασίας της πολυεθνικής ολοκλήρωσης ανάγκασαν το Ηνωμένο Βασίλειο που είχε υποτιμήσει την όλη διαδικασία, να αναθεωρήσει τη θέση του πάνω στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Έτσι το 1973 το *Ηνωμένο Βασίλειο μαζί με την Ιρλανδία και τη Δανία θα προσχωρήσουν στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες*.

Η είσοδος των τριών μελών θα συμπέσει με τη διπλή πετρελαϊκή κρίση του 1973 και του 1979. Αποδυναμωμένη από την κρίση, η Κοινότητα αντιστέκεται στις φυγόκεντρες δυνάμεις και εδραιώνει τη συνοχή της διαμορφώνοντας το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα το 1979, στόχος του οποίου ήταν η σταθεροποίηση των συναλλαγματικών ισοτιμιών και η ανάσχεση των πληθωριστικών πιέσεων. Δύο χρόνια αργότερα το 1981, η *Ελλάδα θα αποτελέσει το δέκατο μέλος που εντάσσεται στην ΕΟΚ και θα ακολουθήσουν το 1986 η Ισπανία και η Πορτογαλία*. Ένα χρόνο πριν, (1985), ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζακ Ντελόρ παρουσίασε τη «Λευκή Βίβλο», που έθετε ως στόχο την εξάλειψη όλων των φυσικών, τεχνικών και φορολογικών εμποδίων της κοινής αγοράς. Οι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εγκρίθηκαν από τα κράτη μέλη και έτσι το 1986 υπογράφηκε η *Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη η οποία έθετε τις βάσεις για την οικοδόμηση της ενιαίας αγοράς*. Ακόμη όμως και ένα τέτοιο προχωρημένο στάδιο οικονομικής ολοκλήρωσης δε δημιουργεί τις συνθήκες μιας εσωτερικής αγοράς, γιατί οι νομισματικές διακυμάνσεις και οι διαφορές των φορολογικών συντελεστών μπορούν να αποτελούν ακόμη εμπόδια στις συναλλαγές και η νομισματική αβεβαιότητα μπορεί να περιορίζει την αλληλοδιείσδυση των χρηματαγορών και την εγκατάσταση των επιχειρήσεων εκεί όπου οι παράγοντες παραγωγής είναι οι πιο ευνοϊκοί για τις δραστηριότητές τους. Για να μεγιστοποιήσουν τα οφέλη της απελευθέρωσης του

⁷⁷ Μούσης, Ν. «Ευρωπαϊκή Ένωση δίκαιο, οικονομία, πολιτική, Παπαζήση, Αθήνα 2003, σ.16-17

εμπορίου, των υπηρεσιών και των επενδύσεων, τα κράτη μέλη μιας κοινής αγοράς οφείλουν να προχωρήσουν στο επόμενο στάδιο της οικονομικής ολοκλήρωσης που είναι εκείνο της οικονομικής και νομισματικής ένωσης.

Έτσι, στις 7 Φεβρουαρίου 1992 υπογράφηκε στο Μάαστριχτ η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τη συνθήκη αυτή προβλέπεται μια κοινή νομισματική πολιτική που αποβλέπει στη δημιουργία ενός κοινού νομίσματος και στο στενό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, με στόχο την οικονομική και κοινωνική συνοχή, δηλαδή την προσέγγιση των διαρθρωτικών και κοινωνικών συνθηκών των χωρών που συμμετέχουν στην Ένωση. Στη συνθήκη προβλέποταν η ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών και η

σύσταση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, κύριο μέλημα της οποίας είναι να χαράζει και να εφαρμόζει τη νομισματική πολιτική της Κοινότητας. Από την 1η Ιανουαρίου 1999 τα εθνικά νομίσματα ήταν προσδεμένα στο νέο κοινό νόμισμα, το ευρώ, που τότε δεν ήταν παρά ένα νέο κοινό νόμισμα, διατηρώντας παράλληλα αμετάκλητα καθορισμένες συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ τους. Από την 1η Ιανουαρίου 2002 δώδεκα ευρωπαϊκά κράτη αντικατέστησαν το εθνικό τους νόμισμα με το ευρώ εγκαταλείποντας έτσι κάθε έννοια εθνικής κυριαρχίας στο νομισματικό πεδίο. Παράλληλα, με τη συνθήκη του Μάαστριχτ η ένωση θέτει ως στόχο να επιβεβαιώσει την ταυτότητά της στη διεθνή σκηνή, ιδίως με την εφαρμογή μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), συμπεριλαμβανομένης της εν καιρώ διαμόρφωσης μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, η οποία μπορεί, σε δεδομένη στιγμή να οδηγήσει σε κοινή άμυνα. Τέλος, αποφασίστηκε η θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης και η ανάπτυξη στενής συνεργασίας στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων. Μια ρήτρα αναθεώρησης που καθορίζεται στη συνθήκη του Μάαστριχτ οδήγησε τα κράτη μέλη στη διαπραγμάτευση νέας συνθήκης που υπογράφηκε στο Άμστερνταμ τις 2 Οκτωβρίου 1997 και όπου ρυθμίζονται και ενισχύονται οι πολιτικές και τα μέσα της Ένωσης, ιδίως στους τομείς της δικαστικής συνεργασίας, της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων, της εξωτερικής πολιτικής και της δημόσιας υγείας.

Στο μεταξύ η Ε.Ε. των δώδεκα έγινε η Ε.Ε. των δεκαπέντε, από την 1η Ιανουαρίου 1995, με την ένταξη της Αυστρίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας. Μετά την πτώση όμως των κομμουνιστικών καθεστώτων της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η δυναμική της διεύρυνσης συνεχίστηκε. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας, το Δεκέμβριο του 2000 συνομολογείται η ομώνυμη συνθήκη που περιλαμβάνει σειρά μεταρρυθμίσεων με στόχο την ομαλή ενσωμάτωση των νέων κρατών μελών στην Ένωση. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Δεκέμβριο του 2001, αποφασίζει τη σύγκληση Συνέλευσης, με σκοπό τη συζήτηση για το «μέλλον της Ευρώπης» και, ιδίως, τη διαμόρφωση προτάσεων σχετικών με τις σημαντικές θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα διασφαλιστούν στην αποτελεσματική λειτουργία της Ένωσης στη νέα – μετά τη διεύρυνση – εποχή. Η Συντακτική Συνέλευση θα προετοιμάσει το έδαφος για μια νέα διακυβερνητική διάσκεψη που θα συγκληθεί προκειμένου να ληφθούν οι οριστικές αποφάσεις. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της διαδικασίας ήταν η υπογραφή της Συνταγματικής Συνθήκης, η οποία τέθηκε προς έγκριση από όλα τα κράτη – μέλη της Ε.Ε. Όμως η διαδικασία κύρωσης της Συνθήκης

έχει σταματήσει χάρη στα αρνητικά δημοψηφίσματα που διεξήχθησαν σε Γαλλία, και Ολλανδία τον Απρίλιο του 2005. Ένα χρόνο σχεδόν νωρίτερα, την 1η Μαΐου 2004 εντάχθηκαν και επίσημα τα δέκα νέα κράτη – Εσθονία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία -. Τέλος την 1η Ιανουαρίου 2007 θα ενταχθούν η Βουλγαρία και η Ρουμανία.

Αυτή είναι λοιπόν εν συντομία η διαδρομή που διένυσε η Ευρωπαϊκή Ένωση από την ίδρυσή της μέχρι και σήμερα, τη στιγμή που η Τουρκία κτυπάει την πόρτα της κοινότητας. Συνοψίζοντας τη μέχρι τώρα πορεία της Ένωσης θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα εξής⁷⁸:

- Η ενωμένη Ευρώπη μπόρεσε να αντισταθεί στις πιέσεις των απολυταρχισμών και να προωθήσει το κράτος του δικαίου.
- Η οικονομική ολοκλήρωση καθιστά αναγκαία και δυνατή την πρόοδο προς την πολιτική ένωση κάθε ημέρα και περισσότερο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ασκεί αυξανόμενη επιρροή στον κόσμο, ανάλογη με την οικονομική της σπουδαιότητα, με το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της, με τη θέση της στους διπλωματικούς, εμπορικούς και νομισματικούς κύκλους.
- Η Ευρωπαϊκή Ένωση χαρακτηρίζεται από συνεχή εξάπλωση τόσο από γεωγραφική άποψη, όσο και από άποψη πολιτικών λειτουργιών.
- Η κοινοτική Ευρώπη γίνεται πόλος προς τον οποίο συγκλίνουν οι προσδοκίες των χωρών, κοντινών ή μακρινών, που παρατηρούν προσεκτικά τη δυναμική της Ένωσης και θέλουν να ενδυναμώσουν την αναγεννημένη δημοκρατία τους ή να ανασυγκροτήσουν την κατεστραμμένη οικονομία τους.

Ωστόσο, σήμερα, πενήντα περίπου χρόνια μετά την ίδρυση της κοινοτικής Ευρώπης, η δύναμη έμπνευσης από την οποία γεννήθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα φαίνεται να έχει μειωθεί. Οι οικονομικές και γεωπολιτικές εξελίξεις αλλάζουν με ταχείς ρυθμούς, οι οποίοι μάλιστα τείνουν να γίνουν ακόμα ταχύτεροι. Καθώς η παγκοσμιοποίηση υποβάλλει τα κράτη και τις κοινωνίες σε μια γιγαντιαία προσπάθεια προσαρμογής σύμφωνα με τους νέους κανόνες που ισχύουν για το σύνολο του πλανήτη, η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να είναι δέσμια ενός περίπλοκου πολιτικού συστήματος καθώς και διλημάτων που απειλούν την επιτυχή ολοκλήρωση του ενοποιητικού εγχειρήματος. Την ίδια στιγμή, η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζεται από μια σημαντική πλειοψηφία των Ευρωπαίων πολιτών με αδιαφορία.

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν όσο μπορούμε να φωτίσουμε τις πλευρές του ενοποιητικού εγχειρήματος έτσι ώστε να αντιληφθούμε ουσιαστικά το πού βρισκόμαστε σήμερα, τη στιγμή που έχει αποφασιστεί η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της Τουρκίας, και να διαπιστώσουμε πως θα επηρεάσει η ένταξη της το μέλλον της Ευρώπης.

⁷⁸ Fointane, P. «Μια νέα ιδέα για την Ευρώπη, η δήλωση Σούμαν – 1950 – 2000), Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σειρά: Ευρωπαϊκή τεκμηρίωση, 2000

ΤΟ ΧΑΣΜΑ ΜΕΤΑΞΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ - ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ

Στις αρχές του 21ου αιώνα η Ε.Ε. των εικόσι πέντε παρουσιάζει πολύ διαφορετική εικόνα από τις τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες της δεκαετίας του 1950 με τις Έξι χώρες – μέλη. Σήμερα, στις χώρες της Ε.Ε. η αλληλεπίδραση κράτους και αγοράς εξαρτάται σε σημαντικό – και συνεχώς αυξανόμενο – βαθμό από τα Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα που περιοριζόταν στην ελεύθερη διακίνηση αγαθών μεταξύ των έξι ιδρυτικών της μελών, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην κατάργηση των δασμών και των ποσοστόσεων έχει εξελιχθεί σήμερα σε μια νομισματική ένωση, την ΟΝΕ όπου 12 κράτη – μέλη έχουν κοινή νομισματική πολιτική που αποβλέπει στη δημιουργία ενός κοινού νομίσματος και στο στενό συντονισμό των οικονομικών πολιτικών. Στο μεταξύ η ενιαία αγορά είχε αναπτύξει σε σημαντικό το ρυθμιστικό ρόλο με αποτέλεσμα μια εντυπωσιακή αύξηση των κάθε λογής διασυνοριακών οικονομικών συναλλαγών συμπεριλαμβανομένων αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων, και κατ' επέκταση η ποσοτική αλλά και η ποιοτική αναβάθμιση της αλληλεξάρτησης μεταξύ των Ευρωπαϊκών οικονομιών⁷⁹. Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να πούμε ότι η οικονομική ολοκλήρωση έχει σε μεγάλο βαθμό στεφθεί με επιτυχία. Το ευρώ, αποτελεί πλέον το δεύτερο πιο ισχυρό νόμισμα στον κόσμο και η Ευρώπη τη μεγαλύτερη οικονομική ζώνη. Το βιοτικό επίπεδο των ιδιωτών ανέβηκε σημαντικά, πολύ περισσότερο από όσο θα μπορούσε να ανέβει εάν κάθε εθνική οικονομία δεν είχε επωφεληθεί από τις οικονομίες κλίμακας και την αύξηση της ανάπτυξης που επέφεραν η κοινή αγορά και η εντατικοποίηση των ανταλλαγών.

Ο συντονισμός όμως των πολιτικών δε μπορεί να γίνει χωρίς το αναγκαίο θεσμικό πλαίσιο. Έτσι αυτό που ορισμένοι αποτελούν «κοινοτική μέθοδο», προσπαθώντας να περιγράψουν τον τρόπο που λαμβάνονται οι αποφάσεις στην Ε.Ε. έχει τις ρίζες του στην ΕΚΑΧ: ένα υπερεθνικό εκτελεστικό όργανο με τη μορφή μιας Υψηλής Αρχής (του πρόδρομου δηλαδή της σημερινής Ευρωπαϊκής Επιτροπής), σε συνεχή διάλογο και αλληλεπίδραση μ' ένα διακυβερνητικό σώμα (το Συμβούλιο Υπουργών), μια ανεξάρτητη δικαστική αρχή, και μια συμβουλευτική κοινοβουλευτική συνέλευση. Σήμερα υπάρχει αδιαμφισβήτητα Ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα, με την έννοια ενός παγίου και σαφώς

⁷⁹ Τσούκαλης Λ. ο.π. σ.38

διαμορφωμένου πλαισίου θεσμικών οργάνων και κοινών κανόνων. Η Ε.Ε. είναι ένα σύστημα που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό συγκέντρωσης.

Το Συμβούλιο είναι το κύριο νομοθετικό όργανο της Ε.Ε. αλλά και το κύριο όργανο λήψης των αποφάσεων της. Αν και τυπικά οι Συνθήκες προβλέπουν μόνο ένα Συμβούλιο, στην πράξη λαμβάνουν χώρα συναντήσεις υπουργών με διάφορα χαρτοφυλάκια που συνέρχονται με ομολόγους τους και αποφασίζουν από κοινού για θέματα της αρμοδιότητάς τους. Επίσης οι ηγέτες των κρατών – μελών καθώς και ο πρόεδρος της Επιτροπής συμμετέχουν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο που προέκυψε μετά τη θεσμοθέτηση των Συνόδων Κορυφής. Τα Συμβούλια Υπουργών αποφασίζουν με ειδική πλειοψηφία μετά από ψηφοφορία όπου οι ψήφοι «σταθμίζονται» σε αντίστοιχα με τον πληθυσμό κάθε κράτους. Η εφαρμογή της ειδικής πλειοψηφίας καθιστά τη λήψη αποφάσεων δύσκολη καθώς η αναζήτηση συναίνεσης οδηγεί σε χρονοβόρες διαπραγματεύσεις.

Η ίδια και μεγαλύτερη δυσκολία παρατηρείται στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Αν και οι καθαυτό νομοθετικές αρμοδιότητες παραμένουν στα επιμέρους Συμβούλια Υπουργών, η ευθύνη για τις μεγάλες αποφάσεις και για τις βασικές κατευθύνσεις που θα ακολουθήσει η Ε.Ε. ανήκει σαφώς στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι επταετείς συμφωνίες για τον προϋπολογισμό, οι αποφάσεις για την ΟΝΕ και για τη διεύρυνση, οι αναθεωρήσεις των συνθηκών, οι ανακοινώσεις σε κρίσιμα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, καθώς και η επιλογή προέδρου της Επιτροπής και άλλων επικεφαλής σε Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Ως κατεξοχήν διακυβερνητικό όργανο, *αλλά έχοντας ανεπαρκή διοικητική υποστήριξη και με την αποτελεσματικότητα του να εξαρτάται εν μέρει από τους χειρισμούς της εκάστοτε προεδρεύουσας χώρας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο παρουσιάζει σήμερα εμφανή σημάδια «υπερφόρτωσης» σε αρμοδιότητες⁸⁰. Εμπλεκόμενοι σε χρονοβόρες διαδικασίες τα κράτη – μέλη προσπαθούν να καταλήξουν στον απαραίτητο συμβιβασμό καθιστώντας το όλο σύστημα αναποτελεσματικό και δυσκίνητο με πιο πρόσφατο παράδειγμα την μη επίτευξη συμφωνίας κατάρτισης του νέου κοινοτικού προϋπολογισμού κατά το εαρινό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του 2005.*

*Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως θεσμικό όργανο παραμένει πάντα το κύριο εκτελεστικό όργανο της Ε.Ε., αν και στην πράξη μοιράζεται αρκετές από τις εκτελεστικές της αρμοδιότητες με το Συμβούλιο. Στα κύρια καθήκοντα της περιλαμβάνεται η σύνταξη του νομοθετικού έργου, η διαμόρφωση του απαραίτητου κανονιστικού πλαισίου σε ειδικότερα ζητήματα, η εξασφάλιση της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας από τη δημόσια διοίκηση των επιμέρους χωρών, η εκτέλεση του προϋπολογισμού, καθώς και η εκπροσώπηση της Ε.Ε. σε διμερείς και πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις. Στις καλές περιόδους – και όταν ο πρόεδρος της ήταν εμπνευσμένος – η Επιτροπή βοήθησε σημαντικά να διαμορφωθεί η γενικότερη πολιτική της Ε.Ε. Από τα μέσα της δεκαετίας όμως του 1990 παρατηρείται μια *πολιτική αποδυνάμωση του εν λόγω θεσμικού οργάνου*. Σε όλα τα σημαντικά ζητήματα που προστέθηκαν στην Ευρωπαϊκή ημερήσια διάταξη με τις Συνθήκες του Μάαστριχτ και του Άμστερνταμ όπως είναι η ΟΝΕ και ακόμη περισσότερο η ΚΕΠΠΑ, καθώς και τα θέματα δημόσιας τάξης και δικαιοσύνης, ο ρόλος που προβλέπεται για την Επιτροπή είναι – στην καλύτερη περίπτωση – περιορισμένος. Η άσκηση, για παράδειγμα, της νομισματικής πολιτικής από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, ουσιαστικά δηλαδή από ομάδες εμπειρογνομόνων και τεχνοκρατών έχουν περιορίσει σημαντικά την επιρροή της Επιτροπής στη λήψη των αποφάσεων. Η τελευταία διεύρυνση επίσης, είχε ως αποτέλεσμα τον *διπλασιασμό του**

⁸⁰ Τσούκαλης, Λ. ο.π. σ.54-55

αριθμού των επιτρόπων κάτι που ενέχει τον κίνδυνο της υψηλής γραφειοκρατικοποίησης και της παραγωγής χαμηλής πολιτικής.

Το ευρωπαϊκό πολιτικό σύστημα έχει γίνει με τον καιρό πιο δημοκρατικό μέσω και της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του μοναδικού οργάνου του οποίου τα μέλη εκλέγονται απευθείας από τους πολίτες των κρατών -μελών. Έχοντας αρχικά συμβουλευτικό ρόλο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τείνει βαθμιαία να αποκτήσει χαρακτηριστικά πραγματικού κοινοβουλίου, διευρύνοντας τον νομοθετικό του ρόλο και ενισχύοντας τις αρμοδιότητες του ως προς τις δαπάνες και τον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας. Οι αρμοδιότητες όμως του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αν και δίολου ευκαταφρόνητες, παραμένουν πάντα περιορισμένες. Τα μέλη του μοιράζονται νομοθετικές αρμοδιότητες με το Συμβούλιο σ' ένα ιδιότυπο σύστημα με δύο νομοθετικά όργανα, το οποίο όμως εξακολουθεί να διαφυλάσσει τη (νομοθετική) μερίδα του λέοντος στο Συμβούλιο. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ασκεί έλεγχο στις πράξεις της Επιτροπής, η οποία είναι πολιτικά υπόλογη σε αυτό, όμως δεν έχει ανάλογη δυνατότητα μομφής προς το Συμβούλιο, και αυτό προφανώς *περιορίζει τη συνολική δυνατότητα άσκησης ελέγχου και απόδοσης ευθυνών που διαθέτει*⁸¹.

Αυτή ήταν λίγο πολύ μια σύνοψη της λειτουργίας του Ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος. Πρόκειται λοιπόν για ένα πολιτικό σύστημα δίχως κράτος και χωρίς ουσιαστικά μηχανισμούς καταστολής και επιβολής των αποφάσεων του. Βασίζει την αποτελεσματικότητά του στην ευρεία συναίνεση και στις ισχυρές πλειοψηφίες, κάτι που το καθιστά βραδυκίνητο και συντηρητικό (με την έννοια ότι αντιστέκεται στις αλλαγές) δεδομένου ότι η διαμόρφωση ευρύτερων συναινέσεων και ισχυρών πλειοψηφιών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο είναι δύσκολη. Έτσι στη διάρκεια της ενοποιητικής διαδικασίας, παρ' όλο που η αλληλεξάρτηση μεταξύ των Ευρωπαϊκών οικονομιών ενισχύθηκε οδηγώντας στη διαμόρφωση ενός περιφερειακού συστήματος, το πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης έχει προσαρμοστεί εν μέρει μόνο σε αυτή τη νέα οικονομική πραγματικότητα. Παρά την εντυπωσιακή διεύρυνση της πολιτικής ατζέντας, η Ε.Ε. παραμένει εν πολλοίς οικονομική οντότητα με *ολοένα και πιο πολύπλοκο θεσμικό πλαίσιο, αλλά χωρίς την κατάλληλη πολιτική βάση*. Υπάρχει επομένως ένα χάσμα *μεταξύ πολιτικής και οικονομίας* που μεγαλώνει συνεχώς.

Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις το μόνο που έχουν να παρουσιάσουν στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν μια πολιτική ένωση είναι η στενότερη συνεργασία με τους σε τομείς όπως η εξωτερική πολιτική και η δημόσια τάξη. Όλα αυτά δεν είναι ασφαλώς ασήμαντα, αλλά απέχουν πολύ από την πολιτική ένωση.

Η αδυναμία δημιουργίας μιας πολιτικής ένωσης γίνεται περισσότερο έντονη στην περίπτωση της προσπάθειας διαμόρφωσης μιας κοινής αμυντικής πολιτικής. Ξεκινώντας στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία θέλησε να υπερβεί το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο των Συνθηκών της δεκαετίας του 1950 και να αποτελέσει μια κοινή δραστηριότητα των κρατών μελών σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Το 1992 στο Μάαστριχτ ξεκίνησε μια συστηματικότερη προσπάθεια ώστε οι χώρες της Ευρώπης, παρά τις διαφορές τους να προσεγγίσουν το στόχο της ολοκλήρωσης. Έτσι συγκροτήθηκε η *Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας* (ΚΕΠΠΑ), κάνοντας για πρώτη φορά λόγο για κοινή άμυνα. Παρ' όλα αυτά οι διαφορές που εξακολουθήσαν να υπάρχουν μεταξύ των επιμέρους χώρων, ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της ΚΕΠΠΑ (διατήρηση αρχής της ομοφωνίας), το *αναίμικο θεσμικό πλαίσιο* και οι *πενιχρότατοι πόροι* που αναλογούσαν στην κοινή

⁸¹ Τσούκαλης, Λ. ο.π. σ.60

αμυντική πολιτική κατέστησαν την προσπάθεια ανεπιτυχή. Τα όρια των ρυθμίσεων άρχισαν να γίνονται φανερά στην περίπτωση του εμφυλίου πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, στις συγκρούσεις στο Κόσοβο και τους βομβαρδισμούς της Σερβίας (1999) αλλά και στην περίπτωση του Αφγανιστάν και πιο πρόσφατα του Ιράκ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση εμφανίστηκε με *διαφορετικές ή διαμετρικά αντίθετες απόψεις*, ανίσχυρη να επιβάλει τη θέληση της με διπλωματικά ή πιο δραστικά μέσα, και έχοντας τεράστια απόσταση από τους Αμερικανούς συμμάχους σε θέματα μεταφορών, επικοινωνιών και υπηρεσιών πληροφοριών. Είναι άλλωστε αναπόφευκτο μια γνήσια Ευρωπαϊκή εξωτερική πολιτική και πολιτική άμυνας να προϋποθέτει *επαναπροσδιορισμό των σχέσεων με τον ηγέτη της Συμμαχίας*. Στο σημείο όμως αυτό τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι διχασμένα όπως απέδειξε περίτρανα ο πόλεμος στο Ιράκ.

Παράλληλα, η απόσταση που χωρίζει τις ΗΠΑ από τους Ευρωπαίους συμμάχους τους, σε ό,τι αφορά την ισχύ και την αποτελεσματικότητα της πολεμικής τους μηχανής, δείχνει να μεγαλώνει συνεχώς. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στα τέλη του 2003 δημιούργησε μια Ευρωπαϊκή δύναμη ταχείας επέμβασης⁸² 60.000 στρατιωτών, η οποία θα αναλάμβανε πρωτοβουλίες για την αποκατάσταση και τη διατήρηση της ειρήνης. Αν και το εγχείρημα δεν είναι ασήμαντο, εν τούτοις πρόκειται για μια «ήπια» εκδοχή αμυντικής πολιτικής. Κάτω λοιπόν από αυτό το πλαίσιο και τη στιγμή που η ασφάλεια των χωρών της Δύσης αντιμετωπίζει πλέον νέου είδους απειλές, η σημαντικότερη από τις οποίες είναι ίσως η διεθνής τρομοκρατία (η «ασύμμετρη απειλή»), η πρόοδος της ΚΕΠΠΑ παραμένει πολύ περιορισμένη λειτουργώντας ουσιαστικά επικουρικά για την Ατλαντική Συμμαχία. Η συνθήκη του Μάαστριχτ εξήγγειλε τη γένεση της κοινής Ευρωπαϊκής και αμυντικής πολιτικής, αλλά περισσότερα από δέκα χρόνια μετά η ΚΕΠΠΑ εξακολουθεί να παραμένει στόχος, μάλλον, παρά πραγματικότητα⁸³. Γι' αυτό άλλωστε και η συζήτηση γύρω από την υποψηφιότητα της Τουρκίας δεν έχει φωτίσει τα θέματα γύρω από την ΚΕΠΠΑ. Η μετάβαση από το επίπεδο της χαμηλής πολιτικής σ' εκείνο της υψηλής απαιτεί πολλές και δύσκολες αποφάσεις.

⁸² Παρίσης, Ι. «Ευρωπαϊκή Άμυνα Λεξικό όρων και διαδικασιών για την Εξωτερική Πολιτική και Ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Εκδόσεις Επικοινωνίες, Αθήνα 2003, σ. 109-113

⁸³ Τσούκαλης, Λ. ο.π. σ.339

Το χάσμα μεταξύ πολιτικής και οικονομίας που περιγράψαμε παραπάνω δεν επηρεάζει όμως μόνο τη λειτουργία της ίδια της Ένωσης αλλά έχει άμεσο αντίκτυπο και στην υποστήριξη της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Η εκλογή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου απευθείας από τους πολίτες, καθώς και η σταθερή επέκταση των αρμοδιοτήτων του, υποτίθεται ότι θα καθιστούσε το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημοκρατικότερο. Τα αποτελέσματα δεν ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακά. Οι ευρωεκλογές με άμεση ψηφοφορία δεν προκάλεσαν δημόσιο διάλογο σε πανευρωπαϊκό επίπεδο για τα θέματα εκείνα που χειρίζονται τα Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα. Ο όποιος δημόσιος διάλογος για τα ζητήματα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης περιορίζεται κατά κανόνα μόνο σε μικρές ομάδες των πολιτικών ελίτ, σε εμπειρογνώμονες και μνημένους.

Οι ευρωεκλογές με άμεση ψηφοφορία αντιμετωπίζονται κατά κανόνα από τα κόμματα σαν ένα είδος υποκατάστατου των εθνικών εκλογών ή και ως απλή ευκαιρία να προβάλλουν τα προγράμματα τους για τη διακυβέρνηση της χώρας. Οι Ευρωπαϊκές πολιτικές ομάδες λειτουργούν ουσιαστικά κατά τις ευρωεκλογές ως χαλαρές συνομοσπονδίες, με κοινές θέσεις μόνο στα πολύ γενικά ζητήματα και ελάχιστη επιρροή ως προς τον τρόπο που διεξάγεται η προεκλογική εκστρατεία σε κάθε χώρα. Έτσι το εκλογικό σώμα αρκείται απλώς να εγκρίνει τους συχνά «επιφανείς αγνώστους» στις εθνικές λίστες που τα κόμματα επιλέγουν ως υποψήφιους ευρωβουλευτές, και οι οποίοι υποτίθεται ότι εκπροσωπούν τους Ευρωπαίους πολίτες σε ένα κοινοβούλιο που θεωρείται γενικώς απόμακρο με άγνωστες και ασαφείς αρμοδιότητες. Δεν είναι απορίας άξιο ότι η *συμμετοχή των ψηφοφόρων στις ευρωεκλογές ακολουθεί φθίνουσα πορεία* με αποκορύφωμα τις τελευταίες ευρωεκλογές του 2004 οπού τα τέσσερα πέμπτα των Σλοβάκων και των Πολωνών και τα τρία τέταρτα των Σλοβένων και των Τσέχων απείχαν, δύο μόλις μήνες μετά την ένταξη τους στην Ε.Ε.

Έχοντας συνήθως περιβληθεί έναν τεχνοκρατικό μανδύα (για παράδειγμα η παραχώρηση της εθνικής κυριαρχίας σε νομισματικό επίπεδο στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα), *τα Ευρωπαϊκά ζητήματα παραμένουν απρόσιτα για τον απλό πολίτη, και γι' αυτό έξω από τον κύκλο των άμεσων ενδιαφερόντων του.* Τα πολιτικά κόμματα δεν καταφέρνουν να θίξουν τα ευρωπαϊκά ζητήματα. Χαρακτηριστικές είναι και πάλι οι τελευταίες εκλογές οπού οι εκλογείς μόλις που αντιλήφθηκαν ότι ένα Σύνταγμα βρισκόταν σε στάδιο διαπραγματεύσεων. Αλλά για τι να απαιτηθεί από τα κόμματα να κάνουν κάτι διαφορετικό, όταν δεν υπάρχει ως σήμερα σε Ευρωπαϊκό επίπεδο αξίωμα με πραγματικές εξουσίες, που να μπορούν να διεκδικήσουν; Με τις σημερινές του αρμοδιότητες *το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν αποτελεί παρά ένα φτωχό υποκατάστατο.* Όσο δεν θα υπάρχει Ευρωπαϊκή «πολιτική αγορά» δεν πρόκειται να υπάρξουν και πραγματικά Ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα.

Ο δημοκρατικός έλεγχος παραμένει αδύναμος, ενώ τα θέματα που χειρίζονται τα Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα προκαλούν συνήθως μικρό ενδιαφέρον και σπανίως συζητιούνται δημόσια. Η λειτουργία των κοινοτικών οργάνων καθίσταται δυσνόητη για τους πολίτες. Περισσότεροι νόμοι και περισσότερη κοινοτική «αργκό» απομακρύνουν τον πολίτη από τα ζητήματα της Ένωσης. Από την άλλη *τα δικαιώματα των πολιτών επηρεάζονται ήδη από την πρόσφατη επέκταση της διαδικασίας συνεργασίας/ολοκλήρωσης ώστε να περιλαμβάνει τους τομείς της «ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης».*

Το χάσμα λοιπόν μεταξύ πολιτικής και οικονομίας έχει σημαντικές συνέπειες για τις κοινωνίες, καθώς επηρεάζει άμεσα τη δημοκρατική λειτουργία και τη νομιμοποίηση

των θεσμικών οργάνων και δημιουργεί το λεγόμενο *δημοκρατικό έλλειμμα*. Το δημοκρατικό έλλειμμα ουσιαστικά συνίσταται στην *ασυμβατότητα της πολιτικής που επιβάλλει η ηγεσία της ενωμένης Ευρώπης, με το αίσθημα των πολιτών τους οποίους εκπροσωπεί*. Και αυτό διότι ο απλός Ευρωπαίος ψηφοφόρος στερείται των δυνατοτήτων είτε να ρυθμίσει αποφασιστικά την ενοποιητική ημερήσια διάταξη είτε να επηρεάσει αποτελεσματικά τους κοινοτικούς μηχανισμούς άσκησης πολιτικής⁸⁴.

Παράλληλα, στο κατώφλι του 21ου αιώνα η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε βαθιά οικονομική ύφεση που επιτάθηκε μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001. Οι αναιμικοί ρυθμοί ανάπτυξης, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, οι περιφερειακές ανισότητες αποτελούν ορατά παραδείγματα της ύφεσης. Είναι επίσης φανερό ότι η Ε.Ε., *αντί να κερδίζει, χάνει έδαφος έναντι των μεγάλων ανταγωνιστών της - πρωτίτως των ΗΠΑ - σε εξειδικευμένη γνώση, σε τεχνολογία και εν τέλει σε ανταγωνιστικότητα*. Η εξέλιξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα ο στόχος της Λισαβώνας να γίνει η Ευρώπη ως το 2010 η πλέον ανταγωνιστική οικονομία του πλανήτη μοιάζει με ουτοπία.

Καθώς ο πιο σίγουρος δρόμος προς την καρδιά του ψηφοφόρου περνάει από την τσέπη του⁸⁵, οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζονται τουλάχιστον σκεπτικοί απέναντι στην αποτελεσματικότητα των πρωτοβουλιών πολιτικής. Όλα λοιπόν έχουν οδηγήσει σε ένα *ευρύ πρόβλημα κρίσης της εμπιστοσύνης του κοινού στους*

αντιπροσωπευτικούς δημοκρατικούς θεσμούς και στην πολιτική γενικότερα. Αυτό εκφάστηκε με τον πιο έκδηλο τρόπο στην απόρριψη της Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Συνθήκης στη Γαλλία και στην Ολλανδία κατόπιν δημοψηφισμάτων. Την ώρα λοιπόν που η Ευρώπη βρίσκεται σε αδιέξοδο και οι πολίτες δεν αισθάνονται ότι προσφέρει προστιθέμενη αξία και ότι έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν τον τρόπο που λαμβάνονται οι αποφάσεις, η Τουρκία, ένα μεγάλο και φτωχό κράτος ξεκινά τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις κάνοντας το

⁸⁴ Χρυσοχόου, Δ. «Η προοπτική της Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Θεωρητικές και μεθοδολογικές παρατηρήσεις», («Ευρωπαϊκή Ένωση: επίκαιροι προβληματισμοί», επιμέλεια Μοσχονάς, Α., Εξάντας, 2000), σ.45

⁸⁵ Η θεώρηση αυτή συχνά αναφέρεται από τους ξένους αναλυτές ως "It's the economy stupid approach" από την αντιπαράθεση Κλίντον – Μπους στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 1992.

μέλλον ακόμη πιο αβέβαιο.

ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ

Ένα από τα θεμελιώδη διλήμματα στα οποία έχουν κληθεί και καλούνται επανειλημμένα να αντιμετωπίσουν τόσο οι πολιτικές ελίτ όσο και η ευρύτερη Κοινωνία των πολιτών είναι η επιλογή ανάμεσα στην εμβάθυνση και τη διεύρυνση. Ως διεύρυνση ορίζεται η απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ανοίξει τους κόλπους της σε νέα μέλη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενθαρρύνει τη συνεχή διεύρυνση από την ίδρυσή της ακόμα καλώντας τους λαούς της Ευρώπης «που συμμερίζονται τις ιδέες τους, να συνενώσουν τις προσπάθειές τους». Έτσι, τα αρχικά έξι μέλη έγιναν εννέα το 1973, και αυξήθηκαν σε 15 το 1995. Επρόκειτο για διευρύνσεις στις οποίες τα κράτη μέλη που εντάχθηκαν είτε λόγω διαφόρων πολιτικών προβλημάτων, είτε καταστάσεων είτε και επιλογών (Ηνωμένο Βασίλειο) δεν ανήκαν μέχρι τότε στην Ευρωπαϊκή οικογένεια. Όμως η κατάρρευση των σαφών διαχωριστικών γραμμών μεταξύ των δύο στρατοπέδων του Ψυχρού Πολέμου έφερε την Ευρώπη μπροστά σε μια νέα πρόκληση: την είσοδο πολλών εκ των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Έτσι τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την 1η Μαΐου 2004 αυξήθηκαν σε 25 ενώ αναμένεται να αυξηθούν σε 27 το 2007 με την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας. Έτσι η σταδιακή επανενοποίηση της Ευρώπης θα σημάνει ισχυρότερη, δημοκρατική και ακόμα σταθερότερη ήπειρο, με ενιαία αγορά που παρέχει οικονομικά οφέλη στα 430 εκατομμύρια των πολιτών της.

Όμως η διαδικασία της διεύρυνσης δε μπορεί παρά να έχει άμεσες επιπτώσεις στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με άλλα λόγια η διεύρυνση πρέπει να ισορροπεί αρμονικά με την εμβάθυνση δηλαδή την επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ε.Ε. σε νέες πολιτικές και δράσεις ή την ενδυνάμωση των υπαρχουσών πολιτικών και δράσεων. Άλλωστε και τα κριτήρια της Κοπεγχάγης το απαιτούν: *Η ικανότητα της Ένωσης να αφομιώσει νέα μέλη διατηρώντας συγχρόνως τη δυναμική της ολοκλήρωσης αποτελεί εξίσου σημαντικό στοιχείο που ανταποκρίνεται στο γενικό συμφέρον τόσο της Ένωσης όσο και των υποψήφιων μελών.*

Το άνοιγμα της Ε.Ε. στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σηματοδοτεί την πλέον επώδυνη διαδικασία απόδρασης των κρατών μελών από την κυρίαρχη μέχρι τότε ψυχροπολεμική λογική και αποτελεί ένα άνοιγμα πολύ διαφορετικό σε σχέση με τις τέσσερις προηγούμενες διευρύνσεις. Αυτή η απόδραση όμως σηματοδοτεί με τη σειρά της την πιο σοβαρή προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της Ευρώπης, ή πιο σωστά επαναπροσδιορισμού του πού αρχίζει και πού τελειώνει η Ευρώπη και για την ακρίβεια ποιο είναι το ανατολικό σύνορο της Ευρώπης. Οι πολιτικές ελίτ της Γηραιάς Ηπείρου μοιάζουν ανίκανες να διατυπώσουν μια στρατηγική τουλάχιστον ως προς τα όρια της διεύρυνσης. Το αποτέλεσμα είναι ότι αυτή η σύγχυση τροφοδοτεί προσδοκίες, οι οποίες σταδιακά δημιουργούν δεσμεύσεις. Τη στιγμή λοιπόν που η Τουρκία είναι έτοιμη να ξεκινήσει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις γεννάται το εξής ερώτημα: Εάν εντάξουν την Τουρκία, πως άραγε οι Ευρωπαίοι θα αρνηθούν υποψηφιότητες από τον Καύκασο, τη Μέση Ανατολή και τη βόρεια Αφρική; Πράγματι αν και δε θα ήταν η πρώτη φορά που ανατρέπονται, τροποποιούνται ή επανερμηνεύονται διακηρυγμένες χώρες, εντούτοις θα είναι εξαιρετικά δύσκολο για την Ευρωπαϊκή Ένωση να αλλάξει τους κανόνες και τα κριτήρια σε σχέση με την Ουκρανία, τη Ρωσία, το Ισραήλ ακόμη και το Μαρόκο⁸⁶. Η ένταξη επομένως της Τουρκίας, όποια κι αν είναι η ημερομηνία που αυτό θα συμβεί, δε

⁸⁶ Καζάκος, Π. ο.π. σ. 88,91

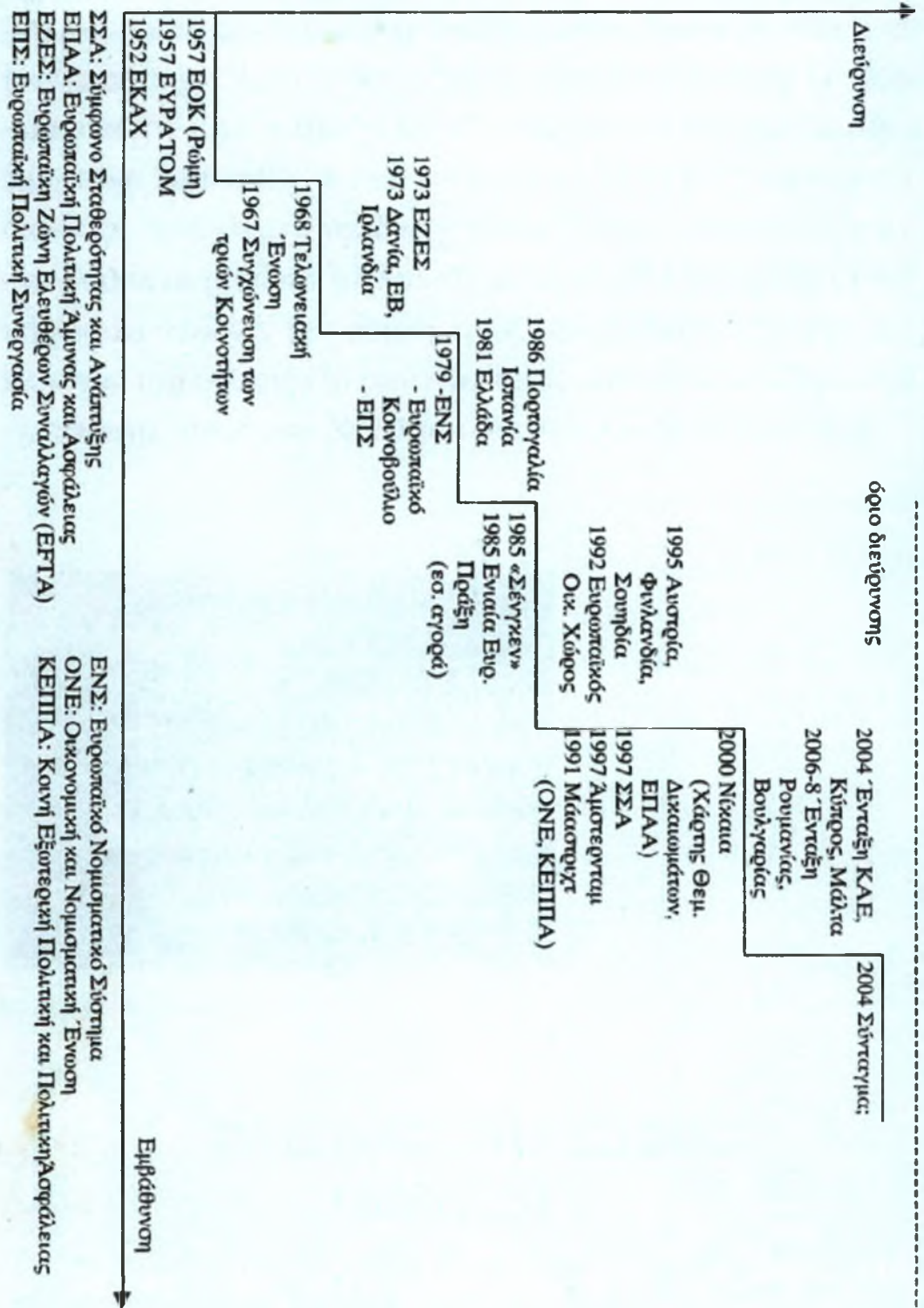
θα μπορούσε να παραμείνει απομονωμένη. Οπότε διαμορφώνεται μία διαδικασία διαρκούς διεύρυνσης, η οποία αποσταθεροποιεί τη λειτουργία του συστήματος.

Επιπλέον είναι ίσως αυτονόητο πως για να έχει η διεύρυνση τις μεγαλύτερες δυνατές πιθανότητες επιτυχίας θα πρέπει να συνοδευτεί από μια, αν όχι ριζική, τουλάχιστον ευρεία οργανωτική αναδιάρθρωση⁸⁷. Για να το πούμε διαφορετικά: η διεύρυνση του κοινοτικού κεκτημένου θα πρέπει να προηγηθεί της διεύρυνσης της συμμετοχής. Το πρόβλημα όμως αυτό παραμένει άλυτο. Η προοπτική της διεύρυνσης μπορεί να απέφερε το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, τη συγκεκριμενοποίηση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, την ανανέωση των προσπαθειών για περισσότερη Δημοκρατία, όμως σε καμία περίπτωση δε μπορούμε να μιλήσουμε για θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα διαμορφώσουν τον κατάλληλο χώρο για την αφομίωση των νέων μελών στην ενοποιητική διαδικασία. Η συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) κατά γενική ομολογία δεν πέτυχε τη θεσμική προσαρμογή της Ε.Ε. στις απαιτήσεις της διεύρυνσης και δεν κατάφερε να εξισορροπήσει την κυριαρχία του ΝΑΤΟ σε θέματα ασφαλείας και άμυνας. Αλλά ούτε και το Δεκέμβριο του 2000, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας είχαμε απτά αποτελέσματα καθώς οι δεκαπέντε ηγέτες περιορίστηκαν σε μια ελάχιστη θεσμική μεταρρύθμιση που καθιστούσε τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εξαιρετικά περίπλοκη και, σύμφωνα με ορισμένους, ικανή να οδηγήσει την Ένωση των 25 κρατών μελών σε παράλυση. Όσο για την Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη, είναι πολύ πιθανό αυτή να μην τεθεί ποτέ σε ισχύ μετά τα δημοψηφίσματα στη Γαλλία και στην Ολλανδία.

Είναι λοιπόν γεγονός ότι οι διαδοχικές διευρύνσεις έχουν αυξήσει τους προβληματισμούς για το μέλλον της Ευρώπης. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτό, καθώς η Ε.Ε. δεν έχει ακόμα καταφέρει να ελέγξει τις θεσμικές και οικονομικές συνέπειες της τελευταίας διεύρυνσης, φαίνεται ότι για το ευρωπαϊκό σχέδιο η διεύρυνση δεν έχει όρια ή εν πάσει περιπτώσει, όπως βλέπουμε και στο παρακάτω διάγραμμα⁸⁸, κινδυνεύει να ξεπεράσει εκείνο το όριο που της επιτρέπει να λειτουργεί αποτελεσματικά με τον αντίστοιχο βαθμό εμπάθυνας. Έτσι είναι πολύ πιθανό η Ένωση να εμφανίσει συμπτώματα χαμηλής παραγωγής πολιτικής, γραφειοκρατικοποίησης και ανυπερβλήτων εμποδίων στη λήψη των κοινοτικών αποφάσεων και διανεμητικές διαμάχες ανάμεσα στα κράτη μέλη. Και όπως είναι φυσικό η είσοδος της Τουρκίας στην Ένωση επιτείνει αυτόν τον κίνδυνο.

⁸⁷ Υφαντής, Κ. «Θεσμικές και γεωπολιτικές προοπτικές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: σκέψεις με αφορμή τη διεύρυνση της Ε.Ε.», («Ευρωπαϊκή Ένωση: επίκαιροι προβληματισμοί», επιμέλεια Μοσχονάς, Α., Εξάντας, 2000), σ.203

⁸⁸ Καζάκος, Π. ο.π., σ.25

ΠΟΙΑ ΕΥΡΩΠΗ ΘΕΛΟΥΜΕ;

Το δίλημμα ωστόσο μεταξύ εμβάθυνσης είναι στην πραγματικότητα μέρος ενός πολύ μεγαλύτερου διλήμματος σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας της Ε.Ε., την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών της για τη λήψη των αποφάσεων, την ομοιογένειά της και τη σχέση της με τον πολιτική. Έτσι ουσιαστικά έχουμε δύο μοντέλα για το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Σύμφωνα με το πρώτο, που υποστηρίζεται σε μεγάλο αν όχι απόλυτο βαθμό από τη Γαλλία και τη Γερμανία, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρέπει να εξελιχθεί σε έναν ολόπλευρα ολοκληρωμένο πόλο στον οικονομικό, πολιτικό και στρατιωτικό τομέα. Με λίγα λόγια το ευρωπαϊκό εγχείρημα πρέπει να ακολουθήσει μια ιδιαίτερη, ενιατική και βαθιά ολοκλήρωση σε όλους τους τομείς. Χαρακτηριστική είναι άλλωστε η φράση που χαρακτηρίζει αυτή την αντίληψη: *Ever closer union*, δηλαδή *ολοένα και στενότερη Ένωση*. Στο πλαίσιο αυτό - που παραπέμπει σε ομοσπονδιακά μοντέλα ενοποίησης - η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να έχει πετύχει έναν υψηλό βαθμό συνοχής ενώ τα κράτη - μέλη θα πρέπει να είναι διατεθειμένα να παραχωρήσουν μεγάλο μέρος της εθνικής κυριαρχίας ακόμα και σε «ευαίσθητους» πολιτικούς τομείς όπως είναι η εξωτερική πολιτική. Πάντως θα πρέπει να τονίσουμε ότι στην πολιτικά ενοποιούμενη Ευρώπη, όπως περιγράφεται υπό το πρίσμα αυτό, διαφορές υπάρχουν και μάλιστα σημαντικές. Συνεπώς η εμβάθυνση δε θα σημαίνει ότι όλοι συμμετέχουν ταυτόχρονα σε όλες τις πολιτικές ή ότι θα υπακούουν στους ίδιους κανόνες σε όλα τα θέματα, ούτε ότι θα εμπλέκονται σε όλες τις νέες πρωτοβουλίες ολοκλήρωσης και συνεργασίας. Η Ε.Ε. θα διατηρήσει ένα ελάχιστο «ευκαμψίας» στη θεσμική της δομή που θα επιτρέπει διαφοροποιήσεις στα επίπεδα ανάπτυξης, στους θεσμούς, στην αγροτική πολιτική ή στην άμυνα. Εκείνο που έχει όμως ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η ενότητα θα παραμείνει βασικός προσανατολισμός με την έννοια ότι η γενική και μακροχρόνια τάση θα είναι να συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη σε όλες τις πολιτικές και όλους τους θεσμούς⁸⁹.

Καταλαβαίνει κανείς ότι σε μια ομοσπονδιακή ένωση με κοινό νόμισμα, άμυνα και ιθαγένεια η είσοδος νέων μελών πρέπει να γίνει κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική λειτουργία της Ένωσης. Κάτω λοιπόν από τους όρους αυτούς, είναι λογικό η ένταξη της Τουρκίας να αντιμετωπίζεται - και σε σημαντικό βαθμό είναι - ως κίνδυνος για την «κοινωνική συνοχή» της Ευρώπης και για την ανάδειξή της ως ισχυρής πολιτικής δύναμης που θα αποτελέσει το αντίπαλο δέος των Ηνωμένων Πολιτειών στη διεθνή σκηνή.

Ορισμένοι αναλυτές μάλιστα προχωρούν ένα ακόμα βήμα παραπέρα. Σύμφωνα με τον καθηγητή Kerremans οι επιπτώσεις από μια διεύρυνση στη θεσμική δομή της ΕΕ απορρέουν από την αλληλοεξαρτούμενη σχέση μεταξύ ιδιότητας και ελέγχου ανάμεσα στα όργανα της Ένωσης: από μία μεριά η ιδιότητα αφορά τη δυνητικότητα ενός πολιτικού συστήματος να είναι ικανό να πάρει αποφάσεις, παρά την ανομοιότητα των συμφερόντων στην οποία είναι εκτεθειμένο⁹⁰. Από την άλλη ο έλεγχος αφορά την έκταση στην οποία κάθε πολιτικός φορέας σ' ένα πολιτικό σύστημα μπορεί να καθορίσει το περιεχόμενο της απόφασης που λαμβάνεται από το σύστημα αυτό.

⁸⁹ Καζάκος, Π. ο.π. σ. 60-61

⁹⁰ Στυλιανού, Α. «Το δίλημμα μεταξύ εμβάθυνσης και διεύρυνσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το μέλλον του Ευρώ, Αγορά Χωρίς Σύνορα, τόμος 7 (2) 2001

Συνεπώς, ο Kenemans υποστηρίζει ότι όσο περισσότερο έλεγχο αποκτά κάθε φορέας, τόσες λιγότερες ιδιότητες απομένουν στο σύστημα. Προκειμένου το πολιτικό σύστημα να εξασφαλίσει τη νομιμότητά του και την εφαρμογή των αποφάσεών του, πρέπει να βρει τη χρυσή ισορροπία μεταξύ ιδιότητας και ελέγχου για τους φορείς του. Η ΕΕ είναι ένα πολύπλοκο πολιτικό σύστημα. Η πολυπλοκότητα αυτή εκπηγάει από τη μίξη των υπερεθνικών και διακυβερνητικών μηχανισμών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων Σ' ένα τέτοιο σύστημα, ο κίνδυνος από μια πιθανή διεύρυνση ελλοχεύει στο γεγονός ότι κανένα κράτος δεν επιθυμεί να είναι μέλος ενός πολιτικού συστήματος στο οποίο να μην έχει άποψη, γι' αυτό με την είσοδό τους στην Ε.Ε. τα ΚΚΑΕ θα απαιτήσουν σημαντική μερίδα ελέγχου στα ευρωπαϊκά όργανα. Συνεπώς, θα προξενήσουν σημαντικές μετατοπίσεις τόσο στην έννοια του ελέγχου όσο και της ιδιότητας, γεγονός που υποδηλώνει ότι κάθε διεύρυνση απομακρύνει τη μία έννοια από την άλλη δημιουργώντας ανισορροπία. Σύμφωνα με τον Kenemans «μια νέα διεύρυνση θα μετατρέψει την υπάρχουσα απόσταση σε ένα μεγάλο κενό, αναγκάζοντας τα κράτη-μέλη να επιλέξουν ανάμεσα στην αναζήτηση του περισσότερο δυνατού ελέγχου με κίνδυνο την ανισορροπία της ιδιότητας της λήψης αποφάσεων στην ΕΕ, και στη διατήρηση της υπάρχουσας ιδιότητας και σημαντικής ελάττωσης του ελέγχου». Το γεγονός ότι όλα αυτά υποστηρίχθηκαν μάλιστα πριν από τη μεγάλη διεύρυνση των 10 κρατών – μελών μας κάνει ακόμα πιο επιφυλακτικούς για την είσοδο της Τουρκίας.

Η δεύτερη αντίληψη που επικράτησε σχετικά με το Ευρωπαϊκό οικοδόμημα παραπέμπει σε μια μορφή *διακυβερνητικής συνεργασίας*. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνίσταται στη δημιουργία μιας *ζώνης ελεύθερων συναλλαγών* πλαισιωμένη από όργανα που φροντίζουν να τηρούνται οι κανόνες του ανταγωνισμού. Στην ουσία πρόκειται για μια πολύ πιο χαλαρή ενοποίηση οπου τα κράτη

δεν μεταφέρουν την ολοκλήρωση από το πεδίο της «χαμηλής πολιτικής» (δηλαδή της οικονομίας) στη σφαίρα της «υψηλής πολιτικής», δηλαδή της εξωτερικής πολιτικής και της πολιτικής ασφάλειας. Το διακυβερνητικό μοντέλο της ζώνης ελευθέρων συναλλαγών υποστηρίζεται από το Ηνωμένο Βασίλειο το οποίο εμφανίζεται ιδιαίτερα επιφυλακτικό αν όχι αρνητικό στην ιδέα της «ολοένα και στενότερης ένωσης».

Ο χαλαρός χαρακτήρας της ενοποίησης υπάρχει και σε ένα άλλο πρότυπο ολοκλήρωσης, αυτό της Ένωσης των «ομόκεντρων κύκλων»⁹¹. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η διευρυνόμενη Ευρώπη διαρθρώνεται σε ένα σχήμα «ομόκεντρων κύκλων» με περιορισμένη συμμετοχή κρατών – μελών. Η διάρθρωση των κύκλων δε θα έχει αυστηρό, στεγανό χαρακτήρα. Έντελώς σχηματικά, θα διαμορφωθούν τέσσερις ομόκεντροι κύκλοι. Ο πρώτος κύκλος (*Πολιτική Ένωση*) θα έχει βαθύτερο ενοποιητικό/ομοσπονδιακό χαρακτήρα (οικονομικών, πολιτικών, αμυντικών κτλ.) και θα περιλαμβάνει, πιθανότατα τις έξι ιδρυτικές χώρες – μέλη και ορισμένες άλλες που «θέλουν και μπορούν» να συμμετάσχουν σε όλες τις ενοποιητικές διαδικασίες. Ο

⁹¹ Ιωακείμιδης, Π. «Προς ένωση των ομόκεντρων κύκλων;», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 04.01.03

δεύτερος κύκλος (*Νομισματική Ένωση*) θα περιλαμβάνει όλες τις χώρες – μέλη του ενιαίου νομίσματος, ευρώ, τις σημερινές δηλαδή δώδεκα χώρες της ευρωζώνης και όσες προσχωρήσουν σε αυτήν στο μέλλον. Η συμμετοχή στο ευρώ συνιστά ισχυρή προϋπόθεση, αλλά όχι και αποκλειστική συνθήκη, για το πέρασμα στην Πολιτική Ένωση. Ο τρίτος κύκλος (*Εμπορική Ένωση*) θα περιλαμβάνει τις χώρες μέλη – που συμμετέχουν στην «ενιαία εσωτερική αγορά» και ορισμένες άλλες ενοποιητικές διαδικασίες και πολιτικές (εξωτερική εμπορική πολιτική κτλ) αλλά δε θέλουν ή δεν μπορούν να συμμετέχουν στην Νομισματική Ένωση και στην Πολιτική Ένωση. Τέλος, ο τέταρτος κύκλος (*Ευρύτερη Ευρώπη*) θα περιλαμβάνει τις γειτονικές (όμορες) με την Ένωση χώρες, με ισχυρούς, προνομιακούς συνδεδεσιακούς δεσμούς και επιλεκτική, ίσως άμεση, συμμετοχή σε ορισμένες ενοποιητικές διαδικασίες. Ο κύκλος αυτός, δηλαδή, δε θα συγκροτείται από χώρες – μέλη της Ένωσης, αλλά χώρες που θεωρητικώς θα είχαν τη δυνατότητα συμμετοχής στην ΕΕ, αλλά που για διάφορους λόγους δεν μπορούν (ή δε θέλουν) να συμμετάσχουν (πχ Ρωσία, Ουκρανία)

Με την παραπάνω διάρθρωση αλλά και με αυτήν της διακυβερνητικής συνεργασίας μέσω της ζώνης ελεύθερου εμπορίου, γίνεται φανερό ότι *η συζήτηση για την είσοδο νέων μελών ανατρέπεται δεδομένου ότι ο χαμηλός βαθμός της ολοκλήρωσης επιτρέπει τη μεγαλύτερη δυναμική της διεύρυνσης*. Σε αυτή την περίπτωση, όπου ουσιαστικά μιλάμε για μια Ευρώπη «πολλών ταχυτήτων», *η ένταξη της Τουρκίας είναι όχι μόνο επιτρεπτή, αλλά ίσως είναι και αναγκαία*. Έτσι αν η Ένωση πάρει διηπειρωτικές διαστάσεις, θα έχει πολλαπλές λειτουργίες. Σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής, η Ε.Ε. θα ασκεί λειτουργίες παρόμοιες με αυτές που έχουν ανατεθεί στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και στη Διεθνή Τράπεζα. Οι λειτουργίες της Ένωσης σε πολλούς τομείς θα προσεγγίζουν περισσότερο τις λειτουργίες του ΟΟΣΑ. *Αντί να σχεδιάζει κοινές πολιτικές, η Ένωση θα μεσολαβεί για να επιτευχθούν συμφωνίες καλής συμπεριφοράς σε ορισμένα θέματα και θα εκπληρώνει περισσότερο το ρόλο ενός think tank, που μελετά την πορεία των οικονομιών των μελών, συντάσσει εκθέσεις και επιχειρεί να προκαλέσει συναινέσεις, επισημαίνοντας τα προβλήματα*. Στο διεθνές πολιτικό πεδίο, θα λειτουργεί ως δύναμη τάξης που θα συμπληρώνει την αμερικανική ηγεμονία και θα διαθέτει κάποια όργανα, ας πούμε ένα περιφερειακό Συμβούλιο Ασφαλείας, που θα διευθετεί τις διαφορές των μελών και θα οργανώνει τις σταθεροποιητικές παρεμβάσεις στον περίγυρο. Η Ένωση *δε θα έχει την οργάνωση και τη δομή μιας «μεγάλης δύναμης» με δική της ταυτότητα στο διεθνές σύστημα με την έννοια, ότι δε θα ασκεί ως πολιτική μονάδα ισχύ ούτε θα μπορεί να διαπραγματεύεται ισότιμα με τις ΗΠΑ*⁹². Το γεγονός αυτό δεν είναι υποχρεωτικά κακό, δεδομένου ότι η Ένωση θα μπορεί να υποστηρίξει το διεθνές εμπόριο, να δημιουργήσει ένα σταθερό περιβάλλον για επενδύσεις, να ευνοήσει τα δυτικοευρωπαϊκά οικονομικά κέντρα, να επιδράσει σταθεροποιητικά στη Μέση Ανατολή με την Τουρκία ως γέφυρα και περιφερειακό χωροφύλακα. Επίσης θα διαθέτει ένα σίγουρο «ενεργειακό διάδρομο» που θα εξασφαλίζει την ενεργειακή της αυτονομία. Πρόκειται ουσιαστικά για μια διαφορετική στοχοθέτηση της Ευρώπης, η οποία ασφαλώς και επιτρέπει την είσοδο της Τουρκίας.

⁹² Καζάκος, Π. ο.π. σ. 96-100

Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΗΓΕΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΣΤΗΝ Ε.Ε.

Αφού είδαμε δύο από τα πιο καίρια διλήμματα που η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετωπίζει στο κατώφλι του 21ου αιώνα, θα περάσουμε τώρα στην εξέταση της στάσης των Ευρωπαίων ηγετών απέναντι στην τουρκική υποψηφιότητα.

Αρχικά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι τις αντιθέσεις που έχουν να κάνουν με τα συμφέροντα των ηγετικών χωρών της Ε.Ε. – Γερμανίας, Βρετανίας και Γαλλίας – που η καθεμιά τους προσπαθεί να αξιοποιήσει όσο το δυνατόν περισσότερο προς όφελός της τις αλλαγές στο συσχετισμό δυνάμεων που θα επιφέρει η τουρκική ένταξη⁹³.

Η Βρετανία τάσσεται αναφανδόν υπέρ της τουρκικής ένταξης για δύο λόγους: πρώτον επειδή έτσι καταφέρεται καίριο πλήγμα στη γαλλογερμανική αντίληψη περί ολόπλευρης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και αντικειμενικά ενισχύεται η θέση του Λονδίνου περί Ε.Ε. ως ζώνης ελευθέρων συναλλαγών. Δεύτερον, επειδή έτσι ενισχύεται και η θέση των Η.Π.Α. περί αποφυγής ανάδειξης της Ε.Ε. ως πολιτικοστρατιωτικού κέντρου. Η Βρετανία εξάλλου, ως γνωστόν, υποστηρίζει ότι η «δυτική – ατλαντική συμμαχία» που σφυρηλατήθηκε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, εξακολουθεί και σήμερα να είναι ζωτικής σημασίας. Χαρακτηριστικές της ενθουσιώδους υποστήριξης της τουρκικής υποψηφιότητας είναι οι δηλώσεις του πρωθυπουργού Τόνι Μπλερ: «Το να γίνει μέλος της Ε.Ε. η Τουρκία, είναι το μέλλον της». «Θα εργαστούμε προς την ολοκλήρωση αυτού του στόχου» τόνισε σε συνέντευξή του στην τουρκική εφημερίδα «Χουριέτ».

Στη Γαλλία αντιθέτως, η πλειονότητα των πολιτικών ηγετών είναι τουλάχιστον επιφυλακτική έναντι της τουρκικής ένταξης. Επισήμως, ο πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, Ζακ Σιράκ υποστηρίζει την ένταξη της Τουρκίας. Ωστόσο ένα μεγάλο μέρος της πολιτικής ηγεσίας τάσσεται εναντίον της τουρκικής υποψηφιότητας. Ο πρώην πρόεδρος της Γαλλίας και πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Συντακτικής Συνέλευσης, Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εστέν είναι ξεκάθαρος: «Η ένταξη της Τουρκίας, όποια κι αν είναι η ημερομηνία, θα άλλαζε τη φύση του ευρωπαϊκού σχεδίου...βαρύνει ήδη, θα βαρύνει αύριο, με ένα τέτοιο βάρος που θα αποσταθεροποιούσε το κοινοτικό οικοδόμημα, το οποίο είναι ακόμα αρκετά εύθραυστο και έχει συσταθεί για άλλους στόχους» Ο υπουργός εσωτερικών Νικολά Σαρκοζί, ο οποίος αναμένεται να είναι υποψήφιος για τη γαλλική προεδρία στις εκλογές του 2007 είναι επίσης αντίθετος στην εισδοχή της Τουρκίας ενώ το ίδιο πιστεύει και μια μεγάλη ομάδα των Σοσιαλιστών. Δεν πρέπει επίσης να ξεχνάμε ότι τόσο ο Γάλλος πρωθυπουργός, Ντομινίκ Ντε Βιλπέν όσο και ο Γάλλος πρόεδρος, Ζακ Σιράκ είχαν καλέσει την Τουρκία να σεβαστεί πλήρως τις δεσμεύσεις της, που απορρέουν από την υπογραφή του πρωτοκόλλου της Άγκυρας και να αναγνωρίσει την Κυπριακή Δημοκρατία, διαφορετικά δε θα ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις. Επιπλέον έχει ξεκαθαριστεί ότι μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων, αναμένεται να διεξαχθεί δημοψήφισμα, το οποίο συνιστά μια ιδιαίτερα απρόβλεπτη διαδικασία, καθώς απέδειξαν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 29ης Μαΐου στη Γαλλία για την κύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης. Η πολιτικές ελίτ λοιπόν, εμφανίζονται στην καλύτερη των περιπτώσεων επιφυλακτικοί. Πρώτον, ακριβώς για τους αντίθετους λόγους από εκείνους του Λονδίνου, δεύτερον, επειδή πιστεύουν ότι η διεύρυνση της Ε.Ε. χωρίς τη συνεχιζόμενη ενωσιακή δυναμική θα επηρεάσει αρνητικά τη γαλλική θέση στον ευρωπαϊκό χάρτη ακυρώνοντας τη μεταπολεμική ισορροπία υπέρ της Γερμανίας, η

⁹³ Δελαστίκ, Γ. ο.π.

οποία θα αποκτήσει την Άγκυρα ως προνομιακό εταίρο στη Μέση Ανατολή και στην Κεντρική Ασία. Στους παραπάνω λόγους, θα μπορούσαμε τέλος να προσθέσουμε την ύπαρξη του μεγαλύτερου ποσοστού μουσουλμάνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (7%) σε συνδυασμό με τις τελευταίες αναταραχές στα γαλλικά προάστια.

Στη Γερμανία, οι πολιτικοί ηγέτες είναι διχασμένοι. Εκείνοι που πρεσβεύουν τη «χειραφέτηση» του Βερολίνου και τη μοναχική επιβολή του στη διεθνή σκηνή, όπως ο πρόσφατα απελθών σοσιαλδημοκράτης καγκελάριος Γκέρχαρντ Σρέντερ, τάσσονται υπέρ της τουρκικής ένταξης. Αντιθέτως εκείνοι που επιμένουν στη σταδιακή εμπέδωση του ηγεμονικού ρόλου της Γερμανίας μέσα από τη συνεκτική προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που σήμερα εκφράζονται κυρίως από τους χριστιανοδημοκράτες, δεν θέλουν την Τουρκία πλήρες μέλος της Ε.Ε. «Έιμαστε πεπεισμένοι ότι η ενσωμάτωση της Τουρκίας...θα θέσει σε κίνδυνο τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» είχε δηλώσει η σημερινή καγκελάριος Άγκελα Μέρκελ στην επιστολή της με ημερομηνία 26 Αυγούστου 2005, την οποία απηύθυνε προς όλους τους ηγέτες του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος. Ωστόσο μετά την κυβερνητική συνεργασία χριστιανοδημοκρατών και σοσιαλδημοκρατών, η Άγκελα Μέρκελ φαίνεται να έχει καταλήξει σε μια συμβιβαστική λύση, που προβλέπει σταδιακή πορεία της Τουρκίας προς την Ε.Ε. σε βάθος χρόνου 15ετίας. Και πάλι όμως η καγκελάριος επέστησε την προσοχή στο γεγονός ότι ο νέος κυβερνητικός συνασπισμός θα υποστηρίξει την ευρωπαϊκή ένταξη της Τουρκίας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή θα εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις, οι οποίες απορρέουν από τις ευρωπαϊκές συνθήκες. Επίσης, η γενική και ασαφής δέσμευση της νέας γερμανικής για μια «καλή και εποικοδομητική» σχέση με την Τουρκία αφήνει περιθώρια για ένα καθεστώς προνομιακής σχέσης.

Η Αυστρία και η Δανία είναι ίσως τα κράτη με το μεγαλύτερο βαθμό επιφυλακτικότητας ή και άρνησης απέναντι στην τουρκική ένταξη. Η αυστριακή κυβέρνηση *τάσσεται ξεκάθαρα υπέρ μιας ειδικής προνομιακής σχέσης*. Η Αυστρία είχε καταθέσει αίτημα να καταγραφεί ρητά στο κείμενο του διαπραγματευτικού πλαισίου για τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας πως το τέλος των εν λόγω διαπραγματεύσεων δε σημαίνει αυτόματη ένταξη της χώρας στην Κοινότητα. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Βιέννη επέμενε ότι οι διαπραγματεύσεις θα πρέπει να κατοχυρωθούν στο διαπραγματευτικό πλαίσιο όχι ως «ενταξιακές» αλλά ως διαπραγματεύσεις «ανοικτού τέλους ή ορίζοντα». Η Δανία *εκφράζει και αυτή αμφιβολίες για την ένταξη της Τουρκίας*. Σε άρθρο του σε εφημερίδα, ο Δανός πρωθυπουργός Άντερς Φογκ Ρασμούσεν, εξέφρασε αμφιβολίες για τη διαδικασία διεύρυνσης της Κοινότητας: «Μπορούμε να φανταστούμε μια Ευρωπαϊκή Ένωση που θα συνορεύει με τη Συρία, το Ιράκ και το Ιράν; ... Πολλοί Ευρωπαίοι εκφράζουν αβεβαιότητα για την προοπτική ένταξης της Τουρκίας. Θα πρέπει να συζητήσουμε αυτό το θέμα ανοιχτά και με ειλικρίνεια».

Όσον αφορά τη στάση των υπολοίπων κρατών – μελών αξίζει να τονίσουμε την σε γενικές γραμμές θερμή υποστήριξη της *Ιταλίας, της Ισπανίας, της Ιρλανδίας*, της Σουηδίας αλλά και των περισσότερων νέων μελών της Ένωσης που εμφανίζονται περισσότερο ατλαντικά παρά ευρωπαϊκά προσανατολισμένες σε ζητήματα ασφαλείας (Πολωνία, Λιθουανία, Λετονία, Εσθονία, Ουγγαρία).

Σε γενικές γραμμές η πλειοψηφία των κυβερνήσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση εγκρίνει την τουρκική υποψηφιότητα. Φαίνεται επίσης ότι κανένα μέλος δε φαίνεται να αντιτίθεται σθεναρά στην είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ε. Σε γενικές γραμμές ο

ευρωπαϊκός νότος είναι πιο δεκτικός από τον ευρωπαϊκό βορρά. Μια γενική εικόνα της στάσης των κυβερνήσεων των 25 μας δίνεται από την παρακάτω εικόνα⁹⁴:

Η στάση των κρατών που προαναφέραμε και η σύγκρουση των συμφερόντων μεταξύ των μεγαλύτερων κρατών δύσκολα θα ματαιώσουν την τουρκική ένταξη, αν και θα επηρεάσουν επιμέρους παραμέτρους. Σε επίπεδο ηγετών η απόφαση άλλωστε είναι ήδη ειλημμένη. Αυτό αποδεικνύει η απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2004 και επαναβεβαίωσε η έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της 3ης Δεκεμβρίου 2005. Εκείνο που έχει πάντως σημασία είναι ότι η συμφωνία ως προς την έναρξη των διαπραγματεύσεων επιτεύχθηκε με την ελπίδα, ή τη βεβαιότητα ότι αυτοί που θα τους διαδεχθούν αρκετά χρόνια αργότερα θα κληρονομήσουν και την ευθύνη για την επώδυνη τελική απόφαση⁹⁵. Η ένταξη της Τουρκίας όμως μπορεί να αποδειχτεί ένα από τα θέματα εκείνα που τελικά θα κριθούν από τους Ευρωπαίους πολίτες και όχι από τις πολιτικές ηγεσίες. Για τη στάση των πολιτών απέναντι στην τουρκική υποψηφιότητα θα μιλήσουμε, αφού πρώτα δούμε τη στάση της ελληνικής και κυπριακής κυβέρνησης καθώς και της αμερικανικής ηγεσίας οι οποίες χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

⁹⁴ *Εθνος*, 03.10.05

⁹⁵ Τσουκαλής, Λ. «Μια δύσκολη πρόκληση για την Ευρώπη», *Καθημερινή της Κυριακής*, 02.10.05

Η ΕΛΛΑΔΑ, Η ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Προκειμένου να μην επεκταθούμε σε όλο το πλέγμα των ελληνοτουρκικών και τουρκοκυπριακών σχέσεων που αναμφισβήτητα επηρεάζουν την ελληνική και ελληνοκυπριακή απόφαση για τις ευρωτουρκικές σκέψεις, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε σε γενικές γραμμές το πλαίσιο της ελληνικής και κυπριακής στάσης απέναντι στην ένταξη της Τουρκίας.

Έχοντας βρεθεί κατά το παρελθόν τουλάχιστον έξι φορές στο παρελθόν σε περίοδο σοβαρής κρίσης ή ακόμα και στα πρόθυρα πολεμικής σύρραξης με την Τουρκία (1963-1964, 1967,

1974, 1976, 1987, 1996) είναι αναμφισβήτητο ότι η γειτονική χώρα εξακολουθεί να αποτελεί τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα την κυριότερη απειλή για την ελληνική ασφάλεια⁹⁶. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν ιδιαίτερα τεταμένες το τελευταίο μισό του 20ου αιώνα σε σημείο που κάποιοι αναλυτές ισχυρίζονταν την ύπαρξη ενός «πολέμου χαμηλής έντασης» μεταξύ των δύο κρατών. Έτσι, οι διμερείς διαφορές και το άλυτο κυπριακό πρόβλημα οδηγούσαν την ελληνική πλευρά στην απειλή χρήσης βέτο από την πλευρά της Ελλάδας. Πρέπει μάλιστα να επισημάνουμε ότι η Ελλάδα με τον τρόπο αυτό προσέφερε το «φύλλο σύκης» στους υπόλοιπους Ευρωπαίους οι οποίοι μπορούσαν ανέξοδα να επιμένουν στις καλές τους προθέσεις ως προς την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας. Τα πράγματα άλλαξαν ριζικά μετά την επίσημη αναγνώριση της Τουρκίας ως υποψήφιας χώρας στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι, κάτι που συνιστά αλλά και συντελέστηκε χάρη στη διάβαση σε μια νέα φάση εξωτερικής πολιτικής από την πλευρά της Ελλάδας. Έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον να παρουσιάσουμε τους λόγους αυτής της «αλλαγής προσανατολισμού» στην ελληνική εξωτερική πολιτική⁹⁷:

- Η κατάρρευση του Σοβιετικού μπλοκ και η συνακόλουθη αναταραχή στα βόρεια σύνορα της Ελλάδος με τον εμφύλιο σπαραγμό στη Γιουγκοσλαβία και αποκορύφωμα τον πόλεμο του Κοσόβου προκάλεσαν και προκαλούν επικίνδυνους κλυδωνισμούς για την πολιτική σταθερότητα σε ολόκληρη την περιοχή. Υπό αυτές τις συνθήκες αναδείχτηκε η σημασία και η αναγκαιότητα σχέσεων καλής γειτονίας και συνεργασίας με όλες τις χώρες της περιοχής, και ιδιαίτερα με την Τουρκία, που αποτελεί την ισχυρότερη πολιτικό- στρατιωτική παρουσία ανάμεσα στα γειτονικά κράτη.
- Ταυτόχρονα, η παγκοσμιοποίηση, η επέκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τα ανατολικά και η νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα που προβάλλεται,

⁹⁶ Ντόκος, Θ., Πρωτονάριος, Ν. «Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας – πρόκληση για την ελληνική ασφάλεια», Εκδόσεις Κων.Τουρική, Αθήνα 1994, σ.15

⁹⁷ Ρούσσο, Μ. «Ελληνοτουρκικά: Ο μονόδρομος, η νέα «φιλοσοφία» και το αδιέξοδο», *Ελευθεροτυπία*, 17.02.01

αποτελούν στοιχεία που συνέβαλαν καθοριστικά στην επανεκτίμηση της σταθερής και απαρέγκλιτης, μέχρι τώρα, εθνικής πολιτικής που είχε οδηγήσει σε πολλαπλά αδιέξοδα τις σχέσεις των δύο χωρών.

- Τέλος, κατέστη σαφές ότι προκειμένου η Ελλάδα να διαφυλάξει τα εθνικά και διεθνή συμφέροντά της, θα έπρεπε να αναπτύξει ισορροπημένη, ευέλικτη και αποτελεσματική πολιτική, που να λαμβάνει υπόψη της και τα συμφέροντα-προσδοκίες των υπολοίπων κρατών της ίδιας περιοχής. Η πολιτική αυτή θα έπρεπε να σχεδιαστεί με βάση τις αρχές του διεθνισμού, του πολιτισμικού και πολιτικού πλουραλισμού, του ανθρωπισμού και των απαρέγκλιτων δημοκρατικών αρχών. Εντός αυτού του πλαισίου, η χώρα μας ανέλαβε (με τον εν μέρει αναπροσδιορισμό της εξωτερικής της διπλωματίας) να προωθήσει τη σταθερότητα, τη συνεργασία και την ενίσχυση της δημοκρατίας στην περιοχή. Από μια τέτοια προσπάθεια, ήταν αδύνατο να αποκλεισθεί η Τουρκία.

Εκτός από τους παραπάνω λόγους- γενικής πολιτικής- που κατέστησαν αναγκαία την ελληνοτουρκική προσέγγιση και συνεργασία, μπορεί κανείς να εντοπίσει και μια σειρά από ειδικότερους λόγους που οδήγησαν στην παραπάνω επιλογή:

- Στον πολιτικοστρατιωτικό τομέα, τα τελευταία χρόνια οι δυο χώρες είχαν επιδοθεί σε μια θεαματική αύξηση των αμυντικών τους δαπανών, στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν ενισχυμένες στρατιωτικές δυνατότητες και να ενισχύσουν τη διαπραγματευτική τους θέση. Η διαιώνιση του αρνητικού και «πολεμικού» κλίματος σε συνδυασμό με την παρατεταμένη πολιτική αστάθεια και τους σκληροπυρηνικούς πόλους του τουρκικού συστήματος (στρατός-κατεστημένο του υπουργείου εξωτερικών) που εμποδίζουν την ανάδειξη μιας ισχυρής, αποκλειστικά πολιτικής ηγεσίας, έθετε σε κίνδυνο όχι μόνο τις ελληνοτουρκικές σχέσεις αλλά και την ειρήνη στην περιοχή.
- Στο οικονομικό - εμπορικό πεδίο η ενίσχυση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας και η αποκατάσταση ενός ευρύτερα «καλού» κλίματος θα συνέβαλε στην αύξηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και στις δυο πλευρές του Αιγαίου ωφελώντας τις οικονομίες των δυο χωρών.
- Σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο, η εκτίμηση του ελληνικού πολιτικού συστήματος, σχεδόν στο σύνολο του ότι *η σταδιακή ενσωμάτωση της Τουρκίας στις ευρωπαϊκές δομές, θα επιφέρει αλλαγές που θα καταστήσουν τη συμπεριφορά της χώρας συμβατή προς τα ευρωπαϊκά ισχύοντα*. Με αυτό τον τρόπο οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις προσδοκούσαν ότι θα επέλθει άμβλυνση της εντάσεως στο Αιγαίο και επίλυση του Κυπριακού.

Για τους λόγους λοιπόν αυτούς η προσέγγιση με την Τουρκία αποτέλεσε μονόδρομο για τον πολύ απλό λόγο ότι μια Τουρκία όσο παραμένει άγνωστη, θα παραμένει επικίνδυνη. Στη βάση λοιπόν αυτής της νέας προσέγγισης, η Ελλάδα εφάρμοσε μια εξωτερική πολιτική που βασίζονταν στην αρχή του win - win (αμοιβαίου κέρδους). Με βάση την αρχή του αμοιβαίου κέρδους η Ελλάδα συμφώνησε στο να αποδοθεί στην Τουρκία το καθεστώς της υπό ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση χώρας. Το μεγάλο κέρδος για την Τουρκία θα ήταν η προοπτική ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση ενώ το μεγάλο κέρδος για την Ελλάδα και τον Ελληνισμό θα ήταν αυτό που λίγο αργότερα πραγματοποιήθηκε: η ένταξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία θεωρεί στο εξής την κυβέρνηση της Λευκωσίας ως το μοναδικό νόμιμο εκπρόσωπο του συνόλου της χώρας, χωρίς την προϋπόθεση μιας εκβιαστικής λύσης στα μέτρα της Άγκυρας. Τέλος, το μεγάλο κέρδος για τους δύο θα ήταν ότι το κλίμα ύφεσης θα άνοιγε προοπτικές

οικονομικής και κοινωνικής συνεργασίας⁹⁸.

Η υποστήριξη όμως της τουρκικής ένταξης ενέχει και κινδύνους. Ο λόγος που επέβαλε την αλλαγή αυτού του είδους τη μετάλλαξη είναι ότι η ένταξη μιας χώρας στην Ε.Ε. προϋποθέτει σταδιακή εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε ένα πολυεθνές σύνολο, πράγμα που συμβαίνει άμβλυση των αιχμών μιας εθνικής θεώρησης των προβλημάτων⁹⁹. Όμως η διαδικασία εκχώρησης κυριαρχικών δικαιωμάτων είναι εξαιρετικά επίπονη απόφαση, ιδιαίτερα για μια χώρα που διατηρεί έντονα στρατιωτική φυσιογνωμία καθώς και μια ιθύνουσα ιεραρχημένη και πολύ συμπαγή, που ασκεί καθοδηγητικό ρόλο στην πολιτική ηγεσία της χώρας. Έτσι σε αντίθεση με την επιτυχία της ένταξης της Κύπρου, η εμπλοκή της Ε.Ε. στις ελληνοτουρκικές διαφορές του Αιγαίου (άρση του casus belli, οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας, «γκρίζες ζώνες» κτλ.) και σε αυτές των μειονοτικών δικαιωμάτων (αναγνώριση οικουμενικότητας του Πατριαρχείου, επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης κτλ.) δεν ήταν επιτυχής. Μπορεί οι παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου (FIR) να έχουν μειωθεί και το πολεμικό κλίμα να αποτελεί παρελθόν, όμως η κατάσταση έχει ελάχιστα βελτιωθεί. Υπό την συντριπτική υπεροχή αμερικανική πίεση υπέρ της γείτονος και με την υπέρ αυτής

σμπάθεια από Ευρωπαίους ιθύνοντες, η χώρα μας θα κινδύνευε να θεωρηθεί ότι εκμεταλλεύεται το ευρωπαϊκό πλαίσιο για προώθηση ιδιαίτερων συμφερόντων της¹⁰⁰. Ο κίνδυνος μάλιστα ίσως ήταν μεγαλύτερος από τη στιγμή της απόρριψης του σχεδίου Ανάν, η οποία εμφάνισε την Ελληνοκυπριακή πλευρά ως «αδιάλλακτη» και απρόθυμη για εύρεση λύσης. Έτσι, η Τουρκία, γνωρίζοντας ότι η Ελλάδα δε θέλει να εμφανισθεί ως εμπόδιο στην ευρωπαϊκή της πορεία, και λόγω του γεγονότος ότι πιέζεται να προχωρήσει σε οδυνηρές μάλλον αλλαγές στον εσωτερικό τομέα, επιχειρεί να ακυρώσει την ελληνική στρατηγική «μεταφοράς» των ελληνοτουρκικών διαφορών στην Ε.Ε. Το ίδιο δε πράττει σχετικά με την αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας, την οποία αρνείται να αναγνωρίσει. Διακηρύττει ότι δεν πρόκειται να ανοίξει τα λιμάνια και τα αεροδρόμιά της σε κυπριακά πλοία και αεροσκάφη αν προηγουμένως δεν αρθεί ο «οικονομικός αποκλεισμός των Τουρκοκυπρίων». Επιμένει να ζητεί στρατιωτικές

περίπολους στο οδόφραγμα της οδού Λύδρας στη Λευκωσία (σύμβολο για τρεις δεκαετίες της τουρκικής κατοχής) όχι για λόγους ασφαλείας αλλά για λόγους συμβολισμού όπως ισχυρίζεται, και αρνείται να άρει το βέτο της για τη συμμετοχή της Κύπρου σε διεθνείς οργανισμούς (NATO, ΟΗΕ).

Όμως, τα ζητήματα αυτά δεν είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ εθνικών σκοπιμοτήτων όπως παρουσιάζεται από την Άγκυρα αλλά θίγουν καίρια την ευρωπαϊκή νομική τάξη και συνεπώς παραμένουν अपαρακάμπτες προϋποθέσεις για την ενταξιακή διαπραγμάτευση οιουδήποτε. Η αναγνώριση των 25 κρατών-μελών από την υποψήφια χώρα δεν είναι διμερές, αλλά ζήτημα ευρωπαϊκής τάξης. Ομοίως, μπορεί ο προσδιορισμός του μεριδίου κάθε πλευράς στο Κυπριακό ν' αναμένει διμερή

⁹⁸ Κουλουμπής, Θ. «Ελληνοτουρκικά και Κυπριακά: τι κάνουμε τώρα;», *Καθημερινή*, 02.10.05

⁹⁹ Ιορδανίδης, Κ. «Ελλάς και ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας», *Economist*, *Καθημερινή*, τεύχος Απριλίου 2005

¹⁰⁰ Βεργόπουλος, Κ. «Η ευρωπαϊκή επέκταση της Τουρκίας - Ευθύνες Ελλάδας και Ε.Ε.», *Ελευθεροτυπία*, 26.11.04

διακανονισμό, όμως η στρατιωτική κατοχή ευρωπαϊκού εδάφους από την υποψήφια χώρα δεν αποτελεί διμερές, αλλά ευρωπαϊκό ζήτημα. Η σημερινή Ευρώπη δε συγχωρεί στρατιωτική βία, αυτοδικία, τετελεσμένο, εφ' όσον διαθέτει κανόνες δικαίου και πλαίσιο επίλυσης των διαφορών.

Το αυτό ισχύει με τις διεκδικήσεις στο Αιγαίο: ο αριθμός μιλίων εκάστης πλευράς αποτελεί ίσως διμερές ζήτημα, όμως, η επίκληση ενδεχόμενης βίας και στρατιωτικών τετελεσμένων δεν είναι διμερές θέμα, αλλά παραβιάζει την ευρωπαϊκή τάξη. Ο σεβασμός των συνόρων και η δέσμευση για ειρηνική διευθέτηση διαφορών δεν είναι διμερές θέμα, αλλά ευρωπαϊκό. Έτσι, η Ελλάδα και η Κύπρος οφείλει να θέσει «υπό παρακολούθηση» τη συμπεριφορά της Τουρκίας σε σχέση με τα εθνικά θέματα και κυρίως με το Κυπριακό.

Τέλος είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι για την περίπτωση της Ελλάδας, είναι προφανές ότι η υπαγωγή των κάθε είδους σχέσεων της με τους Βόρειους γείτονές της και με την Τουρκία στο θεσμικό, νομικό και πολιτικό πλαίσιο της Ε.Ε. θα είχε πολλαπλές θετικές συνέπειες και όχι μόνο για το εμπόριο και τα νέα επενδυτικά πεδία που θα μπορούσαν να ανοίξουν και ήδη από τώρα διαφαίνονται.

Θα προσέφερε ένα εντελώς νέο κλίμα σταθερότητας και ασφάλειας σε ευαίσθητους τομείς, όπως οι υποδομές και η αγορά της ενέργειας, η αξιοποίηση των υποδομών όλων των χωρών και η ανάπτυξη νέων ως προς τον τουρισμό, υπηρεσίες κοινής ωφελείας, επιστημονική έρευνα κ.λπ., όπως ήδη συμβαίνει με τη διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ των ήδη μελών της Ε.Ε. Και πάνω σε μια τέτοια βάση, ακόμα και σοβαρά προβλήματα «υψηλής» πολιτικής θα μπορούσαν πιθανότατα να εξομαλυνθούν, ίσως και να μπου σε νέους δρόμους λύσεων με αμοιβαίο όφελος¹⁰¹.

Κάτω λοιπόν από αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα και η Κυπριακή Δημοκρατία στηρίζουν την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση εφ' όσον βέβαια τηρηθούν οι ευρωπαϊκοί και οι δημοκρατικοί όροι που θα της τεθούν.

Η ΘΕΡΜΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ ΤΩΝ Η.Π.Α.

Το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. γίνεται πολυπλοκότερο, επειδή συνυφαίνεται με τις πολιτικές σχέσεις ΗΠΑ – Ε.Ε. Οι τελευταίες αναπτύσσονται σε ένα πλέγμα οικονομικών αλληλεξαρτήσεων, αλλά και αποκλινόντων συμφερόντων. Σήμερα, οι ΗΠΑ για τους δικούς τους στρατηγικούς και οικονομικούς λόγους ασκούν ασφυκτική πίεση πάνω στην Ένωση να συμπεριλάβει την Τουρκία. Δεν είναι τυχαία η παρέμβαση της υπουργού εξωτερικών των ΗΠΑ, Κοντολίζα Ραις κατά τη διάρκεια των συνομιλιών για την απόφαση έναρξης των διαπραγματεύσεων.

Η Τουρκία από το 1947 ακόμα, χρονιά που εξαγγέλθηκε το Δόγμα Τρούμαν εξελίχθηκε σε έναν από τους πιο πιστούς γεωστρατηγικούς συμμάχους των ΗΠΑ. Η στρατηγική σημασία της Τουρκίας για το Αμερικανικό Πεντάγωνο και το υπουργείο Εξωτερικών προσδιορίζονταν με σημείο αναφοράς τη Μέση Ανατολή και ιδιαίτερα την πετρελαιοπαραγωγό περιοχή του Περσικού κόλπου. Μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το 1989, η Τουρκία λειτούργησε ως κρίσιμο αντισοβιετικό προγεφύρωμα στην ευρύτερη περιοχή του Κόλπου. Η Τουρκία αναβαθμίστηκε σε πρωτεύουσα δύναμη του ΝΑΤΟ προσπαθώντας να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη.

¹⁰¹ Παπαγιαννάκης, Μ. «Λελογισμένη συναίνεση στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας», *Economist, Καθημερινή*, τεύχος Απριλίου 2005

Μετά την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, οι ΗΠΑ επένδυσαν μια σημαντική ποσότητα διπλωματικού κεφαλαίου με στόχο τη διάβρωση της πολιτικής επιρροής των ευρωπαϊκών χωρών όπως είναι η Ελλάδα, η Ιταλία, η Γερμανία και η Γαλλία. Ο

στρατηγικός της ρόλος δεν ακυρώθηκε αλλά αντιθέτως ενισχύθηκε. Η θέση της παραπλεύρωσ του Βοσπόρου, στο στρατηγικό σημείο σύνδεσης της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, του Καυκάσου και της Κασπίας, κοντά δηλαδή στο «παιχνίδι» των πετρελαίων, την καθιστά ουσιαστικό παίκτη αναφορικά με μια ευρεία λίστα θεμάτων ζωτικών για τα γεωπολιτικά και οικονομικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών¹⁰². Η Τουρκία, χώρα με πολυάριθμο εργατικό δυναμικό για τις εξαγωγές και επενδύσεις των ΗΠΑ, μοιάζει ιδανική για την εφαρμογή της αμερικανικής πολιτικής του προσανατολισμού του

εξωτερικού εμπορίου σε νέες και ανερχόμενες. Αυτό εξηγούν και οι αγορές του πολεμικού υλικού από τις ΗΠΑ και οι αμερικανικές επενδύσεις στην κατασκευή οδικών αξόνων και στις υπηρεσίες μετάδοσης δεδομένων. Παράλληλα, η ανάδυση των ανεξάρτητων τουρκόφωνων δημοκρατιών στον Καύκασο και στην Κεντρική Ασία και η εκεί ανάπτυξη αμερικανικών συμφερόντων είχε σαν αποτέλεσμα να σχηματιστεί η πεποίθηση ότι η Τουρκία θα μπορούσε να αναλάβει έναν επιπρόσθετο ρόλο, ως παράγοντας σταθερότητας στην περιοχή βόρεια και βορειοανατολικά των συνόρων της. Ο ρόλος αυτός θα αναβαθμιστεί μετά τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, και τις επεμβάσεις των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, αν και στην πορεία η άρνηση της Τουρκίας να συνεργαστεί με τον αμερικανικό στρατό θα προκαλέσει κρίση στις αμερικανοτουρκικές σχέσεις. Παρά το τελευταίο γεγονός εξακολουθεί να θεωρείται ένας σταθερός στρατηγικός έταίρος που λειτουργεί ως ανάχωμα στον ισλαμικό φονταμενταλισμό.

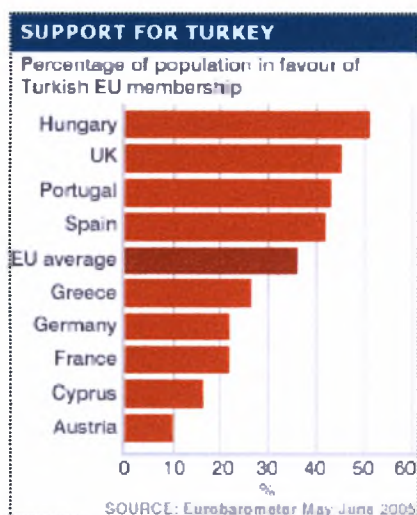
Όμως η πολιτική ηγεσία των Ηνωμένων Πολιτειών δε λαμβάνει υπόψη μόνο τις παραπάνω παραμέτρους. Εκτιμά, ότι με την ένταξη της Τουρκίας, οι ΗΠΑ θα αυξήσουν την επιρροή τους στα ευρωπαϊκά πράγματα, θα σταθεροποιούσαν τις σχέσεις της με την ίδια την Τουρκία και το σπουδαιότερο, θα ανέκοπταν την τάση για «ολοένα και στενότερη ένωση» και αυτοτελή διεθνή παρουσία της Ευρώπης στο διεθνές σύστημα. Η είσοδος εξάλλου ενός μεγάλου και φτωχού κράτους όπως είναι η Τουρκία είναι πιθανό να γονατίσει οικονομικά την Ένωση, και οι ΗΠΑ θα σπεύσουν να το εκμεταλλευθούν.

¹⁰² «Παιχνίδι σε δύο ταμπλό», «Με ειδικό βάρος στη διεθνή σκακιέρα», Βραδυνή της Κυριακής, 09.10.05

Κάτω λοιπόν από αυτές τις συνθήκες η αμερικανική πίεση για ένταξη της Τουρκίας αναμένεται να ενταθεί. Το ερώτημα είναι αν η Ευρώπη μπορεί να αντισταχθεί στην αμερικανική πίεση. Η απάντησή του όμως θα εξαρτηθεί από παράγοντες όπως η διατήρηση ή μη της αμερικανικής ηγεμονίας στο διεθνές σύστημα, η οικονομική χειραφέτηση της Ευρώπης και η αποτελεσματική ή όχι ευρωπαϊκή παρουσία σε

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ

Η απόφαση για έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, αν και αποτελούσε απλή συνέχεια της προηγούμενης λογικής διευρύνσεων για τους Ευρωπαίους ηγέτες, συνιστά σημείο τομής για τη συνείδηση των λαών της Ευρώπης. Ο συμβολικός χαρακτήρας της προοπτικής ένταξης μιας χώρας που θεωρούν μη ευρωπαϊκή τους έκανε να πιστεύουν ότι η τουρκική ένταξη σηματοδοτεί το τέλος της

ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης όπως νόμιζαν ότι συντελείται. Έτσι, οι πολίτες της «Γηραιάς Ηπείρου» αντέδρασαν είτε απορρίπτοντας και γι' αυτόν τον λόγο την Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη είτε στρεφόμενοι με ραγδαίους ρυθμούς εναντίον της τουρκικής ένταξης όπως καταγράφεται στις δημοσκοπήσεις. Σύμφωνα λοιπόν με τις μετρήσεις του Ευρωβαρόμετρου πριν από περίπου ένα εξάμηνο η υποστήριξη των Ευρωπαίων πολιτών μόλις που ξεπερνούσε το 30 %. Ακόμα μάλιστα και σε χώρες που υποστηρίζουν θερμά την τουρκική ένταξη όπως είναι η Μεγάλη Βρετανία και η Ισπανία το ποσοστό του πληθυσμού που ήταν υποστηρικτές της ένταξης δεν ξεπερνούσε ούτε το 50 %. Τα ίδια αποτελέσματα παρουσιάστηκαν και σε έρευνα που διεξήχθη από το

Γερμανικό Ταμείο «Μάρσαλ» κι από ένα μη κερδοσκοπικό ινστιτούτο με έδρα το Τορίνο. Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα τέλη Μαΐου και στις αρχές Ιουνίου, σε 9 κράτη – μέλη της Ε.Ε. (Γαλλία, Γερμανία, Βρετανία, Ιταλία, Πολωνία, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Ισπανία), μόλις το 22 % των ερωτηθέντων υποστηρίζουν την τουρκική ένταξη. Το 29 % των ερωτηθέντων Ευρωπαίων εκτιμούν μάλιστα ότι μια τέτοια ένταξη θα αποτελούσε «κακή εξέλιξη». Το ποσοστό αυτό ήταν το 2004 κατά 9 μονάδες χαμηλότερο, στο 20 %. Στη Γαλλία ειδικότερα, η υποστήριξη της ιδέας είναι μόλις στο 11 %.

Ο μεγάλος πληθυσμός της Τουρκίας, η μεγάλη φτώχεια που υπάρχει στη χώρα και οι αμφιβολίες για την πολιτισμική και θρησκευτική συμβατότητά της με την Ευρώπη αποτελούν τους σοβαρότερους λόγους για τους οποίους η συντριπτική πλειοψηφία των Ευρωπαίων πολιτών είναι αντίθετη στην ένταξη της Τουρκίας. Άλλοι λόγοι για τους οποίους η ευρωπαϊκή γνώμη είναι αρνητική είναι ο αυξανόμενος φόβος των Ευρωπαίων για τρομοκρατικές επιθέσεις στο όνομα του Ισλάμ που έχει καλλιεργήσει ένα κλίμα ξενοφοβίας, ο φόβος για ένα πιθανό μεταναστευτικό ρεύμα που θα αναταράξει την αγορά εργασίας και την κοινωνία της Ευρώπης καθώς και η βαθιά απογοήτευση των Ευρωπαίων για το μέλλον της Ευρώπης.

Εκείνο που έχει ιδιαίτερο βάρος σε ό,τι αφορά τη συζήτηση για τη στάση των Ευρωπαίων πολιτών είναι το γεγονός ότι οι μέχρι πρόσφατα χάραζαν την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με τη βεβαιότητα ότι ο κόσμος θα τους ακολουθήσει. Η απόρριψη όμως του Ευρωσυντάγματος από τους Γάλλους και τους Ολλανδούς πολίτες άλλαξε την

κατάσταση. Οι ηγέτες αρχίζουν πλέον να ανησυχούν μήπως αυτή την φορά δεν αποδειχθεί τόσο εύκολη η «χειραγώγηση» των πολιτών, όπως συνήθως. Η προοπτική της τουρκικής ένταξης διευρύνει το ούτως ή άλλως υπαρκτό χάσμα ελίτ και λαών στην Ευρώπη¹⁰³. Στη μέχρι σήμερα πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οι περισσότεροι Ευρωπαίοι πολίτες υποστήριζαν την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, έστω και αν δεν αυτό δε σήμαινε την αντίστοιχη πολιτική ενεργοποίηση ή κινητοποίηση. Σήμερα, οι αμφιβολίες για την τύχη του ενοποιητικού εγχειρήματος έχουν αυξηθεί. Μια Ευρώπη όμως, οι πολίτες της οποίας θέτουν την ευρωπαϊκή ιδέα σε ανυποληψία, είναι αδύνατο να επιβιώσει. Γι' αυτό και *είναι πιθανό η στάση των πολιτών, που αυτή τη στιγμή υποτιμάται, να καθορίσει εν τέλει την ένταξη της Τουρκίας καθώς μάλιστα κάποια κράτη έχουν δεσμευθεί για πραγματοποίηση δημοψηφίσματος μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων.*

ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΩΝ ΘΕΣΜΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

Από τις διαπραγματεύσεις της Συνθήκης του Άμστερνταμ, το 1997, έως τις συζητήσεις της Διακυβερνητικής Διάσκεψης που ενέκρινε, στις 18 Ιουνίου 2004, το σχέδιο Συντάγματος, δια μέσου της Συνθήκης της Νίκαιας και της Συνταγματικής Συνθήκης της Νίκαιας και της Συνταγματικής Συνέλευσης, τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσπάθησαν να μεταρρυθμίσουν το θεσμικό πλαίσιο των κοινοτικών οργάνων έτσι ώστε να καταστεί αποτελεσματική λειτουργία των τελευταίων ακόμη και με την παρουσία 25 μελών. Προϊόν συναίνεσης μεταξύ των πολιτικών ηγετών, η Συνταγματική Συνθήκη, εφόσον και αν επικυρωθεί, θα πρέπει να επιτρέπει τη μετάβαση σε ένα σύστημα ψηφοφορίας διπλής πλειοψηφίας. Έτσι, ορίζεται ότι οι αποφάσεις στα Συμβούλια Υπουργών θα υιοθετούνται με τον όρο ότι θα συγκεντρώνουν τις ψήφους του 55 % των κρατών που θα αντιπροσωπεύουν το 65 % του πληθυσμού. Η αρχή είναι σωστή: Αντανακλά τη διπλή φύση της ΕΕ, ως ένωσης κρατών και ένωσης πολιτών.

Στον πίνακα της επόμενης σελίδας βλέπουμε τον πληθυσμό καθ' ενός από τα επτά μεγαλύτερα σε πληθυσμό κράτη ως ποσοστό του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και το αντίστοιχο μέγεθος της Τουρκίας. Τα ποσοστά αυτά ουσιαστικά αντιστοιχούν στη βαρύτητα των ψήφων του κάθε κράτους. Με βάση τις δημογραφικές προβολές των Ηνωμένων Εθνών, βλέπουμε ότι το 2015 που αποτελεί μια πιθανή ημερομηνία ένταξης, η Τουρκία θα αποτελεί περίπου το 14,5 % του πληθυσμού της Ένωσης, σε παρόμοια επίπεδα με τη Γερμανία. Έτσι η ψήφος των δύο κρατών θα έχει μεγάλη βαρύτητα (σχεδόν 30 %). Η Τουρκία λοιπόν *καθίσταται ένας πολύ ισχυρός παίκτης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, έχοντας τη δυνατότητα, με τη συνδρομή δύο εκ των μεγαλύτερων κρατών, να μπλοκάρει τις αποφάσεις.* Είμαστε λοιπόν μπροστά σε μια κατάσταση όπου το τελευταίο κράτος που θα ενταχθεί στην Ένωση – και το οποίο συνεπώς θα στερείται εμπειρίας όσον αφορά τη λειτουργία της – θα γίνει εκ των πρώτων ρυθμιστών της¹⁰⁴. Μη εφαρμογή της Συνταγματικής Συνθήκης σημαίνει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα συνεχίσει να δρα σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης της Νίκαιας η οποία προβλέπει μια πολύ περίπλοκη διαδικασία λήψης αποφάσεων και δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας Ένωσης των 25 ή ενδεχομένως των 28 και περισσότερων κρατών μελών στο μέλλον.

¹⁰³ Δελαστίκ. Γ. ο.π.

¹⁰⁴ Ζισκάρ Ντ' Εστέν Β. «Η ένταξη της Τουρκίας βάρος στην εύθραυστη Ε.Ε.», *Ελευθεροτυπία*, 25.11.04

Table Thirteen: Voting Weights by Population share – EU25, EU27, EU28

	Share in EU25	Share in EU27	Share in EU28
	2004	2015	2015
Germany	18.1	16.9	14.5
France	13.2	12.9	11.0
Italy	12.6	11.4	9.7
UK	13.0	12.6	10.7
Spain	9.0	8.4	7.2
Poland	8.4	7.8	6.7
Netherlands	3.5	3.4	2.9
Turkey	--	--	14.4
'Big 4'	56.9	53.8	45.9
'Big 4 +Turkey'	--	--	60.3
Total EU28	100	100	100

Source: UN World Population Division: World Population Prospects - the 2002 Revision and own calculations

Το ζήτημα του αριθμού των επιτρόπων καταδεικνύει επίσης τη δυσκολία να επιτευχθεί η συνύπαρξη κρατών διαφορετικού μεγέθους. Ως όργανο ανεξάρτητο από τα κράτη, η Κομισιόν ενσαρκώνει το γενικό κοινοτικό συμφέρον. Έως την 1η Μαΐου 2004, μια κάποια ισοτιμία είχε διατηρηθεί, αφού διέθετε δέκα επιτρόπους προερχόμενους από τις «μεγάλες» χώρες και από τις «μικρές». Η Συνθήκη της Νίκαιας επέτρεψε τη διεύρυνση των δέκα με έναν επίτροπο για κάθε μέλος. Το γεγονός αυτό κατέστησε επικίνδυνη την ανεξαρτησία των επιτρόπων. Για παράδειγμα, την επόμενη φορά που μια απόφαση θα ληφθεί με βάση το σύμφωνο σταθερότητας και οικονομικής μεγένθυσης της ζώνης του ευρώ, οι επίτροποι που θα προέρχονται από τις χώρες που έχουν υιοθετήσει το ενιαίο νόμισμα δε θα είναι παρά δώδεκα στους είκοσι πέντε¹⁰⁵. Η Συνταγματική Συνθήκη προβλέπει μακροπρόθεσμα τη μείωση του αριθμού των επιτρόπων στα δύο τρίτα του συνολικού αριθμού των κρατών. Έτσι οι επίτροποι από κάθε μέλος θα εναλλάσσονται ισότιμα. Το ζήτημα είναι αν η Τουρκία θα δεχόταν να έχει μόνο έναν επίτροπο, και μάλιστα κάποιες φορές να μην έχει κανέναν, ώστε να εμφανίζεται η ισότιμη εναλλαγή.

Το επίπεδο του πληθυσμού ρυθμίζει επίσης τη λειτουργία του Ευρωκοινοβουλίου. Υποθέτοντας ότι ο αριθμός των μελών του Κοινοβουλίου θα παραμείνει 732, ο αριθμός των εκπροσώπων των άλλων κρατών θα μειωθεί αισθητά κατ' επέκταση και η βαρύτητα των ψήφων. Στον πίνακα της προηγούμενης σελίδας εξετάζεται το σενάριο αυτό. Σε μια απλή κατ' αναλογία μείωση των αντιπροσώπων, η Τουρκία και η Γερμανία θα έχουν από 82 μέλη (και η βαρύτητα των ψήφων θα είναι 11,2 % για κάθε μία). Η Γαλλία, η Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο θα έχουν πλέον από 64 μέλη η βαρύτητα της ψήφου των οποίων θα αντιστοιχεί στο 8,7 % για το κάθε κράτος (από 10,6 % που είναι σήμερα). Τέλος, ο αριθμός των βουλευτών της Ισπανίας και της Πολωνίας θα μειωθεί σε 44 έδρες που αντιστοιχούν στο 6 % των ψήφων (από 7,3 % που είναι σήμερα)

Η Ευρωπαϊκή Συνταγματική όριζε ότι ο αριθμός των βουλευτών έχει τοποθετηθεί στο ανώτατο όριο των 750 και προβλέπεται να κατανέμεται ανάλογα με τον πληθυσμό κάθε μέλους, με μια διόρθωση υπέρ των μικροτέρων κρατών και ένα ανώτατο όριο 96

¹⁰⁵ Γκουλάφ, Σ. ο.π., σ.164

βουλευτών ανά κράτος. Σύμφωνα με την πληθυσμιακή της ανάπτυξη, η Τουρκία θα αντιπροσώπευε κατά την είσοδο της το 15 % σχεδόν του πληθυσμού της Ένωσης. Θα διέθετε έτσι 96 μέλη, όπως και η Γερμανία. Για να υπάρξει θέση γι' αυτούς τους νέους

	EU25 - 2004		EU28 - 2015	
	Nos	%	Nos	%
Germany	99	13.5	82	11.2
France	78	10.6	64	8.7
UK	78	10.6	64	8.7
Italy	78	10.6	64	8.7
Spain	54	7.3	44	6.0
Poland	54	7.3	44	6.0
Netherlands	27	3.6	22	3.0
Belgium	2	3.2	20	2.7
Turkey	--	--	82	11.2
Total	732	100.0	732	100.0

Source: European Parliament and own calculations

βουλευτές, θα πρέπει να μειωθεί ο αριθμός των εκπροσώπων της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Μεγάλης Βρετανίας αλλά και των άλλων μικρότερων χωρών.

Μια ακόμη παρενέργεια στη λειτουργία των θεσμικών οργάνων είναι και η συνολική αύξηση της δυνατότητας επηρεασμού των αποφάσεων στα θεσμικά όργανα για τις χώρες της συνοχής. Όπως βλέπουμε και στο παρακάτω πίνακα η αναλογία των χωρών συνοχής (των οποίων το εισόδημα αντιστοιχεί κάτω από το 90 % του μέσου κοινοτικού εισοδήματος) αυξάνεται κυρίως πληθυσμιακά (από 29,9 % σε 36 %). Το γεγονός αυτό συνεπάγεται μια μετατόπιση της του βάρους των αποφάσεων από τα μεγάλα εκβιομηχανισμένα κράτη προς τις χώρες της διεύρυνσης, προς τα ανατολικά δηλαδή, αν μιλήσουμε με γεωγραφικούς όρους. Το γεγονός αυτό περιπλέκει τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων αφού τα συμφέροντα, οι ιδιαιτερότητες και οι οικονομικές συνθήκες ανάμεσα στις δύο ομάδες κρατών ποικίλλουν.

	Countries	Population ²	Votes in Parliament	Council Votes (Nice) ³	GDP ⁴
EU-15, 2001	20	16.2	17.9	21.5	10.2
EU-25, 2004	52	29.9	36.1	42.1	14.3
EU-28, 2013	53	36.0	40.7	43.0	9.8
Of this, Turkey	3.6	14.2	11.2	7.8	3.0

Note: ¹ Cohesion countries lie under the 90% income threshold of the combined EU, measured by GDP per capita in the year noted. ² For 2004, population for 2001; for 2013, medium prognosis of the UN. ³ According to the Treaty of Nice. ⁴ For determining respective GDP per capita income and the GDP of the EU-15, a 2% rate, for the first enlargement round a 4% rate, and for the second enlargement round a 5% real growth rate, are applied. Source: Eurostat, own calculations.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε κάθε περίπτωση, ακόμα και αν δηλαδή εφαρμοστεί η αυτή τη στιγμή έωλη Συνταγματική Συνθήκη, το θεσμικό πλαίσιο της Ένωσης είναι δύσκολο να καταστεί αποτελεσματικό τόσο σε πολιτικό όσο και σε διπλωματικό αλλά και σε οικονομικό επίπεδο. Η κατανομή της κυριαρχίας ήταν άλλωστε πάντα ένα λεπτό ζήτημα. Γι' αυτό θα χρειαστεί μια ευρεία θεσμική

αναθεώρηση που να εξασφαλίζει την ενσωμάτωση των νέων κρατών – μελών μέσα σε ένα σύνολο υπερεθνικού χαρακτήρα, όπως είναι η Έυρωπαϊκή Ένωση.

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΜΑΣ ΑΠΟΨΗ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έχοντας ολοκληρώσει την αξιολόγηση όλων των πτυχών της τουρκικής υποψηφιότητας, είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε τις δικές μας σκέψεις και κρίσεις. Καταρχάς ως Ευρωπαίος πολίτης θα ήθελα να σταθώ στο γεγονός ότι η δημόσια συζήτηση έχει παραμελήσει ή έχει φωτίσει ανεπαρκώς τόσο το ζήτημα της τουρκικής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και αυτό της μελλοντικής ταυτότητας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης – δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το ένα επηρεάζει το άλλο –. Τόσο στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, με μικρές εξαιρέσεις, όσο και στην χώρα μας ο διάλογος γύρω από τα θέματα αυτά έχει περιοριστεί στο επίπεδο κάποιων επιστημονικών ομάδων και ειδικών και σε καμία περίπτωση δεν έχει πάρει τη μορφή μιας πλατειάς δημοκρατικής συζήτησης. Η λεγόμενη Κοινωνία των Πολιτών φαίνεται ότι διακατέχεται από άγνοια. Το γεγονός αυτό, που συνεπάγεται με ένα ευρύτερο έλλειμμα πληροφόρησης της Ένωσης, θέτει εμπόδια στην ανταλλαγή των ιδεών και των απόψεων απόψεων που είναι από κάθε άποψη απαραίτητη στη σημερινή πλουραλιστική δημοκρατία. Θα πρέπει η συζήτηση για την ένταξη της Τουρκίας να

διευρυνθεί να γίνει περισσότερο διεξοδική γιατί έτσι υπάρχει ο κίνδυνος οι αποφάσεις που θα παρθούν να μην έχουν την λαϊκή υποστήριξη ή να έχουν την λαϊκή υποστήριξη, η οποία όμως θα βασίζεται σε ελλιπή γνώση και πληροφόρηση. Με αυτό δεν εννοώ ότι η αντίθεση της ευρωπαϊκής γνώμης στην τουρκική ένταξη βασίζεται στην άγνοια, αν και κάτι τέτοιο σε κάποιο βαθμό φαίνεται να έχει βάση, αλλά ότι υπάρχει μια γενικότερη αδράνεια σχετικά με το πως θα χειριστεί η Ένωση το θέμα της Τουρκίας. Και αυτό γιατί όσοι θεωρούν ότι η έναρξη των ενταξιακών διαγραμματεύσεων θα οδηγήσει στο «άνοιγμα» της τουρκικής οικονομίας και πολιτικής στην Ευρώπη πλανούνται πλάνην οικτρά. Γιατί απλούστατα αυτό συμβαίνει ήδη καθώς η Τουρκία συμμετέχει σε πολλούς ευρωπαϊκούς οργανισμούς, και καθώς η Ευρωπαϊκή Ένωση διατηρεί σταθερά την θέση του σημαντικότερου εμπορικού εταίρου της Τουρκίας. Πρέπει επομένως να λάβουμε μια απόφαση.

Έπειτα από μια επίπονη διαδρομή πολλών χρόνων, η Τουρκία θα καθίσει στο τραπέζι της διαπραγμάτευσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση για την ένταξη της σε αυτήν στο ορατό πλέον μέλλον. Ήταν ένας δρόμος αντοχής (και επιμονής), που ξεκίνησε το 1963, με τη «Συμφωνία της Άγκυρας» και – διασχίζοντας μισό αιώνα ευρωπαϊκής ιστορίας στρωμένο με ελπίδες και διαψεύσεις, γεμάτο ορατές συγκρούσεις και αφανές παρασκήνιο – έφτασε στην κρίσιμη απόφαση του Συμβουλίου της Ε.Ε. στις Βρυξέλλες τον Δεκέμβριο του 2004. Στα χρόνια αυτά άλλαξαν πολλά και βαρυσήμαντα στην ήπειρο μας. Το όραμα μιας Ευρώπης χωρίς πολεμικές συγκρούσεις, ικανής να διευθετεί τις διαφορές της στη ρυθμιστική λογική ενός αποδεκτού πλαισίου οικονομικών σχεδιασμών, στη διαδρομή εμπλουτίστηκε. Η αφετηριακή ιδέα μιας Κοινής Αγοράς συνάντησε τα όρια της εξέλιξης της. Μπήκε επιτακτικά το θέμα της αναζήτησης μιας Ευρώπης που οφείλει, σεβόμενη τις λογικές συνέπειες της αφετηριακής ιδέας, να

διεκδικήσει και να κερδίσει δική της ξεχωριστή οντότητα σε ένα πολυπολικό παγκόσμιο σύστημα συνεννόησης και ειρηνικών διευθετήσεων των διαφορών. *Έδω νομίζω ότι το σημείο που βρισκόμαστε είναι πολύ κρίσιμο. Η ενωμένη Ευρώπη δεν έχει μέλλον αν παραμελήσει την πολιτική της ολοκλήρωση.* Η δημοκρατία γεννήθηκε μαζί με την αγορά. Αν η αγορά την αγνοήσει, αργά ή γρήγορα θα επέλθει η διάλυση, που πάντα συνοδεύει τον αποκλεισμό και το ανικανοποίητο του αισθήματος δικαίου. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι έχοντας διανύσει περίπου μισό αιώνα, το αρχικό κοινοτικό εγχείρημα βρίσκεται σε αρκετά ώριμη ηλικία ώστε να καταλυθεί και να μετατραπεί σε μια ζώνη ελεύθερων συναλλαγών. Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της πολυεθνικής ολοκλήρωσης, η «διαρκώς στενότερη ένωση των λαών της Ευρώπης» όπως τονίζεται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (προοίμιο και άρθρο 1), η πολιτική ένωση είναι απαραίτητη. Η Τουρκία έχει πάρει το «πράσινο φως» για την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων. Όμως στην οικοδόμηση του τελευταίου σταδίου ορόφου της, το στάδιο της πολιτικής ένωσης, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει παραμείνει στάσιμη. Η Τουρκία λοιπόν ξεκινάει το δρόμο της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης, τη στιγμή που η Ευρώπη βρίσκεται σε κρίση. Εδώ ακριβώς νομίζω είναι η μεγάλη πρόκληση για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Βρισκόμαστε σε μια κρίσιμη καμπή, ίσως την πλέον κρίσιμη. Η Τουρκία φαίνεται να έχει ξεπεράσει την οικονομική κρίση του 2001, ευρισκόμενη σε μια νέα προσπάθεια σταθεροποίησης και προώθησης των διαρθρωτικών αλλαγών, που δείχνει αυτή τη φορά να αποδίδει. Επίσης, στην Τουρκία έχουν προχωρήσει αναμφίβολα σε αποφασίστηκα βήματα εκδημοκρατισμού, όμως χωρίς την αναγκαία ρήξη του και αποδόμηση του κεμαλισμού, που κάποτε έπαιξε ένα ρόλο εκσυγχρονιστικό, αλλά που σήμερα έχει γίνει παράγων ανασχετικός του εκδημοκρατισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού. Για την Ε.Ε. είναι μια μοναδική ευκαιρία να επιδείξει τον πολιτισμό της δημοκρατίας: διάλογος, διαπραγμάτευση, συναίνεση και ειρήνη – σε αντιπαράθεση με τα αμερικάνικα σχήματα σύγκρουσης πολιτισμών διεθνώς, αλλά και εσωτερικά, όπως περίτρανα έδειξε η ταξικότατη φυλετική καταστροφή στη Νέα Ορλεάνη. *Αν η Τουρκία καταφέρει να επεκτείνει την Pax Europea στην Τουρκία, συμβάλλοντας έτσι στην εξέλιξη της σε μια σύγχρονη, δημοκρατική χώρα με αυξανόμενα επίπεδα ευημερίας, η Ένωση θα έχει όντως επιτύχει παρά πολλά.* Το στοίχημα είναι μεγάλο ίσως και μεγαλύτερο, θα τολμούσα να πώ, από το στοίχημα της δημιουργίας μιας πολιτικής ένωσης.

Αναμφίβολα η πρόκληση είναι μεγάλη. Ταυτόχρονα όμως είναι και δύσκολη. Γι' αυτό και πρέπει να είμαστε ψύχραιμοι και ρεαλιστικοί στις αποφάσεις μας. Οποιαδήποτε νέα διεύρυνση και πόσο μάλλον η είσοδος της Τουρκίας, δεν μπορεί να ξεκινήσει ή να ολοκληρωθεί παρά έπειτα από αποδεδειγμένη κεφαλαιοποίηση και λειτουργική εμπάθυνση των θεσμικών κατακτήσεων που έχουν ήδη συντελεσθεί. Αυτή την αναγκαιότητα πρέπει πλήρως να τη συνειδητοποιούσε ώστε να μη μας ενοχλεί οποιαδήποτε ελεγκτική παρέμβαση των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι παρεμβάσεις τους πρέπει να θεωρούνται από όλους απαραίτητες και κυρίως από τις νεοεισερχόμενες και τις δυνητικά υποψήφιες χώρες ώστε να ανταποκριθούν, όσο αποδοτικότερα γίνεται, στις προοπτικές της πολιτικής ενότητας της Ευρώπης, όχι μόνο ως κράτη αλλά και ως κοινωνίες. Ο Τούρκος πρωθυπουργός είχε δηλώσει στις 2 Οκτωβρίου 2005, μια μέρα πριν από την απόφαση της έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, ότι «η χώρα του έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της έναντι της Ε.Ε. και τώρα είναι η Ευρώπη που δίνει εξετάσεις». Πρέπει να εξηγήσουμε στον κ. Ερντογάν ότι δεν είναι η Ευρώπη που δίνει εξετάσεις αλλά η Τουρκία. Η Τουρκία πρέπει να πάψει να αντιστέκεται στην παραπάνω προσαρμογή και να δείχνει με τη συμπεριφορά της ότι δεν πρόκειται να αποδεχθούν πλήρως ούτε τη χάραξη κοινών πολιτικών ούτε το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Αυτή τη στάση αν την αφήσουμε περαιτέρω

να αναπτυχθεί θα ήταν μια όχι μόνο στρατηγικά αντιευρωπαϊκή συμπεριφορά, αλλά και μια υποχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως πολιτικής και φιλοσοφικής ταυτότητας. Η συνεχής παρέμβαση των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να είναι σταθερή και καθολική.

Η γνώμη μου λοιπόν είναι σαφής: Τα ευρωπαϊκά ανοίγματα της Τουρκίας δεν θα μπορούσαν να αφήσουν την Ε.Ε. αδιάφορη, πόσω μάλλον να τύχουν άμεσης απόρριψης. Μετά από μια μακρά διαδικασία που πρέπει να διαρκέσει αρκετά χρόνια, η Τουρκία θα είναι σε θέση να προσδώσει ωφέλη στην Ένωση. Αυτό δε σημαίνει ότι η υποστήριξη της ένταξης της Τουρκίας γίνεται άκριτα ή ότι η ίδια η ένταξη της δε θα έχει κόστος για την Ευρώπη. Αντιθέτως, η υποστήριξη μας προϋποθέτει τη σταθερή προσήλωση της Τουρκίας στην εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου και βασίζεται σε ρεαλιστικούς όρους. Πρόκειται για μια «λελογισμένη» υποστήριξη της τουρκικής υποψηφιότητας. Πριν όμως απ' όλα αυτά, Οφείλουμε όμως πρώτα να συμφιλιώσουμε τους λαούς μας με το σχέδιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Και για να το πετύχουμε θα πρέπει να αλλάξουμε ριζικά το ευρωπαϊκό μοντέλο. Ο χρόνος θα δείξει πια από τις δύο διαδικασίες θα επικρατήσει...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΝΤΥΠΗ

- Ανδρικοπούλου Ε. – Καυκάλας Γ. (επιμέλεια) (2000) *Ο νέος ευρωπαϊκός χώρος – Η διεύρυνση και η γεωγραφία της Ευρωπαϊκής ανάπτυξης*, εκδόσεις Θεμέλιο
- Βεργόπουλος Κ. Η ευρωπαϊκή επέκταση της Τουρκίας Ευθύνες Ελλάδα και Ε.Ε., Ελευθεροτυπία, 26.11.04
- Bekmez S. Kennedy L. *Macroeconomic implications of the European integration on the Turkish economy* METU Studies in Development, 28 (3-4), 2001
- Bozarslan H. (2004), *Ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας*, Εκδόσεις Σαββάλας
- Γκουλάρ Σ. (2005) *Ο σουλτάνος στην αυλή της Ευρώπης*, εκδόσεις Λιβάνη
- Δελαστίκ Γ. (2005) *Η Τουρκία στην Ευρώπη; Ε, λοιπόν, όχι!*, εκδόσεις Λιβάνη
- Δημοσιεύματα των εφημερίδων: Καθημερινή, Ελευθεροτυπία, Βήμα, Τα Νέα, Έθνος, Πολίτης
- Deutsche Bank Research Turkey 2020: on course for convergence, January 12, 2005
- Deutsche Bank Research *Turkey: Ready for accession negotiations?*, EU Monitor, September 2004
- Economist, Καθημερινή της Κυριακής, *Τουρκία: Η ευρωπαϊκή προσδοκία*, τεύχος Απριλίου 2004
- Emerson M. *Has Turkey fulfilled the Copenhagen political criteria?* CEPSPOLICY BRIEF NO. 48/APRIL 2004
- Elveren A., Kar M. *Turkey's Economic Integration into the EU: Challenges and Opportunities* Working Paper No: 2005-10
- European Commission, *Issues arising from Turkey's membership perspective* {COM(2004) 656 final} Commission Staff Working Document
- European Commission, *2004 Regular Report On Turkey's progress towards accession*, {COM(2004) 656 final}
- European Commission, *Turkey 2005 Progress Report*, {COM (2005) 561 final}, *European Commission Proposal for a Council Decision On the Principles, Priorities, and Conditions contained in the Accession Partnership with Turkey*, SEC (2005) 1426}
- Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, *Η Τουρκική Κρίση Ρευστότητας: Το Σταθεροποιητικό Πρόγραμμα Διασώζεται*, 19 Ιανουαρίου 2001
- Ερευνητική ομάδα Ε.Κ.Ε.Μ. για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα 29 Μαΐου 2005: *Η «άλωση» (;) της Ευρώπης από το γαλλικό «ΟΧΙ» στο δημοψήφισμα για το Ευρωσύνταγμα*, 2005
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Η Ευρώπη και ο Προϋπολογισμός της - σε τι χρησιμεύουν τα χρήματά σας*, έκδοση 2000
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόοδο της Τουρκίας προς την προσχώρηση*, COM (2004) 656
- Ζισκάρ Ντ' Εστεν Β. *Η ένταξη της Τουρκίας, βάρος στην εύθραυστη Ε.Ε.*, Ελευθεροτυπία (αναδημοσίευση από Le Monde), 25.11.04
- Gros D. *Turkey and the EU Budget: Prospects and Issues*, September 2004
- Hahn K. *Turkey's entry bid will oblige the EU to define its own identity*, European Affairs, Fall 2004

- Hughes K. *Turkey and the European Union: Just another enlargement? Exploring the implications of a Turkish accession*, A Friends of Europe working paper, June 2004
- Ιωακειμίδης Π. *Τα τέσσερα κρίσιμα ερωτήματα για το μέλλον της Ε.Ε.*, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 27.04.02
- Ιωακειμίδης Π. *Προς ένωση των ομόκεντρων κύκλων*; Οικονομικός Ταχυδρόμος, 04.01.03
- Independent Commission on Turkey *Turkey in Europe: More than a promise?*, September 2004
- International Monetary Fund *Turkey: Seventh Review Under the Stand-By Arrangement, and Requests for Waiver of Applicability and Nonobservance of Performance Criteria, Rephasing of Purchases, and Extension of Arrangement—Staff Report; and Press Release on the Executive Board Discussion*, IMF Country Report No. 04/227, July 2004
- Kemal Derviş, Daniel Gros, Faik Öztrak, Firat Bayar and Yusuf Işık *Relative Income Growth and Convergence*, Centre for European Policy Studies, EU - Turkey working papers, No.8/September 2004
- Kemal Derviş, Daniel Gros, Faik Öztrak, Firat Bayar and Yusuf Işık *Stabilising Stabilisation*, EU-Turkey Working Papers No. 7/September 2004
- Kemal Derviş, Daniel Gros, Faik Öztrak and Yusuf Işık *cooperation with Firat Bayar Turkey and the EU Budget Prospects and Issues* CEP, No.6/August 2004
- Καθημερινή της Κυριακής, *Επτά Ημέρες, Η Τουρκία στο κατώφλι της Ευρώπης*, 02.10.05
- Κατόπουλος Κ. *Ο σκεπτικισμός της Γαλλικής κοινωνίας για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε αντανάκλαται στο δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα.*, ΕΚΕΜ, 19.03.05
- Καραμπελιάς, Γ. *Τουρκία. Επιστροφή στην Πολιτική Αστάθεια*, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων, 11.03.05
- Κόλλιας Χ. *Τουρκία και Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αγορά Χωρίς Σύνορα Τόμος 4, 1999
- Κόλλιας Χ. (2000) *Ελλάδα – Τουρκία Άμυνα, Οικονομία και Εθνική Στρατηγική*, εκδόσεις Πατάκη
- Καζάκος Π. (2003) *Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Τουρκία Ιστορική ταυτότητα, θεσμοί και υπερεπέκταση στην Ευρώπη*, εκδόσεις Παπαζήση
- Κουρτάλης Σ., Μαζιώτης Μ. *Η τουρκική οικονομία: Προβλήματα και προοπτικές για την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα*, ΕΚΕΜ, 2004
- Lejour A., De Mooij R. Capel C. *Assessing the economic implications of Turkish accession to the EU*, CPB Document, Maart 2004
- Lejour A., De Mooij R. *Turkish delight-Does Turkey's accession to the EU bring economic benefits?* CESifo working paper no. 1183, May 2004
- Leonard D. (2005) *Guide to the European Union*, The Economist
- Μιχαλακόπουλος Γ. (2005), *Πολιτικός οδηγός της σύγχρονης Τουρκίας και λεξικό ακρωνύμων – συντομογραφιών*, εκδόσεις Λιβάνη
- Μούσης Ν. (2003) *Ευρωπαϊκή Ένωση δίκαιο, οικονομία, πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση
- Μοσχονάς Α. (επιμέλεια) (2000) *Ευρωπαϊκή Ένωση επίκαιροι προβληματισμοί*, εκδόσεις Εξάντας
- Μυισλή, Μ. *Διεύρυνση της Ε.Ε. : Οικονομικό όφελος και κόστος για την Τουρκία*, Δεκέμβριος 2004
- Ντόκος Θ., Πρωτονάριος Ν. (1994) *Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας – πρόκληση για την ελληνική ασφάλεια*, Εκδόσεις Κων.Τουρίκη, Αθήνα

- Ogutcu M. *How to achieve a forward-looking and "win-win accession by 2015* , Civitatis paper, March 2005
- OECD, Policy Brief, *Economic Survey of Turkey*, October 2004
- Palmer J. *The prospect of Turkish Entry will hasten Multi – Speed Europe*, European Affairs, Fall 2004
- Παρίσης Ι. (2003) *Ευρωπαϊκή Άμυνα Λεξικό όρων και διαδικασιών για την Εξωτερική Πολιτική και Ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδόσεις Επικοινωνίες Α.Ε.
- Quaisser W., Wood S. *EU Member Turkey? Precognitions, Consequences and Integation Alternatives*, forost Arbeitspapier Nr. 25, October 2004
- Ρέππας Π. (2002) *Οικονομική Ανάπτυξη θεωρία και στρατηγικές*, εκδόσεις Παπαζήση
- Ρούσσος Μ. *Ελληνοτουρκικά: Ο μονόδρομος, η νέα «φιλοσοφία» και το αδιέξοδο*, *Ελευθεροτυπία*, 17.02.01
- Refik Erzan, Umut Kuzubas and Nilufer Yildiz, *Relative Income Growth and Convergence EU-Turkey Working Papers No. 8/September 2004*
- Σαρρής Ν. (1992) *Εξωτερική πολιτική & Πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη Τουρκική Δημοκρατία – Η άνοδος της στρατογραφειοκρατίας (1923 – 1950)*, εκδόσεις Γόρδιος
- Στυλιανός, Α. *Το δίλημμα μεταξύ εμβάθυνσης και διεύρυνσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το μέλλον του Ευρώ*, *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, τόμος 7 (2) 2001 Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 16/17 Δεκεμβρίου 2004 Συμπεράσματα της προεδρίας*, 16238/1/04
- State Plan Organization *The likely economic effects of Turkey's membership upon the EU*
- Τσούκαλης Λ. (2004) *Ποια Ευρώπη;*, εκδόσεις Ποταμός
- Τσώνη Μ. *Η ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα 2004
- The Central Bank of the Republic of Turkey, *2003 Annual Report*
- Turkish Industry and Business Association *Main contributions of Turkey's membership to the EU*

B. ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ

BBCGreek

<http://www.bbc.co.uk/greek/>

Centre for European Policy Studies

http://www.ceps.be/wAbout.php?article_id=1

CFCU- Central Finance & Contracting Unit

<http://www.cfcu.gov.tr/index.php?lng=en&>

Delegation of the European Commission to Turkey

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=1>

EU Communication - Group Europe with Turkey

<http://www.abig.org.tr/en/>

EUobserver.com

<http://www.euobserver.com/>

EurActiv.com - EU Policy News and LinksDossiers

<http://www.euractiv.com/>

EUROPA - Eurostat

http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1090,1137397&_dad=fportal&_schema=PORTAL

Europa - The European Union On-Line

<http://europa.eu.int/>
Europe 2020
<http://www.europe2020.org/en/home.htm>
European Policy Centre Website
<http://www.theepc.be/>
European Union - Turkey Relations
<http://www.eurunion.org/legislat/extrel/turkey.htm>
Euturkey - Communication Platform
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/>
Guardian Unlimited Special report European Union
<http://www.guardian.co.uk/eu/>
IMF -- International Monetary Fund
<http://www.imf.org/>
Organisation for Economic Co-operation and Development
<http://www.oecd.org/home/>
Representation of the European Commission to Turkey
<http://www.deltur.cec.eu.int/english/e-info-network.html>
The World Bank Group
<http://www.worldbank.org/>
Turkish Daily News
<http://www.turkishdailynews.com.tr/>
Turkish Embassy.org - Republic of Turkey
<http://www.turkishembassy.org/start.html>
Turkish Press - Daily News
<http://www.turkishpress.com/>
World Economic Forum
<http://www.weforum.org/>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000085622

